TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AYDINLIK HAREKETİ VE DIŞ POLİTİKA (1974-1980)

Yüksek Lisans Tezi

Hikmet GÜNER

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AYDINLIK HAREKETİ VE DIŞ POLİTİKA (1974-1980)

Yüksek Lisans Tezi

Hikmet GÜNER

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ERDEM

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

Hikmet GÜNER

AYDINLIK HAREKETİ VE DIŞ POLİTİKA (1974-1980)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :……

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
……	……...
……	……...
……	……...
……	……...
……...	……...

Tez Sınavı Tarihi..……

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (……/……./2…….)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

……...

İmzası

……...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR iii

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM: AYDINLIK HAREKETİ VE DIŞ POLİTİKA TEORİSİ 8

A. MAOCULUK VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ 8

1. Maoculukta "Pratiğin" Yeri 10
2. ÇHC'de Sosyalizmin İnşası ve Yeni Demokrasi Kavramı 14
3. "Üç Dünya" ve "Üçüncü Dünya"nın Kavramsal Çerçevesi 18
4. Bir Kavram Olarak: "Sosyal Emperyalizm" 20

B. ÇHC'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI 22

1. ÇHC'nin SSCB ile Yakınlaşması (1950-1956) 26
2. ÇHC'nin İzolasyon Dönemi ve ÇHC-SSCB İlişkileri (1960-1976) 28
   a. Huruşov Dönemi ve ÇHC-SSCB Ayrışması (1957 – 1964) 29
   b. ÇHC-SSCB "Çatışması": Sosyalist Blok İçerisinde Rekabet Dönemi (1964-1976) 33
   c. Deng Şiaoping Dönemi: ÇHC'nin Yeni Dış Politika Anlayışı (1976-1998) 36
      i. ÇHC-ABD İlişkilerinin Normalleşmesi 39
      ii. Üç Dünya Teorisi 40
      iii. AEP-ÇKP "Çatışması" 41
      iv. ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi'ne Üye Olması 43
      v. ÇHC Dış Politikasındaki Diğer Gelişmeler 45

C. TÜRKİYE'DE MAOCULUK VE AYDINLIK HAREKETİ 47

1. Türkiye'de Maoculuk 52
2. Bir Siyasi Aktör Olarak: Aydınlık Hareketi 55
   a. Aydınlıkçıların, Mihri Belli ile Yollarını Ayırması ve PDA 57
   b. Partileşme Dönemi: İllegal TİİKP ve Legal TİKP 60
   c. 1980 öncesinde Aydınlık Hareketi'nin Genel Siyasi Çizgisi 62
3. Türkiye'deki Diğer Maocu Hareketler ve Aydınlık Hareketi 64

II. BÖLÜM: AYDINLIK HAREKETİNİN DIŞ POLİTİKA PRATİĞİ 68

A. AYDINLIK HAREKETİ'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI 68

1. "Sosyalist Blok"a Yönelik Tutumları 71

a. ÇHC'ye Yönelik Tutumları 72

b. SSCB'ye Yönelik Tutumu 77

2. Batı Bloku'na Yönelik Tutumları 81

a. ABD'ye ve NATO'ya Yönelik Tutumları 82

b. AET'ye yönelik tutumları 85

3. Üçüncü Dünya'ya Yönelik Tutumları 89

B. AYDINLIK HAREKETİ'NİN DIŞ POLİTİKA PRATİĞİ 91

1. Türkiye'nin Dış Siyasetine Yönelik Tutumları 91

a. Kıbrıs Sorunu 94

b. U-2 Krizi 103

2. Dünya'daki Gelişmelere Bakışları 106

a. Filistin Sorunu 107

b. İran İslam Devrimi 113

c. SSCB'nin Afganistan'a Müdahalesi 120

3. ÇHC'yi Doğrudan İlgilendiren Sorunlara Bakışları 126

a. Vietnam-Kamboçya Savaşı ve Vietnam'ın Kamboçya'yı İşgali 126

b. Tayvan ve ÇHC-Hindistan Sınır Anlaşmazlığı Sorunları 131

SONUÇ 133

KAYNAKÇA 138

EKLER 151

ÖZET 154

ABSTRACT 155

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AEP : Arnavutluk Emek Partisi
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
ADHP : Afganistan Demokratik Halk Partisi
ASD : Aydınlık Sosyalist Dergi
ASHC : Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti
BM : Birleşmiş Milletler
ÇHC : Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP : Çin Komünist Partisi
FKF : Fikir Kulüpleri Federasyonu
FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
HB : Halkın Birliği
HK : Halkın Kurtuluşu
HY : Halkın Yolu
MDD : Milli Demokratik Devrim
NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PDA : Proleter Devrimci Aydınlık
SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
THKO : Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C : Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKP : Türkiye İşçi Köylü Partisi
TİİKP : Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü Partisi
TİP : Türkiye İşçi Partisi
TKP : Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML : Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist
TSİP : Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
OSF : Osmanlı Sosyalist Fırkası

GİRİŞ

Aydınlık Hareketi, Türkiye siyasetinde halen faaliyet gösteren ve birçok tartışmaya konu olmuş önemli bir harekettir. Geçmişte, Aydınlık Hareketi içerisinde yer almış birçok isim, günümüzde de Türkiye'deki siyaset ve düşünce hayatına katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte Aydınlık Hareketi, 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde, özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, Türkiye'de Maoculuğun ve Pekin yönetiminin siyasi çizgisinin en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Bu dönemde, Türkiye solunda, Sovyetler Birliği'nin siyasi çizgisine alternatif olarak ÇHC çizgisini benimsemeleri ve yükselen "silahlı sol" grupların aksine, etkili yayıncılıkları ile kamuoyu yaratmaya çalışmaları, Aydınlık Hareketi'ne, o dönemde özgün bir konum kazandırmaktaydı.

Aydınlıkçılar, örgütlü bir siyasi unsur olarak ilk kez, Mihri Belli'nin temsil ettiği Milli Demokratik Devrim (MDD) çizgisinin yayın organı Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) içerisinde varlık kazandılar. MDD içerisindeki "partileşme" tartışmaları sonrasında, 1970 yılında bu dergiden ayrılarak, ilk kez kendi bağımsız siyasi çizgilerini oluşturacakları Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) dergisini çıkardılar. Bu tarihten sonra, önce "illegal" Türkiye İhtilâlci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) ve daha sonra "legal" Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) bünyesinde örgütlendiler. Partinin yayın organları olan *Halkın Sesi*, *Aydınlık Dergisi* ve 1979 yılından itibaren ise *Aydınlık Gazetesi* aracılığıyla da, Türkiye siyasetinde etkili olmaya çalıştılar.

12 Eylül 1980'deki darbe ise Aydınlıkçılar açısından bir kırılma noktasıdır. Aydınlık Hareketi'nin siyasi bir özne olarak ortaya çıkışından, darbeye kadar olan süreçte, Hareket içerisinde önemli görevler üstlenmiş birçok kişi, bu tarihten sonra, Aydınlık Hareketi ile

yollarını ayırmıştır. Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi de, 1970'ler boyunca benimsediği, Maocu çizgiyi zaman içerisinde belli bir oranda terk edip, ilgili dönemde Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) "rehberliği" anlayışıyla da arasına mesafe koydu.

İzledikleri siyasi çizgideki keskin dönüşümün bir örneği olarak, 1974 yılında Aydınlıkçılar, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği askeri müdahaleye, Türkiye solu içerisinde karşı çıkan tek gruptu. Buna karşın Aydınlık Hareketi, günümüzde Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gerçekleşen bu askeri harekâtına destek vermektedir.[1] O dönemde, Kıbrıs'a yönelik askeri müdahalede olduğu gibi, Türkiye'nin resmi dış politika anlayışının aksinde tutum takınabilmeleri ve bunu bir ideolojik ve siyasi düzlem içerisinde gerçekleştirebilmeleri, Aydınlık Hareketi'nin dış politika anlayışını ve pratiğini önemli bir inceleme konusu yapmaktadır.

Bu tez çalışmasının yapılmasının temel nedeni, Aydınlık çizgisinin genelde uluslararası ilişkilere özelde ise Türk dış politikasına bakışının ne olduğunun analizidir. Bu bağlamda; ÇHC'nin siyasi ve ideolojik çizgisinin, Aydınlık Hareketi'nin uluslararası gelişmelere yönelik tutumunu belirlemede ne denli etkili olduğunu saptanmaya; Aydınlıkçıların Türk dış politikasına yönelik eleştirilerinin ne oranda kendilerine özgü olduğu, ne oranda ise Pekin çizgisi çerçevesinde kurgulandığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Tezin dayandığı temel varsayımlar ise şunlardır:

Aydınlık Hareketi'nin, 1970 yılında Maoculuğu benimsemesi, Mihri Belli'nin MDD çizgisini terk etmesi sonrasında yeni bir ideolojik yönelim arayışına girmesinin bir sonucudur. Aydınlıkçılar, Maoculuğu benimseyerek, MDD çizgisinin ötesinde bir siyasi

[1] "Kıbrıs Vatan'dır! KKTC'nin 34'üncü yılını coşkuyla kutluyoruz.", https://www.aydinlik.com.tr/kibris-vatan-dir-kktc-nin-34-uncu-yilini-coskuyla-kutluyoruz-turkiye-ekim-2017-3 **Erişim tarihi:** 28.03.2018.

kutup teşkil edebilmeyi ve Türkiye solu içerisinde kendine özgü bir konum elde edebilmeyi amaçlamaktaydılar.

Aydınlık Hareketi'nin Maoculuğu benimsemesinin bir diğer nedeni ise; 1970'ler Türkiyesi'nin toplumsal dinamiklerinde yatmaktadır. O dönemde radikalleşen gençlik hareketleri, devrimin teorisinden çok pratiğine ihtiyaç duymaktaydılar. Maoculuğu ise, giderek bürokratikleşen ve "revizyonizm" ile suçlanan Sovyetler Birliği'nin ideolojisine alternatif olarak görmekteydiler. Bu durum Maoculuğu, Aydınlık Hareketi'nin de dâhil olduğu bu gençlik hareketleri nezdinde popüler yapmaktaydı.

Dünya'daki Maocu hareketlerin, Sovyetler Birliği'nin siyasi nüfuzunu zayıflatmak ve Sosyalist Blok'u parçalamak amacıyla, ABD tarafından desteklendiğine yönelik bir varsayım mevcuttur. 1970'lerde ÇHC ile ABD arasındaki ilişkilerin giderek gelişmeye başlaması da bu varsayımı güçlendirmektedir. Afgan mücahitlerin, ÇHC'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesinde, Çin ordusu tarafından eğitiliyor olması[2] ve Hindistan'da, Hindistan Komünist Partisi'nin gücünü zayıflatmak için Çaru Mazumdar önderliğinde Hindistan Komünist Partisi-Marksist Leninist (HKP-ML)'nin kuruluşundaki CIA'in rolü, bu varsayımı güçlendiren temel olgulardır.[3]

Bununla birlikte dünyadaki genel eğilimin aksine Türkiye'de Maocu hareketlerin bu gayede kurulduğunu söylemek fazla iddialıdır. Türkiye'deki Maocu hareketlerin MDD çizgisinden çıktığı ve bu dönemde MDD içerisinde yer almış gençlik hareketleri nezdinde Mao'nun "saygın bir devrimci" olduğu kabul edilirse, takip eden yıllarda, Mihri Belli'nin siyasi çizgisini terk eden gençlik hareketlerinin Maoculuğu benimsemesi bu doğrultuda

[2] Yitzhak Sichor, "The Great Wall of Steel: Military and Strategy in Xinjiang", **Xinjiang – China's Muslim Borderland**, Ed: S. Frederich Star, New York, John Hopkins University Press, 2004, s.149-152.
[3] Murat Yetkin, **Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı**, 19. Baskı, İstanbul, Doğan Kitabevi, 2017, s.125-130.

olağandır. Nitekim, Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) grubunun, Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) grubundan kopmasından sonra, Mahir Çayan'ın ASD'de yazdığı eleştirel makalede Mao'dan sık sık atıflara rastlanmakta ve "Halk Savaşı" gibi Maoculuğa özgü nosyonlara sık sık yer verildiği göze çarpmaktadır.[4] Bu nedenle, Aydınlık Hareketi'nin 1970'lerin başından itibaren Maoculuğu benimsemesi bir "proje"den ziyade, özgün ve popüler bir tutunum ideolojisi arayışından kaynaklanmaktadır.

Aydınlık Hareketi'nin, Maoculuğu benimsemesi, Hareketin, 1970'ler boyunca izleyeceği siyasi çizgi açısından bir dönüm noktası oldu. Aydınlıkçılar, diğer Maocu gruplarla girdiği ideolojik ve siyasi rekabetin de etkisiyle, Pekin'in, siyasi ve ideolojik çizgisine daha sıkı sarılmak zorunda kaldılar. Bu durum, Mao'nun ölümüne yakın bir dönemden itibaren, ÇHC'nin iç ve dış politika da geçirdiği tüm radikal değişimlere rağmen, Aydınlık Hareketi'nin Pekin'in siyasi ve ideolojik çizgisine olan sıkı bağlılığını değiştiremedi.

Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi'nin dış politikaya yönelik tutumlarında, Pekin yönetiminin siyasi ve ideolojik çizgisinin yanı sıra, Türkiye'nin siyasi dinamiklerinin de belli oranda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunu biraz daha açmak gerekirse, meydana gelen gelişmelerin Türkiye siyasetini ne ölçüde etkilediği, Pekin çizgisi ile kendilerine özgü "tam bağımsızlıkçı" çizgi arasında, ağırlığın hangisinde olacağını doğrudan etkilemekteydi.

Aydınlık Hareketi'nin dış politika anlayışının, zaman zaman Türkiye'nin resmi dış politika anlayışıyla çelişmesinin en önemli nedeni, Hareketin yapmış olduğu "Üçüncü Dünya" vurgusudur. Türkiye'nin "Batı Bloku" içerisinde yer alması nedeniyle, dış politika

[4] Mahir Çayan, "Sağ Sapma Devrimci Pratik ve Teori", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, Ocak 1970, S:15, s.188-222.

anlayışı, bu realite ekseninde şekillenirken, Aydınlıkçılar, Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde olması gereken yerin, "Üçüncü Dünya" olduğunu savunmaktaydılar.

Bu durum; Aydınlık Hareketi'nin dış politika anlayışının, Türk dış politikasıyla, zaman zaman çelişmesiyle beraber, aynı zamanda, Pekin yönetiminin, dış politika çizgisiyle de uyuşmaktaydı. Çünkü Aydınlıkçılar, o dönemde ÇHC'nin, "Üçüncü Dünya'nın uluslararası arenadaki temsilcisi" olduğunu iddia etmekteydiler.

Bu bağlamda, tezin birinci bölümünün ilk kısmında, Mao'nun "teori" ve "pratik" ikileminde, "pratiğin" önemine yaptığı vurgu incelenmektedir. Yine "pratik" sorunsalı ile ilgili olarak, Stalin'in "Milli Demokratik Devrim" önermesine, Mao'nun getirdiği bir yorum olarak "Yeni Demokrasi" kavramı, Maoculuğun kuramsal çerçevesi içerisinde ele alınmaktadır.

Sonrasında, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sık sık karşılaşılacak olan "Sosyal Emperyalizm" ve "Üçüncü Dünya" kavramlarının, tarihsel süreç içerisinde, ilkin hangi bağlamda kullanıldığı ve sonrasında, ÇHC'nin siyasi amaçları doğrultusunda, bu kavramların anlam olarak nasıl bir dönüşüm geçirdiği tartışılmaktadır.

Tezin birinci bölümünün sonraki kısmında ise, Pekin'in dış politika anlayışının, 1949'da ÇHC'nin kurulmasından, 1980 yılına kadar, Pekin'in dış politika anlayışındaki köklü değişimlerin altında hangi dinamiklerin yattığı kronolojik olarak incelenmektedir.

Birinci bölümün son kısmında ise, Türkiye'de Maoculuğun hangi şartlar altında ve dinamikler çerçevesinde geliştiği ve 1970'ler boyunca bir ideolojik formasyon olarak Maoculuğun, Türkiye'de hangi sol gruplar tarafından benimsendiği incelenmektedir. Daha sonra, bu dönemde Maoculuğun ve ÇKP çizgisinin, Türkiye'deki en önemli temsilcisi olarak

kabul edilen Aydınlık Hareketi'nin, bir siyasi aktör olarak ortaya çıkışı ve dış politika anlayışını belirleyen temel faktörler incelenerek, birinci bölüm sonlandırılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünün ilk kısmında ise, Aydınlık Hareketi'nin, Soğuk Savaş döneminde uluslararası sisteme yönelik nasıl bir yaklaşım geliştirdiği incelenmektedir. Bu doğrultuda ilkin, SSCB ve ÇHC'nin başat unsurlar olarak ortaya çıktığı, "Sosyalist Blok'a" yönelik tutumları, öncelikle temsilcisi olduklarını iddia ettikleri ÇHC'ye, sonrasında ise 1960'lardan itibaren Pekin'in, kendisi ve uluslararası sistem için en tehlikeli unsur olarak gördüğü SSCB'ye yönelik olacak şekilde kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu bölümün bir sonraki kısmında ise, Aydınlık Hareketi'nin "Sosyalist Blok'un" alternatifi olan ve ABD ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkelerinin temsil ettiği "Batı Bloku"na ve bu bloğun askeri ittifakı niteliği taşıyan NATO'ya yönelik olarak ilgili dönemde nasıl bir tutum takındığı ele alınmaktadır.

İkinci bölümünün, ilk kısmının son alt başlığında ise, Aydınlıkçıların Türkiye'nin uluslararası sistemde ait olduğu yer olarak düşündükleri ve dünyadaki devrimci mücadelenin motor gücü olduğuna inandıkları, "Üçüncü Dünya'ya" yönelik nasıl bir yaklaşım geliştirdikleri incelenerek ikinci bölümün ilk kısmı sonlandırılmaktadır.

İkinci bölümün ikinci kısmında ise, Aydınlık Hareketi'nin dış politika anlayışı çerçevesinde, ilgili dönemde uluslararası sistemi etkileyen olaylara yönelik tutumu incelenmektedir. Bu bağlamda, ikinci bölümün ikinci kısmının ilk alt başlığında, Türkiye'yi yakından ilgilendiren bölgesel olaylar ve hatta Türkiye'nin bizzat müdahil olduğu gelişmelere yönelik tutumu ele alınmaktadır. Bu gelişmelerden, Aydınlıkçıların üzerinde en çok durduğu konular ise, Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirdiği askeri müdahale

ile Ecevit Hükümeti'nin U-2 casus uçaklarının, Türkiye üzerinden SSCB'ye yönelik gerçekleştireceği uçuşlara izin vermesidir.

İkinci bölümün, bir sonraki kısımda ise, Aydınlık Hareketi'nin, bu dönemde dünyada cereyan eden gelişmelere yönelik nasıl tutum takındığı, bu yaklaşımların, Pekin yönetiminin o dönemki dış politika çizgisi ile ne denli uyuştuğu ve Hareketin, "Üçüncü Dünya" yaklaşımı ile ne kadar tutarlı olduğu kronolojik olarak ele alınmaktadır. Bu gelişmelerden, Aydınlık Hareketi'nin en çok üzerinde durduğu konular ise kronolojik olarak, Filistin Meselesi, Vietnam-Kamboçya savaşı ve Vietnam'ın Kamboçya'yı işgali, İran İslam Devrimi, SSCB'nin Afganistan'ı işgalidir.

Bu tezde kullanılan metodolojik yaklaşımlara gelinecek olursa, ilk bölümde yer alan "Maoculuğun kuramsal çerçevesi", "ÇHC'nin dış politika anlayışı" ve "Türkiye'de Maoculuğun gelişim evrelerini incelerken", bahsi geçen konu başlıkları ile ilgili; kitap, akademik makale ve dergiler ve elektronik kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca, bahsi geçen konularla ilgili kaleme alınmış, yüksek lisans ve doktora tezlerinden de bu doğrultuda istifade edilmiştir.

Aynı şekilde, Aydınlık Hareketi'nin, bir siyasi aktör olarak ortaya çıkışından itibaren, Hareket ile ilgili yazılmış kitap, makale ve diğer akademik yayınlar kullanılmıştır. Bununla birlikte, Aydınlık Hareketinin ilgili dönemde çıkarmış olduğu tüm süreli yayınlar taranmış ve o dönemde, Aydınlık Hareketi bünyesinde yer almış kişilerle, yukarıda bahsedilen konular bağlamında sözlü ve yazılı mülâkatlar gerçekleştirilmiştir.

I. BÖLÜM: AYDINLIK HAREKETİ VE DIŞ POLİTİKA TEORİSİ

A. MAOCULUK VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Çin'de gerçekleşen sosyalist devrim, gerek izlediği yöntem, gerekse ulaştığı sonuçlar bakımından, Marksist devrim teorisinin içerisinde kendine özgü nitelikleri bulunan bir devrimdir. Bu durumu yaratan temel neden ise, işçi sınıfının önderliğinde bir proletarya diktatörlüğü kurmayı amaçlayan Sosyalist devrimin, çoğunluğu "kırsal bölgeden gelen unsurlardan oluşan" bir toplumsal hareketle gerçekleşmesinde yatmaktadır. Devrimci hareketin elde ettiği bu "başarı", sosyalizmin inşa sürecinde, kendisini toplumun tüm kesimleri nezdinde hissettirecek derin yapısal ve toplumsal çelişkilerin çözülmesini zorunlu kılmaktaydı.

Bu durumu biraz daha açmak gerekirse, Çin'de gerçekleşen devrim, bir "Sosyalist Devrim" olduğu kadar, yukarıda bahsettiğimiz nedenden ötürü, aynı zamanda bir "Üçüncü Dünya Devrimi" niteliği de taşımaktaydı. ÇKP ile *Kuomintang* arasında süregelen iç savaş ve Japonya'nın Çin'deki askeri varlığı, bu dönem boyunca, öne sürülen milliyetçi tezler ile sosyalist tezlerin birbirlerini hem desteklemesine hem de doğal olarak birbirleriyle çelişmesine neden oldu. Bu durum, sosyalist devrimin başarıyla sonuçlanmasından sonra, kaçınılmaz olarak, "proletaryanın çıkarları" ile "devletin çıkarlarının" çatışmasını beraberinde getirdi. [5]

Bu bağlamda Maoculuk, işçi sınıfı "enternasyonalizmi" ile sosyalist devrime giden yolu aralamaya çalışırken, aynı zamanda, dünyanın en kalabalık ülkesinin proletaryasının

[5] Arif Dirlik, **Global Modernite ve Sosyalizm – Üçüncü Dünya Hayaleti ve Çin Halk Cumhuriyeti,** İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2006, s.220.

"refahını" gözetmek arasındaki çatışmaya yönelik bir "çözüm arayışı" olarak nitelenebilir. Mao'nun 1976'daki ölümü sonrasında, yukarıda bahsedilen çelişki değişmese de, bile bu çelişkiye yönelik yaklaşımlar tamamen değişti. Yine de Mao'nun hiçbir selefi, ölümünden sonra bile Mao'yu topyekûn eleştirmeyi ya da yok saymayı göze alamadı. Bu bile toplum mühendisliğinin en uç örneklerinden birini gerçekleştirmiş bir liderin, yapmış olduğu tüm "hatalara" rağmen, kendi toplumu üzerinde sahip olduğu etki ve itibarı gösterir niteliktedir.[6]

Mao'nun eserlerinde göze çarpan en önemli konu, Lenin ve Stalin'in analizlerinden farklı olarak, Marksist teori ve bu teorinin uygulanması, yani "pratiği" konusunda, Mao'nun "pratik" olgusuna atfettiği önemdir. Çin'deki iç savaş esnasında, ÇKP'nin iç savaşı kaybetmesi ihtimalinin belirmesi ve Çin'deki sosyalist hareketin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalması, "Uzun Yürüyüş" gibi büyük taktiksel geri çekilmelerin, Mao'yu "pratiğin önemi" konusunda daha duyarlı hale getirmekteydi. Bu nedenle, bu bölümde ilk irdelenecek olan konu, Mao'nun "pratik" olgusuna karşı nasıl bir yaklaşım benimsediği üzerinedir.

Bu bağlamda, Mao'nun "pratik" algısının irdelemeden önce, Lenin ve Stalin'in bu konuya nasıl yaklaştığını incelemekte fayda bulunmaktadır. Lenin'e göre, birer "yarı-sömürge" nitelediğine sahip, Türkiye, İran ve Çin gibi ülkelerin, sosyalizme geçebilmesi ancak belirli aşamalardan geçmesiyle mümkündü.[7] Aynı şekilde, Stalin de, ileride daha detaylı bahsedeceğimiz üzere, özellikle Çin'in içerisinde bulunduğu durumu temel alarak, "aşamalı devrim" tezini ortaya atıyordu. Bu bağlamda, Çin'de önce bir "Milli Demokratik Devrim"in gerçekleşmesi gerektiğini ve ancak bu gerçekleştikten sonra "Sovyetik Devrim"

[6] Philip Short, **Mao Zedung: Bir Yaşam**, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, İthaki Yayınevi, 2009, s.562-563.
[7] V.I.Lenin, **Ulusların Kaderlerini Kendilerinin Tayin Hakkı**, Çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2012, s.128-129.

aşamasına geçebileceğini öne sürüyordu. [8] Mao'nun ise, 1940'da ortaya attığı "Yeni Demokrasi" kavramı, ÇHC'de "Sosyalizmin inşası sürecinin" nasıl bir yol izleyeceğine ilişkin olması ve Lenin ile Stalin'in önermelerinden belli bazı noktalarda ayrılması, bölümün ikinci alt başlığını oluşturmaktadır.

Bir diğer önemli husus ise, "Üç Dünya Teorisi" bağlamında, ÇHC'nin "Üç Dünya" kavramını nasıl tanımladığı ve "Üçüncü Dünya" kavramının, Mao ve Deng Şiaoping için ne ifade ettiğidir. Yukarıda değindiğimiz üzere, "yarı-sömürge" olarak nitelenen Çin'in, özellikle 1960'ların ikinci yarısından itibaren, "Üçüncü Dünya"nın hamiliğine soyunması ve "Üçüncü Dünya" ülkelerinin de ÇHC'nin bu yaklaşımını belirli ölçüde benimsemesi, "Üçüncü Dünya" kavramının Maoculuk perspektifinden incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Son olarak, Mao'nun yine 1960'ların ikinci yarısından itibaren SSCB'yi suçlamaya yönelik olarak sıkça dile getireceği ve 1978'de "Üç Dünya Teorisi"nin ilanından sonra, Arnavutluk lideri Enver Hoca'nın ironik bir şekilde ÇHC için kullanacağı, "Sosyal Emperyalizm" kavramı üzerinde durulacaktır.

1. Maoculukta "Pratiğin" Yeri

Mao'nun, teori ve pratik konusunda, "pratiğe" olan yaklaşımı, nesnel koşulların değişmesi durumunda, "teorinin" yeniden "yorumlanabilir" olması gerektiği yönündedir. Mao'nun bu yorumu ise, ÇHC'nin sosyalizm önermelerine doğal olarak "pragmatik" bir boyut kattı. Bu durum ileride de bahsedeceğimiz üzere, Pekin'in ilerleyen dönemlerde, SSCB'den çok daha farklı bir dış politika çizgisini benimsemesine ve özellikle 1978'den

[8] J.Stalin, **Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu**, Çev: Muzaffer Erdost, 4. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1990, s.280-282.

sonra, ÇHC'nin kendi iç dinamiklerinin zorlaması ve değişen "kalkınma anlayışı" nedeniyle, ekonomik anlamda uluslararası piyasalarla bütünleşmesine giden yolu açtı.

"Pratik" kavramının bu yorumunun, Türkiye'deki Maocu gruplar nezdindeki önemi ise, bir teorik mülahaza olmasından çok, gün geçtikçe radikalleşen sol grupların "devrimin teorisinden" çok "devrimin pratiğine" olan ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermesidir. Bu bağlamda, Türkiye'de, Maocu grupların kahir ekseriyetinin Türkiye'de "aşamalı devrimi" savunan MDD çizgisinden çıkması bu anlamda tesadüf değildir.

Teori ve Pratik ikileminin Marksist terminolojideki yerini saptarken, ilkin Stalin'in bu ikileme nasıl yaklaştığını belirtmekte fayda vardır. Stalin, Lenin'in "Ne Yapmalı?" adlı eserinde, zaman içerisinde sosyalist hareketler nezdinde bir klişe haline gelen, *"Devrimin teorisi olmaksızın, devrimin pratiği olamaz.*" varsayımını açmaktadır.[9] Stalin bu söylemin analizini yaparken, "teorinin bir dogmadan ibaret olmadığını ve pratikle sıkı sıkıya bağlı bir biçimde nihai biçimini aldığını" öne sürmektedir. Stalin'e göre teorinin en önemli vasfı, "devrimci pratiğin" ortaya çıkardığı durumlara ve sorulara net yanıtlar vermektir.[10]

Stalin'in bu bağlamda, teori ve pratik ikileminde, "teoriye" başat bir rol biçtiğini söyleyebiliriz. Çünkü Stalin'e göre, değişen koşullar, pratiği aynı ölçüde değiştirebilir. Fakat teori, koşular ne olursa olsun ortaya çıkan problemlere net çözümlemeler önermekle yükümlüdür. Aksi halde mevcut teori iyi ve yeterli bir teori olmaktan çıkmaktadır.[11] "Teori" konusunda daha katı olan bu yorum, Mao tarafından yeterli görülmemiş, bu ikilem içerisinde, "Teori" ve "Pratik" arasındaki önem farkının yeniden formüle edilmesini gündeme getirmiştir.

---

[9] V.I.Lenin, **Ne Yapmalı?**, Çev: Muzaffer Erdost, 5.Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1998, s.27-28.
[10] Joseph Stalin, **Leninizm'in İlkeleri,** Çev: Muzaffer Erdost, 6. Baskı, Ankara, Sol yayınları, 1979, s.18-19.
[11] Joseph Stalin, **Leninizm'in Sorunları**, Çev: Muzaffer Erdost, 2. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1992, s.23-27.

Mao'nun böyle bir tutumu benimsemesinde, yukarıda bahsedildiği üzere, uzun yıllar boyunca süregelen *Kuomintang* ile ÇKP arasındaki mücadelenin önemi büyüktür. ÇKP-*Kuomintang* ittifakının, Japonya'nın Çin'i işgali döneminde, "Uzun Yürüyüşle" sonuçlanan süreci başlatması ve "Uzun Yürüyüş" boyunca birçok devrimcinin hayatını kaybetmesi sonucunda, devrimci mücadelenin büyük bir yara alması, Mao'yu, pratiğin önemi konusunda daha dikkatli olmaya ve devrim sürecinde ve sonrasında taktiksel hamlelere daha fazla önem vermeye sevk etti.[12]

Öyle ki, "Uzun Yürüyüş" esnasındaki büyük kayıplarına rağmen, II. Dünya Savaşı boyunca, Japonya'nın Çin'deki işgalci konumuna karşı Stalin'in de önerisiyle *Kuomintang* ile yeniden ittifak yapıldı. Ancak, savaşın sona ermesinden sonra, Çin anakarası üzerindeki askeri konumunu sağlamlaştıran ÇKP, Stalin'in *Kuomintang* lideri Çan Kay Şek ile ittifak yapılması yönündeki önerilerini[13], yerine getiriyormuş gibi görünüp, *Kuomintang'ın* kırsal bölgelerdeki etkisini aşama aşama kırarak, en sonunda *Kuomintang* kuvvetlerini, günümüzde "Tayvan" olarak da bilinen "Formoza" adasına sürmeyi başardı. Görüldüğü üzere uzun yıllar boyunca devam eden Çin İç Savaşı'nın, ÇKP açısından iniş-çıkışlarla dolu olması, Mao'nun pratik vurgusunun ideolojik nedenlerden ayrılan bir diğer önemli nedenidir.

Bununla birlikte, Mao tarafından "pratiğe" atfedilen önemi açıklarken göz ardı edilmemesi gereken bir diğer önemli nokta da, Çin'in kendine özgü, sosyal ve siyasal dinamikler içermesidir. "Burjuva Demokratik Devrimi"ni tam olarak gerçekleştirememiş, "yarı-feodal" bir toplumda, sosyalist devrimin, başta "küçük burjuvazi" olmak üzere toplumun kırsal katmanları dışındaki güçlerin ittifakına ihtiyaç duymasıdır. Bunun yanı sıra

[12] Mao Çe-tung, **Askeri Yazılar**, Çev: N. Solukça, 2.Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1976, s.114-117.
[13] Joseph Stalin, **Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu**, Çev: Muzaffer Erdost, 4. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1990, s.270-275.

"yabancı düşmanlığı üzerine" inşa edilmiş bir milliyetçiliğin, SSCB'ye fazla yakınlaşmış bir ÇKP için bir dezavantaj oluşturacağı da kaçınılmazdır. Bu durum, Çin'deki "sosyalist devrime", "milliyetçi" bir ton katmıştır. Bu durum Çin'deki devrimin, Marksist teori ile büyük ölçüde çelişmesine neden olsa da, 1949'da devrimin başarıya ulaşması, "pratiğin" "Çin Devrimi" özelinde ne denli önemli bir rolü olduğunu da bir anlamda ortaya koymaktadır.

Mao, "Teori ve Pratik" adlı eserinde, "pratiğin önemini" kuramsal düzeyde ortaya koyarken, özellikle doğa bilimlerine vurgu yapmaktadır. Örneğin; nasıl bir bilim insanı, varsayımın desteklemek adına, deneyler yapıyor ve aldığı sonuçların, savını desteklememesi ya da çürütmesi karşısında, savını değiştiriyor ya da gözden geçiriyorsa, aynı şekilde devrim teorisi de inşa edilirken de aynı yöntemin uygulanması gerektiğini öne sürmektedir. [14]

Bu bağlamda Marksizm'in önemi "sadece" "pratiğe" rehberlik etme niteliği taşımasındadır. Mao'nun pratiğe yüklediği anlam o kadar fazladır ki, "değişen nesnel koşullara uygun olarak gelişmeyen ve bu yüzden kendilerine sağcı oportünistlere kaptıran, sekter devrimcilere" her koşulda karşı çıkılacağını ifade etmiştir.[15]

Maoculuğun, "pratik" kavramına, "teoriye" kıyasla daha fazla önem vermesi, ÇHC'nin dış politika yönelimlerini belirlerken de kendisini göstermektedir. Devrimden sonra, ÇHC'nin giderek daha "pragmatik" dış politika çizgisini benimsemesi ve Mao'nun ölümünden sonra, Pekin yönetiminin, dış politika anlayışındaki radikal değişimlerde, Mao'nun bu tutumunun etkisi büyüktür.

[14] Mao Zedung, **Teori ve Pratik,** Çev: N. Solukça, Ankara, Sol Yayınları, 1966, s.19.
[15] **Ibid.,** s.22.

Türkiye'de toplumsal hareketlerin ve özellikle de "solun" geniş halk kitlelerine hitap etmeye başladığı 1970'lerde, "pratiğin" öneminin artması ve sosyalist gençlik hareketlerinin ihtiyaç duyduğu, "pratik" talebine daha iyi cevap vermesi, Maoculuğun, 1970'lerde Türkiye'de çeşitli gruplar tarafından benimsenmesinin en önemli nedenlerinden biri oldu.

2. ÇHC'de Sosyalizmin İnşası ve Yeni Demokrasi Kavramı

"Yeni Demokrasi" kavramını incelemeden önce, "demokrasi" kavramının, Marksist literatürde, nasıl değerlendirildiğini incelemekte fayda bulunmaktadır. Mao tarafından 1940'larda ortaya atılan "Yeni Demokrasi" kavramı ne anlam ifade etmektedir? Ya da sosyalist bir Çin kurma iddiası ile ortaya çıkmış bir hareketin, bu tanımlama dışında "yeni" bir demokrasi arayışına girmesi nasıl ve ne ile açıklanabilir?

Öncelikle, "Burjuva Demokratik Devrimi" ile "Sosyalist Devrim'in", devrim sürecinde birbirinden ayrılıp ayrılamayacağına ilişkin tezlerin incelemesinde fayda bulunmaktadır. Lenin'e göre, "Burjuva Demokratik Devrimi" ile "Sosyalist Devrim", belirli tarihsel süreçlerin bir devamı niteliğinde olup, birbirlerinden ayrılamaz kavramlardır. Lenin, bu iki devrimsel sürecin, bazı unsurlarının devrim aşamasında iç içe geçebileceğini öne sürmektedir. Lenin, bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle formüle eder: *"Hepimiz burjuva devrimle sosyalist devrimi karşı karşıya koyarız; hepimiz ikisi arasında kesinkes bir ayrımın mutlak zorunluluğu konusunda direniriz; ama tarihin akışı içerisinde bu iki devrimin tek tek özgün unsurlarının iç içe geçmiş oldukları yadsınabilir mi? Avrupa'da demokratik devrimler dönemi bir takım sosyalist hareketler ve sosyalizmi kurma yolundaki girişimlerle karşılaşmadı mı? Ve Avrupa'da geleceğin sosyalist devrimi, demokrasi alanında geride bırakılmış bir sürü tamamlanmamış şeyi tamamlamak zorunda kalmayacak mıdır?"*[16]

[16] V.I. Lenin, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği,** Çev: Muzaffer Ardos, 5. Baskı, Ankara, Sol Yayınevi, 1977, s.99.

Lenin'in fikirleri, görüldüğü üzere, gerçekleşmesi muhtemel bir sosyalist devrimde, ülkelerin içinde bulundukları "özgün" koşulların, her ülkede devrimin farklı yollar ve aşamalarla gerçekleşebileceğine açık kapı bırakmaktadır. Mao'nun ortaya atacağı "Yeni Demokrasi" kavramının bu kuramdan etkilendiği açıktır. Nitekim ilerideki bölümlerle bahsedeceğimiz üzere, gerek ÇHC'nin "sosyalizmi inşa sürecinde" gerekse Türkiye'de önce MDD çizgisinin, ardından da Aydınlık Hareketi'nin, ülkelerinin içerisinde bulunduğu koşulları temel alarak, "Sosyalist Devrim" kuramlarını bu fikir temelinde formüle ettiği görülmektedir.

Bu bağlamda, yukarıda sormuş olduğumuz soruların cevaplarını bulmak için öncelikle, Çin'in içerisinde bulunduğu toplumsal koşulları incelemek zorunludur. Öncelikle, Devrimin gerçekleştiği 1947 yılında ÇHC'nin, mevcut ağır sanayisi oldukça zayıftı ve ağır sanayinin gelişmesi için gerekli olan sermaye birikimi mevcut değildi. Bu nedenle ÇHC'de güçlü bir "işçi sınıfının" varlığı söz konusu değildi. Çin kırsalında ise "feodalizmin" ve "feodal ilişkilerin" egemen olduğu bir yapı söz konusu iken, büyük şehirlerde, küresel burjuvazi ile organik bağlara sahip, "komprador" niteliğinde bir burjuva sınıfı bulunmaktaydı.[17]

Daha da açık ifade etmek gerekirse, Çin içerisinde çok küçük bir kesimin elinde sınırlı ölçüde bir sermaye birikimi mevcut iken, nüfusun büyük bölümünün yaşadığı kırsal bölgelerde feodal yapı varlığını sürdürmekteydi. Bu durum, Çin'in "sosyalizme doğrudan geçişinin" mümkün olmadığını varsayan ve ÇHC'de gerçekleşecek, "sosyalizmi inşa sürecinin" ancak "aşamalı bir şekilde" gerçekleşebileceğini öne sürecek tezlerin ortaya

[17] Mao Zedung, **Seçme Eserler I**, II. Baskı, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1979, s.251-253.

atılmasını olağan kıldı. Bir ölçüde de zorunlu kıldığı söyleyebilecektir. ÇHC'nin bu kendine has durumuna karşı ilk tahlil, bizzat Stalin tarafından yapılmıştır.

Stalin, öncelikle "emperyalist ülkelerde gerçekleşecek devrim" ile "bağımlı ya da sömürge ülkelerde gerçekleşecek devrimi" birbirinden ayırıyordu. Stalin'e göre, emperyalist ülkelerde burjuvazi, devrimin gerçekleşeceği şartlarda tamamen karşı-devrimci bir tutum takınmaktaydı. Ancak, sömürge veya bağımlı ülkelerde, burjuvazi çıkarları gereği, belli bir süre için dahi olsa devrimci güçlerin yanında yer alabilirdi.[18]

Stalin, Çin'in içerisinde bulunduğu durumu bu bağlamda ele almaktadır. Stalin'e göre Çin'de gerçekleşecek devrimin üç aşaması olacaktı: Birinci aşamada, devrimci güçlerin, emperyalizme karşı cephe açtığı ve ülke içerisinde ki burjuvazi tarafından da desteklenen, *birleşik ulusal cephe devrimidir.* İkinci aşama, büyük burjuvazisinin, devrime verdiği desteği çektiği ve devrimin ana gücünü köylülerin oluşturduğu, *burjuva demokratik devrimidir.* Stalin'e göre Çin hali hazırda bu aşamada bulunmaktadır. Son aşama ise, ileride gerçekleşecek olan *Sovyetik devrimdir.*[19]

Mao'nun ortaya attığı "Yeni Demokrasi" kavramı da, Stalin'in ortaya attığı bu kuramsal önermeye benzemektedir. Fakat Stalin'in bu önermelerinden iki temel noktada ayrılmaktadır: İlkin "Burjuva Demokratik Devrim" kavramına Mao'nun yüklediği anlam farklıdır, ikinci olarak gelecekte ÇHC'de inşa edilecek sosyalist sistemin, "*Sovyetik*" aşamaya geçmeden önce bir ara dönemden daha geçmesi gerekmektedir.

Mao'ya göre, Rusya'da 1917'de Ekim devriminin gerçekleşmesi "Burjuva Demokratik Devrim" kavramının anlamını kökten değiştirdi. Eskiden bu kavram,

[18] Stalin, **Leninizm'in Sorunları**, s.141-147.
[19] Stalin, **Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu,** s.270-272.

burjuvazinin diktatörlüğünü tahsis etmek anlamına gelirken, Ekim Devrimi ile birlikte, sömürge ve yarı-sömürge devletleri, emperyalizmden koparmak anlamına gelmektedir.[20] İkinci olarak ise, "Sovyetik" devrim öncesinde gerçekleşmesi zorunlu "ara dönem" üzerinedir. Mao, sınaî kalkınmasını tamamlamış ülkelerde bu tarz bir sosyalizmin inşa edilmesinin kaçınılmaz olduğunu, ancak Çin gibi sömürge ya da yarı-sömürge kabul edilen ülkelerde inşa edilecek sosyalizmin bundan farklı olacağını öne sürmüştür. Çin'in sınai kalkınması gerçekleştiğinde bu "geçici" aşama sona erecek ve Çin'de "*Sovyetik*" tarzda bir sosyalizmin inşasına başlanacaktır.[21]

Bu bağlamda Mao'ya göre, Çin'de kurulacak yeni hükümet, "halk düşmanlarına ve gerici sınıflara" karşı, ÇKP liderliğinde bir koalisyon olacaktı. Bu sayede hükümet, hem demokratik bir koalisyon, hem de gerici unsurlara karşı bir diktatörlük niteliği taşıyacaktı. Mao, böylelikle yeni kurulan rejim için, sağlanabilecek en geniş halk desteğini sağlamayı ve ÇKP'nin siyasi iktidarına tehdit olabilecek tüm unsurları tasfiye etmeyi amaçlamaktaydı.[22]

Mao'nun bu tutumunun altında, yukarıda öne sürdüğümüz, pratiğin başatlığı ve bu durumun yarattığı "pragmatizm" yine göze çarpmaktadır. Görüldüğü üzere, "sosyalizmin inşa sürecinde", izlenecek yol ve atılacak taktiksel adımlar belirlenirken, Marksist teori bir "araç" olmaktan çıkıp, daha çok bir "amaç" haline gelmektedir. Taktiksel hamleleri belirleyen unsurlar, ideolojik varsayımlardan ziyade, mevcut şartların ve ilgili ülkenin içerisinde bulunduğu nesnel koşullar olmaktadır.

Marksist teorinin, pratik karşısında bir nevi "sembol" haline getirilmesi, ikinci bölümde inceleneceği üzere, ÇHC'nin ilgili dönemde izleyeceği dış politikanın, zaman

[20]Mao Zedung, **Seçme Eserler II,** 2. Baskı, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1975, s.405-407.
[21]Zedung, **Seçme Eserler II**, s.417.
[22]John K. FairBank, **Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950**, Çev: Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınevi, 1969, s.348.

içerisinde neden bu denli radikal bir değişime uğradığını açıklamakta önemli bir dayanak teşkil edecektir.

3. "Üç Dünya" ve "Üçüncü Dünya"nın Kavramsal Çerçevesi

Cezayir Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne aktif olarak katılmış, Frantz Fanon "Yeryüzünün Lanetlileri" adlı eserinde "Üçüncü Dünya" üzerine şu analizi yapmaktadır:

"Dünyanın özellikle Üçüncü Dünya'nın kapitalist ve sosyalist sistemler arasında seçim yapma zamanının geldiği genel olarak düşünülür olmuştur. İki sistem arasındaki vahşi rekabetten ulusal kurtuluş mücadeleleri için yararlanmış olan az gelişmiş ülkeler bu rekabette bir öge olmayı reddetmelidirler. Üçüncü Dünya kendisini önceki değerlerle tanımlamakla yetinmemelidir. Tersine, azgelişmiş ülkeler kendi değerlerini, kendilerine özgü yöntemleri ve stili bulmak için çaba harcamak zorundadırlar."[23]

Bu önermeler, uluslararası arenada ilk defa 1955 Bandung Konferansı ile ifade edilmiş ve 1961'de kurumsal bir nitelik kazanmış "Bağlantısızlar Hareketi" ile uluslararası platformda temsil edilme şansı bulmuştur. Bu önermelerin göze çarpan en önemli noktası ise, Üçüncü Dünyanın kendi kalkınma modelini kendisinin yaratma gereğine yaptığı vurgudur.[24]

Peki, "Üçüncü Dünya"yı bu diğer "İki Dünya"dan farklı bir yol izlemeye iten nedenler nelerdir? Bu soruya verilebilecek en makul cevap, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte, bağımsızlığını kazanma mücadelesi veren sömürgelerin, "Birinci Dünya"ya, kendilerinin eski "sahipleri" olması gerekçesi ile tepkili olmaları ve "İkinci Dünya"nın ise bir sömürge geçmişi olmamasına rağmen, emperyalist politikalar izleyebileceğine dair olan kuşkularıdır.

[23] Frantz Fanon, **Yeryüzünün Lanetlileri,** Çev: Lütfi Fevzi Topaçoğlu, İstanbul, Avesta Yayınları, 2001, s.92.
[24] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 10.baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s.431-434.

Arendt'in "Üçüncü Dünya"ya yaklaşımı ise, "Üçüncü Dünya" kavramının bir siyasi gerçeklik oluşturmasından ziyade, kavramın kendisinin bir "ideolojiyi" temsil ettiği yönündedir. Dekolonizasyon çağında, Ulusal Kurtuluş mücadelelerinin, küresel sistemi değiştirme imkânının olmadığını, "Üçüncü Dünyacılığın" sistemi değil, sadece "kişileri" değiştireceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, "Üçüncü Dünya"nın üyelerinin, "kurtuluşu" neden ABD veya SSCB'de (Batı ve Doğu'da) aramadıklarını şu şekilde açıklamaktadır:

"İki süpergüç arasında sıkışan, Doğu ve Batı'ya karşı aynı ölçüde düş kırıklığı duyan öğrenciler, "kaçınılmaz olarak Mao Çin'inden Castro Kübasına bir üçüncü dünya ideolojisinin peşine takılacaklardı. Mao, Castro, Che Guevara ve Ho Chi Minh'in adını haykırmaları, başka bir dünyadan kurtarıcının çağrılması yönünde sözde dinsel ilahilere benzer. Eğer Yugoslavya daha uzakta olsaydı, Yugoslavya'ya ulaşmak daha zor olsaydı, Tito'nun adını haykırabilirlerdi."[25]

Üçüncü Dünya'nın ÇHC'ye yöneliminin temelinde, ÇHC'nin, her ne kadar "Sosyalist Blok"un bir üyesi ve kendi içerisinde bir "sosyalizmi inşa sürecini" yürütüyor olsa da, geçmişte emperyalist güçler tarafından tarihte sömürülmüş bir ülke olması bakımından ÇHC'nin de benzer bir tarihi geçmişi paylaşıyor olması olgusu yatmaktadır.

Bu durum beraberinde, Üçüncü Dünya'yı, ÇHC'nin nazarında, 1960'lar ve 1970'ler boyunca izlediği dış politika çizgisinin önemli bir unsuru haline getirmekteydi. Klasik "Üç Dünya" sınıflandırmasına göre, ÇHC'nin, her ne kadar "İkinci Dünya"nın içerisinde sınıflandırılması söz konusu olsa da, ilerleyen yıllarda, "Üçüncü Dünya"nın giderek yükselen etkisini ve kendini diğer "iki yoldan" ayırması beklenemezdi.

[25] Hannah Arendt, **Şiddet Üzerine**, Çev: Bülent Peker, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.32-33.

Nitekim ÇHC, önce Bandung Konferansı'nı ve daha sonra "Üçüncü Dünya"nın, "Bağlantısızlar Hareketi" adı altında bu "iki kutuplu" sisteme karşı çıkışını kendi kısa ve uzun vadeli çıkarları gereği en başından itibaren destekledi.[26] 1960'ların ikinci yarısından itibaren ÇHC ile SSCB arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve 1970'lerin başından itibaren kopma noktasına gelmesi de, ileride ÇHC'nin "Üçüncü Dünya"nın temsilciliğini yaptığını iddia etmesinin temellerini oluşturmuştur.

Bu bağlamda, 1978 yılında Deng Şiaoping tarafından ortaya atılacak Üç Dünya Teorisi'nde, "Birinci Dünya" ve "İkinci Dünya" kavramları, Franz Fanon'un yukarıda belirtilen sınıflandırmasından tamamen farklıydı. Yine daha önce değindiğimiz üzere, ÇHC'nin kendi sosyalizmini inşa sürecinde farklı bir yol izleyeceğini açıklaması, komünizmin inşası yolundaki bu "geçici" dönemin, "Üçüncü Dünya"ya hitap etme ve "devletin çıkarlarının" gözetilmesi nedeniyle giderek "kalıcı" hale geldi.

"Üç Dünya Teorisi" ve ÇHC'nin "Birinci Dünya" ve "İkinci Dünya"ya yüklediği kavramsal değişiklikler, ÇHC'nin dış politikasını anlayışının ele alınacağı bölümde, kavramın uluslararası arenada ne anlamda ve hangi boyutlarıyla kullanıldığı daha detaylı bir şekilde incelenecektir.

4. Bir Kavram Olarak: "Sosyal Emperyalizm"

Son olarak, tezin ilerleyen bölümlerinde sıkça kullanılacak olan ve gerek ÇHC tarafından, gerekse Türkiye'de Aydınlık Hareketi ve diğer Maocu gruplar tarafından SSCB'yi suçlamaya yönelik, sıklıkla kullanılan "Sosyal Emperyalizm" kavramına değinilecektir.

[26] ÇHC, Bandung Konferansı'na davet edilen 24 ülkeden biridir. **Bkz**. Final Communiqué of the Asian-African conference of Bandung (24 April 1955). http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf **Erişim Tarihi:** 24.06.2018.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Lenin, bu kavramı ilk defa "Alman Sosyal Demokratları" için kullandı. Lenin'in böyle bir kullanıma gitmesinin temel nedeni, Birinci Dünya Savaşı'nın şiddetinin arttığı bir dönemde, Alman Sosyal Demokratları'nın, sömürgelerde ve yarı-sömürgelerde süregelen ulusal kurtuluş mücadelelerine destek vermesidir. Lenin, Alman Sosyal Demokratları'nın, "kendi ülkelerinde bir iç savaş çıkmadığı sürece bu mücadelelere destek verdiğini" ileri sürerek, bunun temelinde, İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerinde cereyan eden, ulusal kurtuluş mücadelelerinin, Almanya'nın savaştaki yükünü hafifleteceğini, Alman Sosyal Demokratlarının, bu mücadelelere verdiği desteğin altında, İngiltere ve Fransa'nınkine benzer "emperyalist" niyetlerin olduğunu ileri sürmektedir. [27]

Lenin'in görüşleri çerçevesinde "sosyal emperyalistleri" şu şekilde tanımlamak mümkündür: Sosyal emperyalistler, siyasi olarak kendisini "solda" tanımlayan fakat kendi burjuvazisinin başka ülkeleri işgaline karşı tutum takınmaktan kaçınan gruplardır. Öte yandan; sosyal emperyalizmin bir diğer ayırt edici özelliği, emperyalist ülkelerin istilalarına yönelik sistematik bir eleştiri getirirken, kendi ülkesinin emperyalist niyetleri karşısında suskun kalmalarıdır.[28]

ÇHC'nin Moskova yönetimine yönelik eleştirilerinde de benzer bir tutum görülmektedir. ÇKP, SSCB'nin zaman içerisinde bir bürokratlar diktatörlüğüne dönüştüğünü, böylece de kendi burjuvazisini yarattığını öne sürmekteydi. Pekin'e göre bu durum, SSCB'yi kendi "burjuvazisine" alan açmak amacıyla "emperyalist" politikalar izlemeye sevk etmekte ve SSCB'ye "sosyal emperyalist" bir kimlik kazandırmaktaydı. Üç Dünya Teorisi'nin ÇHC'nin temel dış politika anlayışının temelini oluşturmasıyla,

[27] V.I. Lenin, **Sosyalizm ve Savaş,** Çev: N. Solukçu, Ankara, Sol Yayınları, 1992, s.133.
[28] Erkin Erkiner, *V.I.U. Lenin,* **1900'den Günümüze Büyük Düşünürler,** İstanbul, Etik Yayınları, 2009, s.37-38.

Arnavutluk'un da, ÇHC'ye bakışı değişti ve Tiran, Pekin yönetimini, "kendi burjuvazine" alan yaratmaya çalışmakla ve "sosyal emperyalist" bir politika izlemekle suçlamaya başladı. [29]

B. ÇHC'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

Çin'de sosyalist devrimin başarıya ulaşmasından sonra, kurulan yeni rejim, uzun yıllar süren iç savaş ve İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ağır bir toplumsal ve ekonomik yıkımı miras aldı. Ülkede gelişmiş bir ağır sanayinin olmaması ve ekonomisinin ağırlıklı olarak tarıma dayanması, yeni kurulmuş sosyalist yönetimin, gerek iç siyasette gerekse dış politikada ciddi sorunlarla karşılaşacağının habercisiydi.

Bu nedenle, ÇHC'nin kuruluşunun ilk yıllarında izleyeceği dış politikada çizgisinde önceliğinin SSCB ile yakınlaşma olması doğaldı; bu bağlamda bu da bir "tercihten" ziyade "zorunluluk" niteliği taşımaktaydı. Söz konusu durumun temel iki nedeninden ilki, Çin İç Savaşı sırasında, ideolojik yakınlıktan sebebiyle, SSCB'nin savaş boyunca ÇKP'ye verdiği askeri ve ekonomik destektir. İkinci neden ise, yeni kurulan sosyalist rejimin, ülkenin ivedi bir şekilde ihtiyaç duyduğu ekonomik yardıma ve teknoloji transferi ihtiyacına tek cevap verebilecek ülkenin SSCB olduğunun farkında olmasıydı. Bu nedenle Pekin yönetimi, bu dönemde SSCB ile iyi ilişkiler geliştirmeye yöneltti. Bu durumun sonucunda ise, Moskova Sovyetler Birliği'nin, "Sosyalist Blok" içerisindeki başat güç olduğunu başta ÇHC olmak üzere diğer Sosyalist ülkelere kabul ettirmeyi başardı.

Stalin'in ölümü ve Huruşov'un iktidara gelmesiyle ise ÇHC – SSCB ilişkilerinin yavaş yavaş bu bağlamdan sıyrılmaya başladığı bir dönemi başladı. Huruşov'un, SBKP'nin 20. Kongresi'nde Stalin'e yönelttiği sert eleştiriler ve akabinde "barış içerisinde bir arada

[29] Enver Hoca, **Emperyalizm ve Devrim,** Çev: M. Murat, 2.Baskı, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1998, s.188-194.

yaşama" ilkesiyle "Batı Blok'u" ülkeleri ile ilişkilerin düzeltilmesine yönelik attığı adımlar[30], Pekin yönetimi tarafından "Sosyalist Blok" içerisinde bir ağırlık kazanma fırsatı olarak değerlendirildi. Bu tarihten itibaren Pekin ve Moskova arasındaki ilişkiler, giderek bozulmaya başladı ve iki ülke arasındaki "sınır anlaşmazlıklarının" silahlı çatışmaya dönüşmesi ile bir "çatışma" niteliği kazandı.

Bu bağlamda, Nikita Huruşov ve ekibinin, SBKP'nin 20. Kongresi'nde, Stalin'in kendisine ve Stalin dönemine ağır eleştiriler getirmesi, ÇHC-SSCB ilişkilerinde, daha sonra "çatışmaya" dönüşecek olan "ayrılmanın" başlangıcı olarak kabul edilebilir. Mao'nun, Huruşov'un 20. Kongre'deki bu konuşmasını, "revizyonizm" olarak nitelemesi, iki ülke arasında önce ideolojik, daha sonra politik bir mücadele başlangıcını teşkil etmektedir.

SSCB-ÇHC arasındaki siyasi mücadelenin altında yatan temel unsur ise; söz konusu dönemde, teknolojik birikim, altyapı ve sanayileşme konusunda ÇHC'den çok daha ileride olan SSCB'nin, "Sosyalist Blok" içerisinde, yegâne başat güç olarak kalma arzusuna karşın Pekin yönetiminin, Moskova'nın giderek artan ekonomik ve askeri nüfuzu altına girmeyi istememesidir. Ayrıca, dünyanın en kalabalık ülkesi olması nedeniyle de, orta ve uzun vadede, gerek "Sosyalist Blok" içerisinde, gerekse uluslararası arenada önemli bir aktör olarak sivrilme çabaları da bu "ayrışmanın" bir başka nedenini oluşturmaktadır.

Nitekim, "Küba Füze Krizi"[31] ile dünyanın bir nükleer savaşın eşine geldiği ve "Soğuk Savaş"ın bir sıcak çatışmaya dönmeye çok yakın olduğu zamanlarda, Pekin

[30] Oral Sander, **XX., XXI. ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967, s.9-10.

[31] "ABD ve SSCB'yi doğrudan savaşın eşiğine getiren uluslararası siyasi bunalım. 1961 yılının Nisan ayında, ABD tarafından desteklenen ve Küba'da rejimi değiştirmeye yönelik Domuzlar Körfezi çıkarmasının başarısız olması sonrasında, Küba-SSCB ilişkileri giderek daha da gelişti. ABD istihbaratının, Küba'da SSCB'ye ait balistik füzelerin olduğunu saptaması ve adayı ablukaya alması sonrasında, ABD ile SSCB arasında bir sıcak çatışma ihtimali doğdu ve tüm dünya nükleer bir savaşın eşiğine geldi. ABD ve SSCB yönetiminin antlaşması sonucunda sona eren bu kriz sonrasında, ABD, Türkiye'den Jüpiter füzelerini sökmesine karşılık, SSCB'de Küba'daki

yönetimi, nükleer çalışmalarına hız verdi ve 1964 yılında ilk denemesini gerçekleştirdi. "Sosyalist Blok" içerisinde nükleer silahlara sahip olan ikinci devlet olmayı başarmıştır.[32]

ÇHC'nin "nükleer kulübe" girmesi, yukarıda değindiğimiz üzere, uluslararası arenada uzun vadede, uluslararası sistemi etkileme gücüne sahip, başat bir aktör olmasının, kısa ve orta vade de ise, "Sosyalist Blok" içerisinde, ayrı bir kutup olarak sivrilmesinin önünü açtı. Bu gelişme, ÇHC-SSCB ilişkilerinin seyrini de doğrudan etkiledi ve aynı ideolojik blok içerisindeki iki ülke arasındaki "ayrışma" yerini "çatışmaya" bıraktı.

Bu tarihten sonra her iki ülke, gerek "Sosyalist Blok" dışındaki devrimci gruplar üzerinde gerekse "Sosyalist Blok"a dâhil olan ülkeler nezdinde, bir nüfuz kazanma yarışına giriştiler. Mao'nun ölümü sonrasında Moskova yönetimi, iki ülke arasındaki sorunların giderilmesi ve ikili ilişkilerin Stalin dönemindeki seviyesine çıkarılmasına yönelik bazı girişimlerde bulunsa da, Deng Şiaoping ve ekibi, bu girişimleri büyük oranda karşılıksız bıraktı.

Deng Şiaoping ve ÇKP'nin yeni yönetimi, iktidarı geldiği andan itibaren, "Dört Modenizasyon Programı" olarak anılan başta teknoloji transferi olmak üzere, sanayi, altyapı ve ekonominin modernize edilmesine yönelik bir program başlattı. Bu durum, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin kötü olması, bu programın SSCB ile birlikte yürütülemeyeceğinin anlaşılması üzerine, Pekin yönetimi, ABD ile bu alanda bir işbirliği arayışına yöneldi. 1972'de ABD Başkanı Nixon'ın ÇHC'yi ziyareti ile ÇHC-ABD ilişkilerinin, "normalleşme"

nükleer başlıklı balistik füzelerin sökülmesini kabul etti. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için **Bkz.** Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s.427.

[32] Huruşov, Çin'in 14 Ekim 1964'te ilk nükleer denemesini başarıyla gerçekleştirmesinden iki gün sonra, 16 Ekim 1964 tarihinde, SBKP Genel Sekreterliği görevinden azledilmiştir.

sürecine girmesi ve Mao'nun ölümüne kadar ki süreçte, ilişkilerin iyi bir seyir izlemesi, bu programın ABD ile işbirliği çerçevesinde yürütülebilmesini sağladı.[33]

Aynı şekilde, Deng Şiaoping'in ilk kez 1974 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ifade ettiği, ancak Mao'nun ölümünden sonra bizzat kendisi tarafından formüle edilecek "Üç Dünya Teorisi", Deng Şiaoping döneminde Pekin yönetiminin izleyeceği dış politikayı özetler niteliktedir. Bu dönemde, Pekin açısından öneme haiz bir diğer gelişme de, ÇHC'nin Tayvan'ın yerine, BM Güvenlik Konseyi'ne "daimi" üye olarak kabul edilmesidir. Bu durum, yukarıda belirttiğimiz üzere, Pekin yönetiminin, orta ve uzun vadedeki hedeflerini gerçekleştirdiğini ve artık uluslararası sistemi etkileyebilecek bir başat güç olarak kabul gördüğünü göstermektedir.

ÇHC'nin dış politika anlayışının incelendiği son bölümünde ise, yine bu dönemde, ÇKP ile Arnavutluk Emek Partisi (AEP) arasındaki ilişkilerin nasıl bir gelişim seyrettiği ve Pekin'in, "Üçüncü Dünya"nın temsilciliğini elde etmeye çalıştığı ve Sosyalist Blok içerisinde bir kutup haline geldiği dönemde, AEP ile ilişkilerin nasıl bir seyir izlediği ve ilişkilerin neden koptuğu ele alınacaktır.

Böyle bir alt başlığa yer verilmesinin en önemli nedeni ise, ileride bahsedileceği üzere, Aydınlık Hareketi'nin, AEP'yi de Mao çizgisini takip eden bir parti olarak görmesi ve zaman içerisinde AEP'yi ÇKP çizgisinden çıkmakla ve "revizyonizm" ile suçlamasıdır.[34] Bu durum beraberinde AEP ve ÇKP arasındaki ilişkilerin tarihsel seyrini incelemeyi gerekli kılmaktadır.

[33] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.368.
[34] Gün Zileli, **Havariler,** 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.251.

1. ÇHC'nin SSCB ile Yakınlaşması (1950-1956)

Ekim 1949'da son *Kuomintang* kuvvetlerinin, Çin anakarasını terk ederek, günümüzde Tayvan ya da Çin Cumhuriyeti olarak da bilinen Formoza Adası'na çekilmesiyle, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu tüm dünyaya ilan edildi. Devrimin, Çin anakarasında başarı ile sonuçlandırılması ve ÇKP'nin bu başarısını, tüm ülke sathında kalıcı hale getirmesinin en etkili yolu, yeni kurulan rejimin, bir dış politika başarısı elde ederek, iç siyasetteki konumunu sağlamlaştırmaktı.

Bu sebeple Mao, Stalin'in 70. doğum günü kutlamalarına katılmak ve iki ülke arasında bir ittifak antlaşması imzalamak amacıyla Aralık 1949'da Moskova'yı ziyaret etti. SSCB'nin, 1945'te *Kuomintang* ile imzaladığı antlaşma maddeleri üzerinde uzun suren müzakereler, 14 Şubat 1950'de "Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" ile sonuçlandı. Bu antlaşma ile SSCB, Mançurya üzerinde, Çarlık döneminde elde ettiği imtiyazlardan feragat ediyor. Ayrıca Çin'in kalkınması için gerekli olan endüstri projelerinde ve ordunun modernizasyonu konularında yardımda bulunacağını vadediyordu.[35] ABD'nin iç savaş döneminde, *Kuomintang* hükümetine verdiği desteğin yanında çok cüzi kalan bu yardımlar, ÇHC ordusunun modern silahlarla teçhiz edilmesini sağladı. Ayrıca SSCB, bu antlaşma uyarınca, ÇHC'nin ekonomik kalkınmasında önemli yer tutan birçok endüstriyel projenin hayata geçirilmesini sağladı.[36]

Bu antlaşmayı ÇHC açısından şu şekilde değerlendirmek gerekir: ÇHC, bu antlaşma sayesinde gerek İkinci Dünya Savaşı'ndaki Japon işgalinin ve *Kuomintang* ile yaşanan iç savaşın yarattığı yıkımın gerekse, yaklaşan Kore Savaşı öncesinde uluslararası arenada yalnız kalmasının önüne geçmiş oldu. Ayrıca Mao, bu antlaşma ile parti içerisindeki

[35] Yang Kuison, **Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A Contradiction,** Social Science in China, 2005, .s.9-12.
[36] FairBank, **Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950**, s.358.

muhaliflerine karşı, devrimin hemen sonrasında kazanılmış bir "diplomatik zafer" ile üstünlük sağlayarak iktidarını pekiştirdi.[37]

Moskova, bu antlaşmadan şu bakımdan kârlı çıkmıştır: SSCB, Sosyalist Blok içerisinde, ÇHC'yi askeri ve ekonomik olarak yanına çekerek hem diğer Sosyalist ülkeler nezdinde "Sosyalist Bloğun lideri" olduğu imajını pekiştirdi. Hem de Stalin'in ölümüne kadar sürecek olan dönemde ÇHC üzerinde hatırı sayılır bir politik ve ekonomik nüfuz elde etmeyi başardı.

Bu antlaşmanın ilk kez sınandığı gelişme ise, Haziran 1950 yılına patlak veren Kore Savaşı'dır. Bu savaşta SSCB, vadettiği hava desteğini Çin ordusuna vermekte ağır davrandı ve Kuzey Kore birliklerine yaptığı yardımın maliyetini de ÇHC'ye karşılattı. Bunun üzerine Pekin yönetimi, Stalin'in ÇHC'ye karşı takındığı bu tavır ve "tek taraflı" bir diplomasi izlemenin bir sonucu olan bu durumdan kurtulmak amacıyla, ilk kez 1952'de Tibet sorunu ve diğer sınır sorunlarını görüşmek üzere, Hindistan ile diplomatik görüşmelere başlama kararı aldı.[38]

Mart 1953'te Stalin'in ölümü, ÇHC-SSCB ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcına işaretti. Bu tarihten sonra ÇHC, 1950'deki antlaşmanın yarattığı ekonomik ve askeri bağımlılıktan ötürü, SSCB'nin politikalarına doğrudan karşı çıkacak gücü kendisinde bulamamış olsa da[39], Hindistan ile olan bu yakınlaşma, bu durumun zaman içerisinde değişmesinin başlangıcı olacaktır.

---

[37] Lizhu Zhang, **A Comperative Study of Chinese Foreign Policy Restructuring,** Yüksek Lisans Tezi, Windsor, University of Windsor, 1993, s.24-25.
[38] Lorentz L. Luthi, **The Sino-Soviet Split - Cold War In The Communist World,** Windsor, Princeton University Press, 2008, s.36.
[39] Sander, **XX., XXI. ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, s. 9-10.

ÇHC'nin, daha önce "Üç Dünya" ve "Üçüncü Dünya" kavramlarının analizi yaptığımız bölümde değinilen, "Bandung Konferansı" ve "Bağlantısızlar Hareketi"ne yakınlaşması, SSCB'nin ÇHC üzerindeki politik ve askeri nüfuzunu kırmaya yarayacağı gibi, ÇHC'nin Sosyalist Blok içerisinde kendine daha güçlü bir konum elde etmesinin de temellerini atacaktır.

1956'da SBKP'deki parti içi iktidar mücadelesinin sona ermesi ve Huruşov'un SBKP içerisinde gücü ele geçirmesi, iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarının, bir ayrışma niteliği kazanmasının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu durum ÇHC'nin iç siyasetinde de etkisini gösterecek, Mao'nun "Yüz çiçek yan yana açsın, yüz fikir akımı tartışsın" söylemi ile başlayan ve "Büyük İleri Atılım" gibi Çin'in kalkınmasını kendi iç dinamikleri ile kalkınmasını amaçlayan yeni bir dönemi başlatacaktır. Bu dönemde ÇHC-SSCB ilişkilerinin bozulması, bir süreliğine de olsa da, Pekin'in başta Sosyalist Blok içerisinde olmak üzere, uluslararası arenada yalnız kalmasına yol açacaktır.

2. ÇHC'nin İzolasyon Dönemi ve ÇHC-SSCB İlişkileri (1960-1976)

Şubat 1956'da SBKP'nin 20. Kongresi'nde Huruşov verdiği "Kişi Kültüne Karşı" adlı gizli söylevinde, Stalin dönemini ve Stalin'in kendisini ağır bir şekilde eleştirdi. Bu eleştirilerin temelinde, yaratmak istediği "kişi kültünün" birçok devrimcinin, SBKP'den sebepsiz yere tasfiye edilerek, suçsuz yere katledilmesini neden olduğunu öne sürüyordu. Söylevinde, aynı şekilde, Stalin döneminde, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda yapılan taktiksel ve stratejik hatalarını ve Tito Yugoslavya'sı ile ilişkilerin bozulması başta olmak üzere Stalin'in yaptığı siyasi ve diplomatik yanlışları vurguluyordu.[40]

[40] Bkz. S.N.Kruşçev, **XX. Kongre Gizli Raporu – Kişi Kültüne Karşı,** İstanbul, Pencere Yayınları, 1991.

Huruşov'un Stalin eleştirisi, SSCB'nin gerek iç siyaseti gerekse o dönemde izlediği dış politikası açısından önemli bir değişimin habercisi olma niteliği taşımaktadır. 20. Kongre sonrasında Huruşov, Batı Blok'u ile olan ilişkilerde, tansiyonun kısmen de olsa düşürülmesini amaçlayan "barış içerisinde bir arada yaşama" söylemini ortaya atarak ve nükleer denemelerin yasaklanmasına yönelik çeşitli girişimlerde bulundu.

SSCB'nin Batı Blok'u ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini düzeltmeye yönelik bu girişimleri ve özellikle nükleer silahların yayılmasının sınırlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunması, ulusal çıkarları gereği, kendi nükleer programını hayata geçirmek isteyen ÇHC'yi rahatsız etti. ÇHC'nin ilk planda, bu girişimlere yönelik tepkisi daha çok ideolojik planda ve "Sosyalist Blok'a" yönelik oldu. ÇHC'ye göre, "kapitalizm ile barış içerisinde yaşama fikri, Marksist ideolojinin tahrifinden başka bir şey değildi. Bu nedenle, Huruşov'un o dönemdeki bu çıkışı, ÇHC tarafından "revizyonizm" olarak nitelendi.

Huruşov'un bu söylevi, ÇHC-SSCB yakınlaşmasının son bulması ve iki ülke arasındaki ilişkilerde "Ayrışma" döneminin başlangıcı olarak nitelenebilir. Bu soğuma, 1960'lı yılların sonlarında, ÇHC ile SSCB arasındaki sınır uyuşmazlıkları nedeniyle sıcak çatışmaya dönüşecek ve "ayrışma" niteliğinden sıyrılarak, "çatışmaya" dönüşecektir.

a. Huruşov Dönemi ve ÇHC-SSCB Ayrışması (1957 – 1964)

Kasım 1957'de, tartışmalı 20. Kongre sonrasında, aralarında ÇHC'nin de bulunduğu 12 Sosyalist ülkenin temsilcisinin katıldığı Moskova Deklarasyonu, başta SSCB olmak üzere Sosyalist Blok'un dünyadaki gelişmeler konusunda nasıl bir tutum izleyeceğini belirlemek amacıyla toplandı. Bu toplantının SSCB açısından önemi, hiç şüphesiz, diğer sosyalist ülkelere 20. Kongre'de alınan kararları benimsetmekti.

Kongre sonrasında ilan edilen ve Moskova Deklarasyonu olarak bilinen metnin de SSCB'nin "ilk ve en güçlü" sosyalist devlet olarak başta ÇHC olmak üzere diğer sosyalist ülkelere yardım edeceği vurgulanıyor; ÇHC ve Hindistan arasında imzalanan antlaşmadaki beş ilkenin, Bandung Konferansı metnine girdiğine işaret ediliyordu. Bu geniş yığınların "barış içerisinde bir arada yaşama" konusundaki desteğinin bir "göstergesiydi". Diğer taraftan emperyalist ülkeler, nükleer silahlanma yarışı içerisine girerek dünya barışını tehdit etmekte ve "kendi mezarını" kazmaktaydı.[41]

ÇHC'nin, SBKP'nin 20. Kongre'ye yönelik olumsuz tutumuna rağmen Moskova Deklarasyonu'nu imzalaması, bu konferansın Huruşov açısından başarılı geçtiğinin bir göstergesidir. Zira SSCB, başta ÇHC olmak üzere diğer Sosyalist ülkeler nezdinde siyasi üstünlüğünü bu ülkelere kabul ettirmekteydi; Ayrıca Huruşov'un, "Barış İçerisinde Bir Arada Yaşama" ilkesinin bu konferansla birlikte, Sosyalist Blok ülkeleri nezdinde olumlu karşılandığı intibahı uyanmaktadır.

Huruşov'un bu konferansla birlikte elde ettiği kazanımların bir diğeri ise, yukarıda değinilen, nükleer silahların azaltılmasına yönelik uluslararası girişimlerin gerekliliği olgusunu, "Sosyalist Blok" üyesi ülkelere kabul ettiriyor oluşuydu.

Huruşov, Moskova Deklarasyonu'nun verdiği özgüvenle, her ne kadar ÇKP'nin, 20. Kongre'de alınan kararlardan ve özellikle Stalin'e yönelik getirilen eleştirisinden rahatsız olduğunu bilse de, 1958'den itibaren, bu deklarasyon metninde bahsedilen hususlarla ilgili girişimlerde bulunmaya başladı. Bunu ise, ABD ile yakınlaşma politikası izledi ve bu

[41] Deklarasyonun tam metni için Bkz: **Complete text of the Declaration of the Twelve Communist and Workers Parties, Meeting in Moscow, USSR, Nov. 14-16, 1957**, on the Occasion of the Fourtieth Anniversary of the Great October Socialist Revolution.
https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1957declaration.htm
Erişim tarihi: 18.03.2017.

bağlamda Ekim 1959'da ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu yakınlaşma, olası bir dünya savaşının önüne geçme ve önemli dünya meselelerinin görüşüldüğü bir "zirve" mahiyetinde de olsa, SSCB'nin dış politika anlayışı olarak ortaya atacağı, barış içerisinde rekabeti esas olan "Barış İçerisinde Bir Arada Yaşama" kavramı ile somutlaşacaktır.[42]

Nitekim Ekim 1959'da "*Foreign Policy*" adlı dergide yayınlanan yazısında Huruşov, nükleer teknolojinin ve nükleer silahların, gerçekleşecek olası bir savaşta, tüm yeryüzünün çok olumsuz etkileneceğini söylüyordu. Ayrıca, modern teknolojinin, dünyayı geçmişe oranla çok daha küçük bir yer haline getirdiğini, bunun ise "farklı toplumsal sistemlere" sahip devletlerin bir arada yaşamasını "gerekli" kılmaktaydı.[43] Öte yandan, Huruşov'a göre, ulusal bağımsızlıklarını kazanma yoluna girmiş olan Asya ve Afrika ülkeleri iki güç arasında yaşanacak bir savaştan yana olmak istememekteydiler. 1955'teki Bandung Konferansı, "Üçüncü Dünya"nın barış arzusunun ve SSCB'nin bu politikasına verdiği desteğin bir simgesi niteliğinde olduğunu belirtiyordu.[44]

1960 yılında, 81 ülkenin komünist partilerinin katıldığı konferansta, alınan kararların 1957 yılındaki konferansta alınan kararlarla paralellik gösterdiği söylenebilir.[45] Buradan çıkarılabilecek sonuç, Sovyetler Birliği'nin "sosyalist kamp" üzerindeki nüfuzunun halen devam ettiği ve ÇHC'nin sosyalist kamp içerisinde henüz başat bir güç olarak ortaya çıkamadığıdır.

Bu durumun altında yatan temel neden ise, Pekin yönetiminin, nükleer silah teknolojisine henüz sahip olmamasıdır. İleride daha detaylı bir şekilde değinileceği üzere bu

---

[42] Ömer Madra, *"Kruşçef'ten Sonra Çin-Sovyet İlişkileri"*, **SBF Dergisi,** C:26, S:1**,** 1970, s,276.
[43] N.S.Khruschev, "*On Peaceful Coexistance"*, **Foreign Affairs,** Vol. 38, No:1, October 1959, s.1.
[44] Khruschev, "*On Peaceful Coexistance"*, s.9.
[45] Kongre'nin sonunda ilan edilen sonuç bildirgesinin tam metni için **Bkz:** "Statement of 81 Communist and Workers Parties", Moscow, 1960. https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1960statement.htm#2 **Erişim tarihi:** 11.05.2018.

konu, Moskova ile Pekin arasında ilişkilerin seyrini belirlediği gibi ÇHC'nin başta "Üçüncü Dünya" olmak üzere, uluslararası arenada bir aktör haline gelmesinin yolunu açacak olan temel gelişmedir.

Temmuz 1963'te, Pekin yönetiminin kendi çekirdekli silahını elde etme yolunda önemli mesafeler kat ettiği bu dönemde, Deng Şioping'in de dâhil olduğu bir heyet Moskova'da SBKP liderleri ile bir araya geldi. Bu görüşme de ÇKP delegasyonu, Stalin'in, "sosyalist dünyanın kılıcı" olduğunu ve SBKP'nin 20. Kongresi'nde Stalin'e yöneltilen eleştirilerin, dünya devrimci hareketinde anlaşmazlıklar yarattığını ifade ettiler. Bu eleştirilerin Sovyet delegasyonu nezdinde kabul görmemesi üzerine, ikili ilişkilerdeki olumsuzlukları gidermeye yönelik yapılan bu görüşme, sonuçsuz kaldı. Bu durum, Pekin yönetiminin nükleer silahlar üzerinde yaptığı çalışmalardan haberdar olan Moskova'yı "Sosyalist Blok" içerisinde yegâne nükleer güç olma tekelini kaybetmeme arzusundan dolayı, Washington yönetimi ile nükleer denemelerin yasaklamasına ilişkin bir antlaşma yapmaya itti.[46]

Bu bağlamda, SSCB ile ABD arasında 1963 yılında "barış içerisinde bir arada yaşama" ilkesinin en kritik konusu olan nükleer denemelerinin yasaklanmasına yönelik, "Moskova Antlaşması" imzalandı. Pekin'in ise bu antlaşmaya karşı tutumu çok sert oldu.[47] Bu karşı çıkışın altında yatan temel sebep, hali hazırda kendi nükleer programını geliştirme ve kendi çekirdekli silahlarına sahip olmak isteyen ÇHC'nin, bu antlaşmanın, devam etmekte olan nükleer programını sekteye uğratmak amacıyla yapıldığını öne sürmesiydi.

[46] Sergey Radchenko, "*The Sino-Soviet Split*", **The Cambridge History of Cold War,** Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, vol:II, 2010, s.355-356.
[47] Oleg Ivanov, **Sovyet-Çin ilişkileri – 1960 Yılında Ne Oldu?**, Çev: Fatma Doğu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1979, s.13-14.

Nitekim Pekin yönetimi, bu antlaşmaya taraf olmayacağını ilan etmekle birlikte, antlaşmanın aksine nükleer çalışmalarına hız verdi ve 16 Ekim 1964 tarihinde ilk nükleer denemesini başarıyla gerçekleştirdi.[48] Huruşov'un 14 Ekim 1964 tarihinde SBKP tarafından görevden alındığı göz önüne alındığı takdirde, ikili ilişkilerde ÇHC'nin nükleer teknoloji programının ne denli önemli bir rol oynadığı daha iyi kavranabilir.

Gözardı edilmemesi gereken bir diğer nokta da, Pekin-Moskova "ayrışmasının" bir başka nedeninin, iki ülkenin liderleri arasında yaşanan çekişme ve bu çekişmenin zamanla iki ülke liderleri arasında bir güç gösterisi ve kişisel bir mesele haline dönüşmüş olmasıdır.[49] Nitekim, Huruşov'un iktidardan düşürülmesi, ÇKP tarafından olumlu karşılandı ve SBKP'nin 23. Kongresi'ne bununla ilgili bir tebrik yazısı gönderildi. Ancak, devam eden süreçte ikili ilişkilerde yaşanan siyasi gerilim, sadece "gerilim" seviyesinde kalmadı ve sınır ihtilâfları nedeniyle, sınır bölgelerinde yaşanan silahlı çatışmalar sonrasında, "çatışma" niteliğine büründü.

b. ÇHC-SSCB "Çatışması": Sosyalist Blok İçerisinde Rekabet Dönemi (1964-1976)

1964 yılında, ÇHC'nin ilk nükleer denemesini yaparak, ABD, SSCB ve Britanya'dan sonra nükleer silaha sahip olan dördüncü devlet olması, ÇHC'nin "bölgesel güç" olmaktan çıkıp, uluslararası sistemde etkili bir aktör haline gelişinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu gelişmelere rağmen teknik açıdan bakıldığında, Pekin'in bu iki "süper devlet" ile nükleer denge kurabilmesi halen mümkün değildi. Kaldı ki "ikincil vuruş yeteneğine" sahip olmaktan henüz çok uzak olan bir devletin, nükleer caydırıcılığının ne denli etkili olacağı tartışmalı bir

[48] Bu nükleer deneme "596" olarak ile adlandırılmıştır. Bu ise ise, Huruşov'un, SSCB'nin Çin'e nükleer teknoloji transferine izin vermeyeceğini söylediği Haziran 1959'da konuşmasına atfen verilmiştir.
[49] Oral Sander, *"Khrushchev'den Sonra Sovyetler Birliği – Komünist Çin İlişkileri",* **SBF Dergisi**, C:26, S:3, 1966, s.253.

konudur.[50] İlk nükleer parçacıklı denemesini başarı ile gerçekleştirdikten sonra Pekin yönetimi, Mayıs 1966'da ilk balistik füze denemesini de başarı ile gerçekleştirerek, aleyhine olan bu durumu tersine çevirmek konusunda önemli bir adım daha attı.[51]

ÇHC'nin bu nükleer programında katettiği bu ilerlemeler, zamanla SSCB'yi tedirgin etti ve Kremlin yönetimi, Moskova'nın etrafına ilk defa anti-balistik füze yerleştirecek kadar bu durumu kendisine bir tehdit olarak algıladı. Bu tarihten itibaren Pekin ile Moskova arasındaki ilişkileri belirleyecek en önemli faktör, uluslararası alanda ve "Sosyalist Blok" nezdinde, iki ülkenin "Üçüncü Dünya" üzerindeki nüfuz mücadeleleri ve buna paralel bir seyir izleyecek olan, "Sosyalist Blok" içerisindeki rekabeti olacaktır.[52]

ÇHC ile SSCB arasındaki siyasi "çatışmanın" önemli bir kırılma noktası Vietnam Savaşı'dır. Bu savaş, "Sosyalist Blok'un" iki büyük gücü arasında, Stalin döneminde resmileşmiş olan askeri ittifakın sona erdiği ve ileride iki ülke arasında sınır çatışmalarının başlamasıyla da "sıcak çatışmaya" dönüştüğü sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Vietnam Savaşı'nda, her iki devlet de Kuzey Vietnam'daki sosyalist hükümeti desteklemesine rağmen, 1965-1971 yılları arasında SSCB'nin yaptığı askeri yardım ÇHC'nin yaptığı askeri yardımın üç katıydı. Dahası Kremlin yönetimi, Pekin'in Vietnam'a gönderilen yardımlara çeşitli nedenlerle engellemelerde bulunduğunu öne sürmekteydi.[53] 1962'de Huruşov döneminde başlayan sınır sorunları meselesi, 1968 yılında bir Sovyet sınır devriyesinin, ÇHC sınır güçleri tarafından tuzağa düşürülmesiyle ilk kez bir sıcak çatışma

[50] Oral Sander, *"Çin Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme",* **SBF Dergisi,** C:21, S:3, 1966, s.13.
[51] *"China Succesfully Conducts Nuclear Explosion Containing Thermo Nuclear Material"*, **Pekin Review**¸S:20, 13 May 1966, s.4.
[52] Svetlana Savranskaya & William Taubman, **Soviet Foreign Policy 1962-1975,** Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, Vol.III, 2010,s.147.
[53] William Tompson, **The Soviet Union Under Brezhnev,** Great Britain, Pearson Educated Limited, 2003, s.42.

halini aldı. Bu gelişme üzerine, başta SSCB olmak üzere, iki tarafın da birbirlerini nükleer silah kullanmakla tehdit etmesi, iki ülkeyi ilk defa savaşın eşiğine getirdi.[54]

Yaşanan bu olay, iki ülkenin güvenlik konusunda birbirlerine duyduğu kuşkuyu derinleştirdi ve Sosyalist Blok içerisinde birbirlerini "saldırganlık" ile suçlamalarına neden olacak olaylar silsilesini başlattı. Buna şöyle bir örnek vermek mümkündür; Çekoslovakya'da Dubçek yönetimi altında başlayan toplumsal hareketlenmenin, 1968'de Varşova Paktı üyesi ülkeler tarafından "Brejnev Doktrini" çerçevesinde bastırılmasına, Pekin'in tepkisi sert oldu; ÇHC SSCB'yi, "Faşizm", "Büyük Güç Şovenizmi" ve "Sosyal Emperyalizm" ile suçladı.[55] Pekin yönetimi bu gibi çıkışlarla, hali hazırda devam eden "Büyük Kültür Devrimi" nedeniyle kendisini izole ettiği uluslararası arenadan, Brejnev Doktrini ve Çekoslovakya'nın işgali sayesinde bir çıkış yolu bulmaya ve Sosyalist Blok içerisindeki ülkeler nezdinde ve dünyadaki sosyalist hareketler nezdinde sempati kazanmaya çalışmaktaydı.[56]

ÇHC'nin bu çabaları ise kısa zamanda karşılığını verdi ve SSCB ile ilişkileri gergin olan Arnavutluk, Çekoslovakya'daki gelişmelerin sonrasında, Pekin ile bir yakınlaşma politikası izledi. ÇHC ile ASHC arasında 1968 yılında kurulan askeri ittifaka göre ÇHC, Sovyet "Sosyal Emperyalizmi"ne karşı Arnavutlukta askeri bir liman kurma ve balistik füze yerleştirme hakları elde ediyordu. Bunun yanı sıra Pekin yönetimi, Tiran yönetiminin, Varşova Paktından ayrılma kararını kutluyor ve SSCB'ye karşı bir "Birleşik Cephe" kurmanın önemini vurguluyordu.[57]

[54] **Ibid.,** s.43.
[55] Kenneth W. Rea, **Peking and The Brezhnev Doctrine,** Asian Affairs, Vol:3, No:1, 1975, s.22.
[56] Sander, *"Çin Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme",* s.16-17.
[57] Rea, "*Peking and The Brezhnev Doctrine*", s.25.

Bu bağlamda, Brejnev Doktrini, ÇHC'nin "Sosyalist Blok" içerisindeki tecrit oluşunu bir ölçüde kırmasını sağlayıp, ASHC'yi ÇHC'nin siyasi, askeri ve ideolojik müttefiki haline getirdi. Buna karşın, ülkede süregelen "Büyük Kültür Devrimi" gittikçe parti içi iktidar mücadelesine dönüşmekte ve bu durum, Mao'nun ölümüne kadar olan süreçte ÇHC'nin uluslararası arenada büyük ölçüde tecrit edildiği gerçeğini değiştirmemekteydi.

Mao'nun 1976 yılında ölümü ise, Kremlin tarafından, ÇHC-SSCB arasındaki ilişkilerin yeniden düzeltilmesi için bir dizi girişiminin başlangıcına zemin hazırladı. Fakat Vietnam Savaşı'nın ikili ilişkilerde yarattığı tahribat, bu girişimlerin akim kalmasına neden oldu ve iki ülke arasındaki siyasi gerginlik Mao'nun ölümü sonrasında devam etti. Vietnam'ın Kamboçya'ya girerek Pol-Pot yönetimini devirmesi karşısında, Kremlin yönetimi tarafsız bir tutum takındı. ÇHC'nin bu duruma tepki olarak, Vietnam'ın kuzeyindeki bazı bölgeleri işgal etme girişiminde de aynı tutumunu sürdürdü. Bunun temel nedeni, ÇHC'nin ABD ile olası bir yakınlaşmasının kendi aleyhine olacağını düşünerek, ÇHC'nin olası bir tepkisini üzerine çekmek istememesiydi.[58]

Ne var ki, Moskova'nın ikili ilişkileri düzeltmeye yönelik bu girişimleri sonuçsuz kaldı ve başını Mao'nun eşinin çektiği "Dörtlü Çete"nin, Deng Şiaoping önderliğindeki reformist kanat tarafından tasfiye edilmesi, ÇHC ile ABD arasında 1970'lerin başında Mao döneminde başlayan ancak Deng Şiaoping döneminde olgunlaşacak yeni bir dönemin başlangıcıydı.

c. Deng Şiaoping Dönemi: ÇHC'nin Yeni Dış Politika Anlayışı (1976-1998)

Deng Şiaoping ve ekibi iktidarı ele aldığında ÇHC, Büyük Kültür Devrimi'nin yarattığı ekonomik buhran ve sosyal kargaşanın etkisi altındaydı. Deng Şiaoping, ülkenin

[58] Tompson, **The Soviet Union Under Brezhnev,** s.43.

içerisinde bulunduğu bu atmosferden çıkmasının tek yolu olarak, sendeleyen devlet sosyalizminin, belli bir ölçüde tasfiye edilerek yerine, dünya pazarında rekabet gücü yüksek bir ekonomik altyapı kurmak gerektiğini sezmişti. Bu nedenle, göreve geldiği andan itibaren, başta sanayi olmak üzere, savunma, eğitim ve teknoloji alanlarında oldukça karmaşık ve köklü bir modernizasyon programını başlattı.[59]

Deng Şiaoping'in, daha göreve gelmeden iki yıl önce BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, ileride gerçekleşecek reformların temellerini sezmek mümkündür. Bu konuşmada Deng Şiaoping, "ekonomik bağımsızlık ile siyasi bağımsızlığın ayrılamaz bir bütün olduğunu" ve "kalkınmakta olan bir milli ekonominin gelişmesi, ancak yabancı sermayenin tekelinden kurtularak ve kendi doğal kaynakları üzerinde mutlak egemenliğini koruyarak mümkün olabileceğini" söylemekteydi. Mao'nun çizgisine çok yakın bu söylemden ayrıldığı nokta ise, konuşmanın sonunda söylediği şu ifade de saklıydı: "*Gerçek bağımsızlığa sahip olmak bir isteyen bir ülke öncelikle yoksulluğu ortadan kaldırmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için ise etrafını, kendini dünyanın geri kalanından izole edecek duvarlar örmekten kaçınmalıdır.*"[60]

Bu yeni anlayışın, ÇHC'nin dış politika anlayışını, ilerleyen yıllarda derinden etkilemesi kaçınılmazdı. Bu yeni modernizasyon programının ise, bir önceki bölümde altı çizildiği gibi, SSCB ile bir işbirliği temelinde yürütülmesi, iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin olumsuz seyri nedeniyle imkânsızdı. Bu nedenle, hem 1970'lerin başında, Nixon'ın Pekin'i ziyaret etmesiyle, ÇHC-ABD ilişkilerindeki bir yumuşama süreci başladı. Ayrıca, ABD'nin Vietnam'dan çekilmesi ve Vietnam Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte, Pekin yönetimi, bu savaştan kaynaklı, ulusal güvenlik endişelerinin giderilmesiyle

[59] Harry G. Gelber, **Çin ve Dünya,** Çev: H. Hülya Kocaoluk, İstanbul, YKY yayınları, 2010, s.357.
[60] **Selected Works of Deng Xiaoping**, Pekin, Foreign Language Press, C:3, 1994, s.201.

Washington yönetimi ile diplomatik ilişkiler kurmakta kendini daha rahat hissetti. Tüm bu nedenler, Deng Şiaoping'in bu modernizasyon programını, ABD ile yürütülmesini kolaylaştıran etkenlerdi.

Pekin ile Washington arasındaki diplomatik ilişkilerdeki bu yeni dönem ve ikili ilişkilerin her geçen gün daha iyi bir noktaya gelmesi, "Üç Dünya Teorisi'nin", yükselen emperyalist güç olarak nitelediği Sovyetler Birliği'ni, ABD'den "daha tehlikeli" olarak nitelemesinin en önemli nedenlerinden biriydi. [61]

Bununla birlikte, nasıl ki "Brejnev Doktrini" Pekin ile Kremlin yönetimi arasındaki ilişkilerde derin bir kırılma yaratarak, ÇHC'nin SSCB'yi sosyal emperyalizm ile suçlamasına neden olduysa, "Üç Dünya Teorisi'de" Enver Hoca liderliğindeki ASHC'nin, ÇHC'yi bu teoriden ötürü sosyal emperyalizm ile suçlamasına neden olacaktır. [62]

Bu dönemde göze çarpan bir diğer önemli siyasi gelişme, ÇHC'nin, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi bir üyesi olmasıdır. Bilindiği üzere, devrim sonrasında Formoza (Tayvan) adasına çekilen *Kuomintang* hareketi ve bu hareketin kurduğu Çin Cumhuriyeti, Çin anakarasını da temsilen BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olarak varlık göstermekteydi. ABD ile ilişkilerin aldığı olumlu seyir ve SSCB'nin de SALT I ve SALT II ile başlayan ve Helsinki Tek Senedi ile zirveye ulaşan, Batı Bloku ile ilişkilerinde bir yumuşama sürecine girmesi, ÇHC'nin Tayvan yerine BM Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olmasını sağlayacaktır.

[61] Vogel Ezra, **Deng Xiaoping and Transformation of China,** Harvard, Harvard University Press, 2011, s.338.
[62] Enver Hoca, **Emperyalizm ve Devrim,** s.180-182.

i. ÇHC-ABD İlişkilerinin Normalleşmesi

Vietnam Savaşı ile ÇHC-SSCB ittifakının son ayağı olan "askeri ittifakın" da bu savaş ile ortadan kalktığı belirtilmişti. Washington'un, ilk defa Pekin yönetimi ile ilişkilerini geliştirmeye yöneldiği dönem Vietnam Savaşı'nın sona ermesinden sonraki dönemdir. Bu durumun altında, Amerikan ordusunun, Vietnam'dan çekilmesi sonrasında, Pekin'in kendi ulusal güvenliğine yönelik ABD tehlikesi algısının ortadan kalkması yatmaktadır. Bu durum ÇHC'nin de, Washington yönetimi ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesini mümkün kılmakta ve ABD'nin Pekin yönetimi ile diplomatik ilişkiler kurmasını kolaylaştırmaktaydı.

Bu bağlamda, ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ilk girişim, Washington tarafından gerçekleştirildi ve 1971 yılında ABD masatenisi takımı ÇHC'yi ziyaret etti. Bu olay, ÇHC-ABD arasında resmi ve diplomatik ilişkilerin yeniden başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İleride "masatenisi diplomasisi" olarak adlandırılacak bu girişim, 1972'de Gerald Ford'un, 1975'te ise Nixon'ın ÇHC'ye yönelik diplomatik ziyaretleri ile resmiyet kazanmıştır.[63] Ne var ki bu dönemde tüm bu olumlu havaya rağmen, başta Tayvan'ın siyasi statüsü ve ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi'nde, Tayvan tarafından temsil edilmesi gibi birçok sorun bulunmaktaydı.

Mao'nun ve Dışişleri Bakanı Çu Enlay'ın ABD ile ilişkilerin normalleşmesine temkinli olmasının altında yatan temel unsur, ABD ile Tayvan arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkilerdi. İki ülke arasında daha önce yapılan karşılıklı savunma antlaşmasını ve Tayvan'da hali hazırda bulunan ABD askeri kuvvetlerini, Pekin yönetimi, Vietnam'da konuşlanmış ABD birlikleri gibi, kendi ulusal güvenlik anlayışına bir tehdit olarak yorumlamaktaydı. Deng Şiaoping de halefleri ile benzer şekilde bu şarttan geri adım atmadı.

[63] Kuntay Gücüm, *"Mao Dönemi ve Deng Şiaoping Teorisi"*, **Teori Dergisi,** S: 326, Mart 2017, s.74.

Bu nedenle, iki ülke arasındaki ilişkilerinin normalleşmesi ancak ve ancak ABD'nin Tayvan'la diplomatik ilişkilerini kesmesiyle mümkün olabilirdi.

Deng Şiaoping'e göre, bu gerçekleştiği takdirde, Tayvan'ın ÇHC ile *"Yeniden Birleşmeden (Reunification)"* başka bir çaresi kalmayacaktı. ABD'li yetkililer ise bunun gerçekleşmesinin en az birkaç yıl alacağını düşünmekteydiler.[64] Tayvan konusunda taraflar uzlaşamasa da her iki tarafın, ikili ilişkilerin normalleşmesi konusunda takındıkları ılımlı tutum, Deng Şiaoping'in ABD'yi ziyareti ile sonuçlanacak sürecin başlangıcı oldu. Bu ilk defa bir ÇKP Genel Sekreteri'nin ABD'yi ziyaret etmesi ve ÇHC ile ABD arasındaki resmi diplomatik ilişkilerin başlangıcı olması açısından önemliydi.

ii. Üç Dünya Teorisi

Deng Şiaoping, 1974 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada "bağımsızlığını yeni kazanmış" ülkelerin uluslararası sistemin "gerici" güçlerine karşı yeni bir güç olarak yükseldiği vurgusunu yapmaktaydı. Aynı şekilde "sosyal emperyalizmin" yükselmesi ile "Sosyalist Blok'un" "devrimci" niteliğini kaybettiğini ve "Kapitalist Blok'un" da kendi içerisinde bir parçalanma yaşadığını öne sürmekteydi. Şiaoping'e göre, ABD "emperyalistleri" ile SSCB "sosyal emperyalistleri" sahip oldukları geniş nükleer silah envanteri ile dünya barışının önündeki en büyük engeldiler.

Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Şiaoping, Dünya'nın artık üçe bölündüğünü öne sürmekteydi. "Birinci Dünya" sosyal ve ekonomik anlamda müreffeh olmakla birlikte dünyanın geri kalanını doğal kaynaklarını sömürmek ve kendi nüfuzu altına almaya çalışan, kısaca "emperyalist" bir nitelik taşıyan iki "süper devlet" ABD ile SSCB'dir. "İkinci Dünya" da ise Asya, Avrupa ve Latin Amerika'nın "gelişmekte" olan ülkeleri yer almaktaydı.

[64] Ezra, **Deng Xiaoping and Transformation of China,** s.312.

Şiaoping'e göre bu ülkeler, her ne kadar, emperyalist bir nitelik taşımasa da, iki "süper devletin" nüfuzları altındaydılar.

Üçüncü Dünya ise, çok geniş doğal kaynaklara sahip olmakla birlikte, her iki "süper devlet" tarafından acımasızca sömürülmüş, Asya ve Afrika'nın yeni bağımsızlıklarını kazanmış ülkeleri olarak tanımlanmaktaydı. ÇHC, bir sosyalist devlet olmasına karşın, sömürge geçmişi olması dolayısıyla bu ülkeler ile benzer bir geçmişe sahip bir ülkeydi. Ayrıca, "bu iki süper devlet" gibi gelişmiş bir ülke değil, diğer "Üçüncü Dünya" ülkeleri gibi "gelişmekte olan" bir ülkedir. Dolayısı ile ÇHC'nin uluslararası arenadaki misyonu, bu ülkelerin yanında olmak ve onların çıkarlarının, uluslararası platformdaki temsilcisi olmaktır.[65]

Henüz Mao'nun hayatta olduğu ve Büyük Kültür Devrimi'nin tüm hızıyla devam ettiği günlerde, bu dış politika anlayışı, Pekin yönetiminin özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, dış politika anlayışının temel taşı oldu ve 1978'ten sonra Deng Şiaoping ile iyice özdeşleşerek, onun döneminin bir simgesi haline geldi.

iii. AEP-ÇKP "Çatışması"

Daha önce değinildiği üzere, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, ÇHC-ASHC ilişkilerinin seyri, Mao'nun ölümünden önce gerginleşmeye başlamış ve Deng Şiaoping zamanında ise, iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Enver Hoca'nın 1978 yılında yayımlanan "Emperyalizm ve Devrim" adlı eseri, bu "çatışmanın" ASHC açısından ele alınışının bir özeti niteliğindedir.

[65] Konuşmanın tam metni için bkz. *Speech By The Chairman of the Delegation of People's Republic of China, At the Special Session of the U.N: General Assembly,* April 1974. https://www.marxists.org/reference/archive/deng-xiaoping/1974/04/10.htm **Erişim Tarihi:** 10.05.2017.

Enver Hoca, bu eserinde, "Üç Dünya Teorisi"nin Marksist-Leninist teorinin ilkeleriyle bağdaşmadığını, bu teorinin uluslararası sistem analizinin, "sınıf çatışması" ilkesini gözardı ederek dünyadaki ülkeleri, mevcut ekonomik gelişmişlik düzeyinde ele alarak, Marksizm ve Leninizm ile bağlarını tamamen kopardığını öne sürmektedir. Enver Hoca'ya göre sadece iki "dünya" bulunmaktadır. Bunlar: "Sosyalist Dünya" ve "Kapitalist Dünya"dır.[66]

Enver Hoca, bu bağlamda ÇHC'nin de, tıpkı SSCB'nin Huruşov zamanında geçirdiği değişimi geçirmekte olduğunu ve Marksizm-Leninizm'e ihanet ederek, emperyalist bir süper devlete dönüşmeye çalıştığını ileri sürmekteydi. Enver Hoca'ya göre, "kapitalist yolu" takip eden ÇHC'nin bu dönüşümü gerçekleştirebilmesi ise, nükleer silahlarla donatılmış bir ordu ve gelişmiş bir ekonomi kurmasıyla mümkün olabilir. Pekin'in ilan ettiği "Dört Modernleşme Programı" ise bu amaca hizmet etmekten ibarettir.[67]

Enver Hoca'ya göre, Mao, Stalin çizgisine bağlılığından ve Huruşov yönetimine karşı takındığı tutumlardan dolayı AEP nezdinde bir Marksist-Leninist olarak kabul görmekteydi. Lakin "Büyük Kültür Devrimi'nin", devrimin kazanımlarını koruma amacından saptırılması ve Mao'nun ÇKP'yi Marksizm-Leninizm'in sınıf anlayışı ve temelinde örgütlememesi ve Stalin'in ilkelerini gözardı etmesi Mao'nun ve ÇKP'nin "niyetlerinin" AEP tarafından anlaşılmasını sağladı.[68]

[66] Hoca, **Emperyalizm ve Devrim,** s.182-184.
[67] **Ibid.,** s.242-243.
[68] **Ibid.,** s.275-282.

iv. ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi'ne Üye Olması

Deng Şiaoping döneminde, ÇHC'nin en önemli dış politika başarılarından biri de, ÇHC'nin, bugün Tayvan olarak bilinen, Formoza adasındaki Çin Cumhuriyeti yerine, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi seçilmesidir. Bu durum, daha önce bahsettiğimiz, ÇHC'nin uluslararası sistemi etkileyebilecek başat bir aktör olduğunun, resmi bir ilanı niteliğindedir.

Bilindiği üzere, 1949'da devrimin başarıyla sonuçlandırılmasından sonra, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Yalta Düzeninde ve BM Güvenlik Konseyi'nde, "Çin anakarası da dahil olmak üzere, tüm Çin'i" *Kuomintang* yönetimi altındaki Çin Cumhuriyeti temsil etmekteydi. Bu durum, ÇHC'yi BM Güvenlik Konseyi'nde bir veto hakkı bulunmadığı için, "Sosyalist Blokun", bu konseydeki tek temsilcisi olan SSCB'ye bağımlı kılmaktaydı.

ÇHC ile SSCB arasındaki ilişkilerin, Stalin'in ölümünden sonra bozulmaya başlaması ve 1960'lardan itibaren, iki ülke ilişkilerin bir "çatışma" niteliği kazanması, SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'ndeki pozisyonunu, ÇHC'ye karşı bir silah olarak kullanmasına neden oldu. Bu nedenle, ÇHC için, BM Güvenlik Konseyi'nde, "hak ettiği konumu" almak, ÇHC'nin ulusal çıkarları için hayati öneme sahipti.

"Çin Sorununu" ABD açısından ele alırsak, sorunun ilk kez BM Genel Kurulu'na geldiği 1950 yılında ABD, BM'ye o dönem üye olan ülkeler üzerinde hâkim konumdaydı ve BM Genel Kurulu'nda, ABD'nin aleyhte oy verdiği bir konuda, lehte bir karar çıkarmak neredeyse imkânsızdı.[69] Dolayısı ile ABD ile ideolojik anlamda çelişen ÇHC'nin, "Çin'in

[69] Baskın Oran, *"Birleşmiş Milletlerde Çin Sorunu",* **SBF Dergisi**, C:26, S:3, 1971, s.19-21.

resmi temsilcisi olarak Çin Cumhuriyeti'ni tanıyan ABD'nin, BM Genel Kurulu'nda, ÇHC lehine bir karar çıkarması beklenemezdi.

Ne var ki, 1960'lardan itibaren başlayan "dekolonizasyon" süreci sonrasında, birçok Asya ve Afrika ülkesinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlaması, ABD'nin BM Genel Kurulu'ndaki hâkim konumunu zayıflattı[70] ve kendisini "Üçüncü Dünya'nın" bir parçası olarak tanımlayan Pekin'e, bağımsızlığını yeni kazanmış bu ülkelerin duyduğu sempati de, Pekin yönetiminin, BM Genel Kurulu'ndaki konumunu güçlendirdi. Her ne kadar ÇHC'nin uluslararası arenadaki önemi 1960'lar boyunca artmış olsa da, ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi'ne daimi üyeliği konusu, bu yıllarda bir çözüme kavuşturulamadı.

1970'lerin başından itibaren düzelmeye ve karşılıklı çıkarlar nezdinde bir işbirliğine doğru dönüşmesiyle başlayan, ÇHC-ABD ilişkileri, ÇHC'nin bu konuyu yeniden gündeme getirmesi için gereken fırsatı yarattı. Mao'nun ölümünden sonra, Deng Şiaoping'in, ÇHC'ye yapılacak yabancı yatırımların önünü açması, ÇHC-ABD ilişkilerindeki olumlu seyirin hızlanmasına ve giderek karşılıklı bir işbirliğine dönüşmesine zemin hazırladı. Tüm bu gelişmeler, ABD'nin de ÇHC'nin BM Güvenlik Konseyi'ne üyeliğine karşı çıkmaya yönelik mevcut tutumunu yeniden gözden geçirmeye sevk etti.

ÇHC'nin 1970'lerin başından itibaren, bu konudaki çabaları, 1979 yılında meyvesini verdi ve ÇHC, Çin Cumhuriyeti'nin (Tayvan) yerine BM Güvenlik Konseyi'nin "daimi" bir üyesi olarak, Sosyalist Blok içerisinde, SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'nin tek "sosyalist" üyesi olma tekelini kırmış oldu.

[70] **Ibid.,** s.22-23.

v. ÇHC Dış Politikasındaki Diğer Gelişmeler

ÇHC'nin dış politika gündemini yukarıda belirtilen gelişmeler dışında, en çok meşgul eden konular: "Tayvan Sorunu" ile "ÇHC-Hindistan Sınır Anlaşmazlığı" konularıdır.

Tayvan Sorunu'nun kökeni İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki İkinci Çin İç Savaşı'na kadar gitmektedir. Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sırasında Tayvan, Japonya'nın bir sömürgesi konumundaydı. Japonya'nın yenilmesi ve savaşın sona ermesinden sonra, Tayvan'ın statüsü tartışmaya açılmış ve sonunda, Tayvan'ın (Formoza Adası'nın) Çin'e verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu karar üzerine, müttefikler tarafından Çin Cumhuriyeti'nin resmi temsilcisi olarak tanınan *Kuomintang* Hükümeti, giderek Tayvan adasındaki siyasi ve ekonomik kontrolünü güçlendirmeye ve ada üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırmaya başladı.[71]

Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve akabinde başlayan İkinci Çin İç Savaşı'nda *Kuomintang* Yönetimi, Çin anakarasındaki mücadeleyi kaybetti ve Formoza adasına çekilmek zorunda kaldı. 1 Ekim 1949 tarihinde ÇHC kurulurken, Çan Kay Şek liderliğindeki, *Kuomintang* Yönetimi ise, Formoza adasında Çin Cumhuriyeti'ni kurdu.[72] Böylelikle gerek "İki Çin'in Birleşmesi" bağlamında gerekse BM Güvenlik Konseyi'nde Çin Cumhuriyeti'nin, "Çin'in tamamının" temsilcisi olarak kabul edilmesi, Tayvan sorununun zeminini oluşturmaktadır.

Sorunun en önemli boyutlarından birini hiç kuşkusuz Tayvan'ın "Çin Anakarası'nın resmi temsilcisi" olarak tanınması teşkil etmektedir.. Ne var ki, daha önce ÇHC'nin Dış Politika Anlayışı" bölümünde bahsedildiği üzere, 1970'lerin başından itibaren ÇHC ile ABD

[71] Barış Adıbelli, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu,** İstanbul, IQ Kültür Yayıncılık, 2006, s.96-101.
[72] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.274.

arasındaki ilişkilerin giderek gelişmeye başlaması, ABD'nin bu konuda tutumunun değişmeye başlamasını beraberinde getirmişti.

Bu durum, 1971 yılında, ABD Başkanı Richard Nixon'ın ÇHC'yi ziyaret etmesi sonrasında daha çok önem kazandı. 25 Eylül 1971 tarihinde ise, BM Genel Kurulu'nda "Çin Anakarası'nın resmi temsilcisi olarak ÇHC'nin tanınması önerisi" kabul edildi ve 25 Ekim 1971 tarihinde ÇHC, "Çin Anakarası'nın resmi temsilcisi" olarak Tayvan'ın yerine geçti.[73]

Bu tarihten itibaren başlayan "İki Çin'in Birleşmesi" konusundaki ihtilaf halen devam etmektedir. ÇHC, dış politika anlayışının temel örneklerinden biri olan, "sorunları uzun vadeye yayma" prensibi çerçevesinde hareket etmekte ve sorunun çözümünü ağırdan almaktadır.

ÇHC'nin dış politika gündemini meşgul eden bir diğer gelişme ise ÇHC-Hindistan Sınır Anlaşmazlığı ve sorunun 1962 yılında iki ülke arasında sıcak çatışmaya dönüşmesidir. Sorunun temelinde, Hindistan'ın İngiliz Sömürgesi döneminde sınırlarının üstünkörü çizilmesi (Mac Mahon Çizgisi) ve iki ülke arasında doğal tampon görevi gören Tibet'in ÇHC tarafından ilhak edilmesi sonrasında, sınırın belirsizliğinin önem kazanmasıdır.[74]

Ekim 1962'de ÇHC ordusu, Tibet'in Hindistan tarafından ÇHC'ye karşı bir "tampon bölge" olarak kullanılmasının önüne geçmek ve Hindistan tarafından ÇHC'nin toprak parçası olarak kabul edilmeyen "Aksai Chin" bölgesinin, ÇHC'nin toprak parçası olduğunu kabul ettirebilmek için saldırıya geçti.[75] Hint ordusunun böyle bir saldırıyı beklememesi karşısında ÇHC ordusu başarılı oldu ve Hint kuvvetleri ihtilaflı yerlerden çekilmek zorunda kaldı.

[73] Chia Yi LIN, "Türkiye-Tayvan İlişkileri (1923-2017)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 66-67.
[74] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.511.
[75] Steven A Hoffman, *"Rethinking the Linkage between Tibet and the China-İndia Border Conflict",* **Journal of Cold War Studies**, Vol:8, No:3, 2006, s.185-188.

ÇHC'nin bu askeri başarısının maliyeti ise büyük oldu. Daha önce ÇHC ile Hindistan arasındaki sınır anlaşmazlığında tarafsız kalan Sovyetler Birliği, 1962'de ÇHC'nin saldırısı sonrasında Hindistan'ı desteklemeye başladı.[76] Bu durum, "Huruşov Dönemi ve ÇHC-SSCB Ayrışması" bölümündende ele alınan, ÇHC ile SSCB arasındaki ilişkilerin giderek bozulmaya başlamasının bir sonucu olarak görülebilir. Aynı şekilde, Hindistan'ın siyasi olarak istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olacak bir gelişme ABD'nin çıkarlarına da ters düşmekteydi. Bu nedenle ABD'nin ÇHC'nin bu saldırısına yönelik tutumu da olumsuz olmuş ve Moskova ile Washington'un bu konuda benzer bir tutum takınmışlardır.

C. TÜRKİYE'DE MAOCULUK VE AYDINLIK HAREKETİ

1970'li yıllarda Maoculuğu benimseyen hareketlerin neredeyse tamamı, 1960'lı yılların sonunda, TİP içerisinde bir hizip olarak ortaya çıkan ve FKF'nin yönetimini ele geçirdikten sonra, gençlik kitlesi üzerinde büyük nüfuz kazanan MDD çizgisinden gelmektedir. Bu nedenle 1970'li yıllarda, Türkiye solu içerisinde önemli gençlik grupları tarafından benimsenen Maoculuğu anlamak için MDD çizgisinin kısa bir analizini yapmakta fayda bulunmaktadır.

Türkiye'de sosyalizme geçişin, toplumsal ve sınıfsal yapısı nedeniyle doğrudan bir sosyalist devrimle gerçekleşemeyeceğini ve bu nedenle "aşamalı devrim" tezini savunan bu çizginin en önemli ideoloğu Mihri Belli'dir. Siyasi hayatına TKP'de başlamış ve o dönemki gençlik hareketi tarafından "eski tüfeklerden" sayılan Belli, TİP'in kurulmasından bu parti bünyesinde siyasi faaliyetlerine devam etti.[77]

[76] Vojtech Mastyn, *"Soviet Union Partnership with India"*, **Journal of Cold War Studies**, Vol:12, No:3, 2010, s.62-63.
[77] Jacob Landau, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Çev: Erdinç Baykal, 2.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1979, s.115.

İleride MDD olarak temel hatlarını çizeceği "aşamalı devrim" teorisini ilk kez 1962 yılında YÖN dergisinde "Mehmet Doğu" müstear ismiyle kaleme almıştır. Bu yazıda, sosyalist bir devrime öncülük edebilecek tek sınıfın işçi sınıfı olduğu belirtmekteydi. Buna karşın Belli, "işçi sınıfı ile doğrudan doğruya bir teması bulunmayan ilerici çevrelerin de" siyasi gelişmelerde etkili olabileceğini ve bu faktörü gözardı etmenin "bedeli çok pahalı ödenecek bir hata olacağını" öne sürmekteydi.[78]

Mihri Belli, YÖN dergisinde ortaya koyduğu bu ilkeyi ilk kez 1965 yılında sistematize edecek ve Türk Solu dergisiyle birlikte verilen "Milli Demokratik Devrim" adlı bir broşürle bu görüşlerini açıklayacaktır. Milli Demokratik Devrim broşüründe, Türkiye'nin, "emperyalist dünya sistemi" içerisinde sömürülen bir tarım ülkesi olduğu ileri sürülmektedir.[79]

Belli, devrimi iki aşamada "Milli Kurtuluş Devrimi" ve Sosyalist Devrim" olarak algılamaktaydı ve ona göre birincisi gerçekleşmeden, ikincisinin gerçekleşmesi imkânsızdı. Bu nedenle, "emperyalizmin vesayeti altında olan ve feodal kalıntılardan kurtulamamış" Türkiye'nin önündeki devrimci görev, Milli Demokratik Devrim'i gerçekleştirmekti.[80]

Milli Demokratik Devrim'in esas itibariyle "işbirlikçi sermaye"ye ve "feodal mütegallibe"ye karşı yapılacaktı, bu devrimde asıl önemli rol, örgütlenme bilincinin yüksekliği nedeniyle işçi sınıfına aitti, bununla birlikte bilinç düzeyi proletaryadan düşük olmakla birlikte, genelde "küçük burjuvaziye", özelde ise "asker-sivil aydın zümreye" hayli önemli görevler düşmekteydi.[81] Bu bağlamda, MDD çizgisi, Türkiye'yi "kapitalist bir ülke" olarak kabul eden TİP'in ve Dev-Genç'in "Sosyalist Devrimci (SD)" çizgisinden farklı

[78] Mihri Belli (Mehmet Doğu), *"Okuyucudan Yön'e",* **Yön** D**ergisi**, İstanbul, 14 Kasım 1962, C:1, S:48, s.2.
[79] Mihri Belli, **Milli Demokratik Devrim**, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1970, s.7.
[80] Belli, **Milli Demokratik Devrim**, s.29.
[81] **Ibid.,** s.56-63.

olarak, Türkiye'yi "yarı-feodal, yarı kapitalist" bir ülke kabul ediyor ve "aşamalı devrim" anlayışını ön plana çıkarıyordu.[82]

Maoculuğun, MDD çizgisinden gelen gençlik hareketleri nezdinde daha çok rağbet görmesinin nedenleri incelenecek olursa; Maoculuk da, ÇHC'nin toplumsal yapısının, Türkiye'nin toplumsal yapısıyla benzerlik göstermesi nedeniyle, "aşamalı devrim" ve "yarı sömürge" gibi MDD çizgisinin kavram setine ve argümanlarına benzer önermelerde bulunmaktaydı. Bu bakımdan, doğrudan sosyalist devrimden ziyade aşamalı devrim teorisini benimsemiş gençlik hareketlerinin, Mihri Belli ile yollarını ayırdıktan sonra, Maoculuğa eğilim göstermeleri olağandır.

Bununla birlikte, başta "Batı Bloku" ülkeleri olmak üzere, dünyanın önemli bir bölümünde, siyasi paradigmanın sola kaydığı, "sol popülizmin" kitleler nezdinde büyük karşılık bulduğu bu dönemde, ÇHC'nin devrimin üzerinden yaklaşık 15 yıl gibi kısa bir sürede çekirdekli silahlara ve kıtalararası balistik füzelere sahip bir ülke haline gelmesi ve bu sayede, uluslararası arenadaki siyasi ağırlığını arttırması, Türkiye'de de bazı sol grupların, ÇKP'nin ideolojik çizgisinden etkilenmesine yol açtı. [83]

Bu durumu yaratan bir diğer nokta da SSCB'nin zaman içerisinde giderek bir "bürokrat diktatörlüğüne" dönüşmesi ve o dönemdeki toplumsal radikalizme cevap verebilecek bir durumda olmaktan çok uzakta olmasıdır. Maoculuğun, "pratiğe" verdiği önem ve sahip olduğu "pragmatik" yapı, ÇHC'nin, değişimi bir an önce isteyen bu gruplar tarafından "keşfedilmesini" bir anlamda kolaylaştırdı.

[82] Landau, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, s.57-63.
[83] Suavi Aydın, *"MDD ve Türk Solunda Özgücü Eğilim"*, **Toplum ve Bilim**, İstanbul, Birikim Yayınları, S:78, (1998), s.66.

1960'ların ikinci yarısından itibaren, bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan ve çoğunluğu, "Batı Bloku"nun sömürgeleri olan bu ülkelerin uluslararası platformlarda "Sosyalist Blok'a" yakın durmaları anlaşılabilir bir durumdu. Çünkü gerek, Sovyetler Birliği'nin gerekse ÇHC geçmişte, sömürgelere sahip değildiler ve Lenin, Ekim Devrimi'nin öncesinde de, ulusların kendi kaderini tayin hakkını (self determinasyon) tanınması gerektiğini savunmaktaydı.[84]

Bununla birlikte, ÇHC'yi Sovyetler Birliği'nden ayıran en önemli unsur, SSCB öncesinde, Rusya İmparatorluğu'nun, uluslararası sistemin yine başat bir aktörü olmasıdır. Buna karşın ÇHC'nin, devrim öncesinde, bir asırdan fazla bir süre, bu başat güçlerin sömürge rejimine tabi tutulmuş olmasıdır. ÇHC'nin geçmişindeki bu "sömürge olma" durumu, Pekin yönetiminin kendisinin, "Üçüncü Dünya'nın" yegâne temsilcisi olduğunu iddia etmesini kolaylaştırması bakımından önemlidir.

Dolayısıyla, Pekin yönetimi, "Üçüncü Dünya'nın", Sosyalist Blok'a yönelik eğilimini okumada Moskova'dan daha başarılı oldu ve daha önce belirtildiği üzere, 1970'lerin ikinci yarısında, "Üç Dünya Teorisi'ni" uluslararası platformların tamamında, bu ülkelerin temsilciliğini yaptığını öne sürerek ortaya attı.

ÇHC'nin 1949'dan 1970'lerin sonuna kadar olan süreçte benimsediği ideolojik tutum, Türkiye'deki kimi sol gruplar tarafından yakından izlenmekteydi. Nitekim, Türkiye'de Sol'un en güçlü olduğu yıllar olan 1970'lerde Aydınlık Hareketi gibi birçok grup, ÇHC'nin ideolojik ve siyasi temsilcisi olduğu iddiası ile siyaset sahnesine çıkmaktaydı.

[84] V.I.Lenin, **Ulusların Kaderlerini Kendilerinin Tayin Hakkı**, Çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2012, s.118-120.

Türkiye'de 1970'lı yıllar, solun kitleselleştiği, sosyalist gençlik hareketlerinin ülkenin dört bir köşesinde sansasyonel eylemler gerçekleştirdiği bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda, 1960'lı yılların sonlarına doğru, MDD çizgisini benimsemiş gençlik hareketlerinin, çok daha marjinalleşeceği bir dönemin de başlangıcıdır. Özellikle 12 Mart 1971'deki askeri muhtıranın yarattığı baskıcı ortamın da etkisiyle, bu gruplar, geniş kitleler nezdinde taban kazanma olanağı buldu.

PDA ekibi de, 12 Mart 1971'deki muhtıra sonrasında yapılan tutuklamalardan nasibini aldı ve 2,5 yıllık cezaevi süreci sonrasında, Haziran 1970'de Mihri Belli'nin MDD çizgisi ile yollarını ayırdıktan sonra giderek daha çok yaklaştıkları Maoculuğu, en sonunda kesin olarak benimsedi.[85] 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ise, diğer Maocu gruplar üzerinde belirli bir ideolojik üstünlük ve hegemonya kurmayı başardılar.

Ne var ki bu yıllar, Pekin'in dış politika anlayışında yeni yönelimler ve radikal değişimler geçirdiği yıllardı. Özellikle Deng Şiaoping ve ekibi, ABD ile olan ilişkileri geliştirmeye ve ÇHC'nin ekonomik anlamda, Batı sermayesine eklemlemeye çalıştılar. Pekin yönetiminin, Mao'nun siyasi çizgisini giderek terk etmeye başladığı bu dönemde bile Aydınlıkçılar, ÇKP çizgisini sıkı sıkıya takip etmeye devam ettiler.

Bu tutumlarının altında yatan sebeplerden en önemlisi, diğer Maocu gruplarla yaşadıkları ideolojik rekabettir. Dönemin radikalleşen ortamında Aydınlık Hareketi, diğer Maocu gruplar tarafından "revizyonist" olarak damgalanmayı ve bu gruplar nezdinde tamamen "tecrit" edilmeyi göze alamadılar.

ÇKP'nin izlemiş olduğu dış politikaya olan sadakatlerinin boyutları, toplam nüfusu beş milyon olan Kamboçya'da yaklaşık iki milyon kişinin öldürülmesinden sorumlu tutulan

[85] Landau, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, s.61.

Pol-Pot yönetimine arka çıkmaları ve buna karşı çıkanları ise "küçük burjuva hümanizmi" ile suçlamaları, Pekin'in dış politika çizgisine ne denli sadık olduklarının bir göstergesi niteliğindedir.[86]

Bu kısımda, 1970'lerde Türkiye solunda, Kremlin'in siyasi ve ideolojik çizgisine bir alternatif oluşturmuş Maoculuk ve bu akımın Türkiye'deki belki de en önemli temsilcisi olan Aydınlık Hareketi, tarihi perspektifi ile incelenecektir. İlkin, Maoculuğun Türkiye'de nasıl zemin bulduğu ve hangi grupların Maoculuğu ne gibi nedenlerle benimsedikleri, Maocu çizgiyi benimsedikten sonra yöntemsel olarak nasıl ayrıştıkları ele alınacaktır.

Daha sonra, ilgili dönemde Türkiye solunda, Maoculuğun "gayrı resmi" temsilcisi olarak kabul görmüş olan Aydınlık Hareketi'nin, tarihsel süreç içerisinde, Maoculuğu benimsemesinin arka planında yatan tarihsel olgular incelenecek ve dönemin siyasi ve toplumsal koşullarının bunda ne denli etkili olduğu tartışılacaktır. Son kısımda ise Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye solunda, bağımsız bir siyasi çizgi oluşturduktan sonra, dış politika anlayışlarını etkileyen faktörler ve politika belirlerken hangi dinamikleri göz önünde bulundurdukları incelenerek ilgili kısım sonlandırılacaktır.

1. Türkiye'de Maoculuk

Maoculuğun Türkiye'de, bir "devrim teorisi" olarak benimsenmesi ilk defa 1970 yılında olmuştur. 1970'li yıllarda daha sonra Türkiye'de Maoculuğu benimseyecek sosyalist hareketlerin büyük çoğunluğu, o dönem Mihri Belli'nin başını çektiği MDD çizgisini takip eden gruplardır. Bunun altında yatan temel sebep, MDD çizgisinin de aynı Maoculuk gibi "pratiğe" yaptığı vurgu ve bunun beraberinde getirdiği pragmatizmdir. Bir diğer sebep ise Maoculuğa benzer şekilde MDD çizgisinin de, Türkiye'de "işçi sınıfının" devrimi

[86] Tanıl Bora, **Cereyenlar - Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** II. Baskı, Ankara, İletişim Yayınevi, 2017, s.66.

gerçekleştirebilecek olgunluğa henüz erişmediğini savunmasıdır.[87] MDD çizgisinin bir diğer önemli varsayımı ise, Türkiye'de de, ÇHC'de olduğu gibi feodalitenin halen güçlü olduğu önermesidir.

Mao'nun "Yeni Demokrasi" kavramı ile MDD çizgisinin, Türkiye'deki devrimci mücadelenin yöntemi olarak öne sürdüğü iki kavram olan "anti-emperyalizm" ve "anti-feodalizm" kavram setinin benzerlik göstermesi[88], MDD'den ayrılarak kendi bağımsız siyasi çizgisini oluşturmaya çalışacak grupların, Maoculuğu benimsemesini kolaylaştırdı.

Türkiye'de çeşitli sol grupların, Maoculuğu benimsemesindeki bir diğer önemli unsur, Maoculuğun, "pratiğin teorisi" konusunu daha geniş bir şekilde ele almasıdır. Marksist teoriyi, değişen nesnel koşullara uyarlama konusundaki esnekliği ve "devrim teorisinin, ancak devrim pratiği içerisinde öğrenilebileceği" önermeleri, bu dönemde hızla radikalleşen, devrimci gençlik hareketlerine cazip gelmekteydi.

O dönemde Türkiye'deki birçok sol grup nezdinde Mao, dünyanın en kalabalık ülkesinde sosyalist bir devrimi başarı ile sonuçlandırdığı için saygıyla anılan bir devrimciydi. Bu saygının altında yatan bir diğer sebep ise, Huruşov yönetiminin ortaya attığı "barış içerisinde bir arada yaşama" politikasının, ÇKP'nin tepkisine benzer şekilde, Türkiye'deki sol grupların önemli bir bölümü tarafından da "revizyonizm" ile suçlanmasıydı.

Öte yandan Mao, hiçbir zaman Stalin'le doğrudan bir çatışma içerisine girmemiş ve Stalin'in siyasi çizgisine sadık kalmıştı. Tüm bu etmenler, Mao'nun Türkiye'deki sol gruplar içerisindeki saygınlığını arttıran etmenlerdi. Bu durum, SSCB'ye duyulan tepki ve şüpheyle

[87] Aydın, *"MDD ve Türk Solunda Özgücü Eğilim"*, s.66.
[88] Mustafa Şener, **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset,** Ankara, Yordam Yayıncılık, 2010, s.179.

de birleşince, Türkiye solunda ve özellikle MDD çevrelerinde, Maoculuk, devrimci bir ideoloji olarak giderek daha çok önem kazandı.[89]

1970 yılında MDD hareketi içerisinde, Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) ve Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) grupları arasında yaşanan ayrışma, Maoculuğun Türkiye'de bir siyasi örgüt nezdinde temsil edilmesinin temelini oluşturdu. MDD çizgisini takip eden bu iki grup arasında, PDA grubu, Maoculuğu bir ideoloji olarak benimseyen ve ÇKP çizgisinin Türkiye'deki temsilciliğini yapan ilk siyasi grup oldu.

Türkiye toplumunun siyasallaştığı ve gençlik hareketinin her geçen gün daha da radikalleştiği bu yıllarda, PDA çizgisi de söylemini radikalleştirme gereği duydu. MDD geleneğinde var olan "Türkiye'deki işçi sınıfının, tek başına devrime önderlik edemeyeceği" varsayımından hareketle, "halk savaşının gerekliliği" tezleri ortaya atıldı.[90] Fakat PDA içerisinde Ankara grubu olarak da bilinen Perinçek grubunun, bu taktiği dönemin radikalleşen ortamında sadece "taban kazanmak" için kullandığı ve bunu pratiğe dökmek gibi bir niyetinin olmadığını öne süren İbrahim Kaypakkaya ve ekibi, kısa süre sonra PDA'dan ayrılarak bir başka Maocu örgüt olan Türkiye Komünist Partisi - Marksist/Leninst'i (TKP/ML) kurdular.

Bu dönemde diğer önemli Maocu gruplar ise, SSCB yanlısı gruplar tarafından "Halkın Sülalesi" olarak adlandırılan, "Halkın Birliği" (HB), Mahir Çayan'ın önderlik ettiği THKP-C'den kopan "Halkın Yolu" (HY) ve Deniz Gezmiş'in önderliğindeki THKO'dan kopan "Halkın Kurtuluşu" (HK) hareketleriydi.

[89] Tolga Gürakar, **Aydınlık Hareketi - Küreselleşme Çağında Ulusalcı Tarz-ı Siyaset,** İstanbul, Asi Kitap, 2017, s.175.
[90] Şener, **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset,** s.210.

Kamuoyunda "Kanlı 1 Mayıs" olarak bilinen, 34 kişinin yaşamını yitirmesiyle sonuçlanan olaylar sonrasında, kamuoyu olaylardan, Maocuları sorumlu tutmaktaydı. Mitinge, her an cereyan edebilecek bir "provokasyon" gerekçesi ile katılmayan ve diğer Maocu grupları da, 1 Mayıs öncesinde bu konuda uyaran Aydınlıkçılar, bu olay sonrasında, bu gruplar üzerinde "pratikte" de bir üstünlük elde etmiş oldu. Bu olaydan sonra 1977'nin ikinci yarısından itibaren başlamak üzere Halkın Birliği grubunun bir bölümü ile Halkın Yolu ekibinin tamamı, sene sonunda tamamen Aydınlık Hareketi'ne iltihak ettiler.

Buna karşın, bu dönemde ASHC ile ÇHC arasındaki gerilimin, Deng Şiaoping'in "Üç Dünya Teorisini" Enver Hoca'nın "Sosyal Emperyalizm" olarak nitelemesi üzerine artması, Halkın Kurtuluşu grubu için can simidi oldu ve bu grup, "Hocacılığı" benimseyerek, Aydınlık Hareketi tarafından siyasi olarak "yutulmaktan" kurtuldu. [91]

Yine de "Üçlü Blok" ile kıyaslandığı zaman genel kanı, Aydınlıkçıların, Türkiye'de Maoculuğun en bilinen temsilcisi olduğu yönündedir. Bunun kanının altında yatan en önemli neden, Aydınlık Hareketinin, Maocu gruplar içerisinde ÇKP çizgisini benimsemiş ilk hareket olması ve sahip olduğu geniş entelektüel kadronun Maoculuk üzerine yapılan teorik tartışmalarda diğer Maocu gruplara karşı üstünlük kurmasıdır.

2. Bir Siyasi Aktör Olarak: Aydınlık Hareketi

Aydınlıkçıların ya da bir diğer deyişle Perinçek ekibinin tarihi, Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) kadar gitmektedir. Doğu Perinçek başta olmak üzere Hasan Yalçın, Gün Zileli gibi hareketin önde gelen isimlerinin neredeyse tamamı 1970 öncesi dönemde, TİP ve daha sonra adını Dev-Genç olarak değiştirecek olan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) üyesidir. 23

[91] Zileli, **Havariler,** s.275-276.

Mart 1968 yılında yapılan FKF kongresinde yapılan seçimden Doğu Perinçek ve ekibi galip çıktı.[92]

Perinçek grubunun FKF yönetimini devralmasından sonra, FKF'nin ideolojik çehresi tamamen değişti ve FKF içerisinde, MDD çizgisi, hâkim görüş olarak benimsendi. Bununla birlikte, TİP ve SD'ci kanat Ocak 1969'daki III. Kongrede, Perinçek grubunu yönetimden uzaklaştırarak, FKF yönetimini tekrar ele geçirmeye çalıştılar. Fakat FKF'nin III. Kongresinde de ağırlık, yine MDD'cilerden yana oldu.[93] Bunun altında yatan temel sebep, TİP grubunun, dönemin yükselen gençlik hareketinin "eylem" ihtiyacına, MDD çizgisi kadar iyi cevap verememeleriydi.[94]

Kongreyi kaybettiklerini anlayan TİP yanlısı grup, Doğu Perinçek'e karşı daha "ılımlı" olduğunu ve üzerinde daha etkili olabileceklerini düşündükleri MDD listesindeki "ikinci grubun" temsilcisi olan Yusuf Küpeli'yi destekleyerek, başkan seçilmesini sağladılar. Bu ise 1969 sonunda cereyan eden ve daha sonra detaylı bir şekilde incelenecek olan, MDD içerisindeki ASD-PDA ayrılığının da temelini oluşturdu.[95]

Bu tarihten sonra Perinçek grubu, faaliyetlerini, başyazarlığını Mihri Belli'nin yaptığı Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) içerisinde sürdürmüştür. 1969 yılının sonunda ise ASD içerisinde, Mahir Çayan ve ekibi ile yaşanan görüş ayrılıkları "yöntem" tartışmalarını beraberinde getirmişti. Mihri Belli'nin ise bu tartışmada inisiyatif almaktan kaçınması ve bu iki grup arasında bir "denge" kurmaya çalışması, umduğu etkiyi göstermedi ve tam tersine, Perinçek ekibinin ASD'den kopuş sürecini hızlandırdı.

---

[92] Turhan Feyizoğlu, **Fikir Kulüpleri Federasyonu / FKF – Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2002, s.151.
[93] Feyizoğlu, **Fikir Kulüpleri Federasyonu / FKF – Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi**, s.183-193.
[94] Ergun Aydınoğlu, "**Sol hakkında her şey" mi?**, İstanbul, Versus Kitap, 2008, s.116-119.
[95] Gün Zileli, **Yarılma,** İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2000, s.284-288.

a. Aydınlıkçıların, Mihri Belli ile Yollarını Ayırması ve PDA

1969 yılı Türkiye'de gençlik hareketlerinin büyük bir ivme kazanmaya başladığı yıldır. Bu tarihten 12 Mart 1971'deki askeri muhtıraya kadar olan süreçte, muhtelif üniversitelerde yaşanan işgal eylemleri, yürüyüşler ve mitingler, toplumun hızla siyasallaşmasına, gençlik hareketinin de bunu takiben radikalleşmesine neden oluyordu. Bu radikalleşme beraberinde, derin teorik tartışmalardan ziyade, pratik eylem arayışlarının, siyasi gruplar nezdinde daha fazla itibar görmesine neden oluyordu.

MDD çizgisinin çok kısa sayılabilecek bir sürede, FKF'yi ele geçirip, TİP içerisinde de etkili olabilecek bir muhalefet teşkil etmeyi başarabilmesi, daha önce belirttiğimiz üzere gençliğin "pratik" ihtiyacına TİP kadrolarından daha iyi cevap vermesiydi. Yine aynı sebepten dolayı, uygulanacak "pratiğin" hangi yöntemleri kapsayıp hangilerini kapsamadığı konusundaki tartışmalar, hızla büyüyen MDD grubunun, yine aynı hızla sayılabilecek şekilde bölünmesine yol açtı. PDA kanadı, hareketten ilk ayrılan grup olarak kendi bağımsız çizgisini oluşturmaya girişti. Yine aynı şekilde, Mahir Çayan ve ekibi de, Mihri Belli ile aralarındaki uyuşmazlıkları öne sürerek, Aralık 1970'de hareketten ayrılarak, THKP-C'yi kurdu. Bu ayrışmada Perinçek ekibinin, MDD çizgisinden kopmasının altında iki temel neden bulunmaktadır: Bunlardan ilki, MDD hareketinin, kısa sayılabilecek bir zaman zarfında FKF'yi ele geçirmesi ve TİP içerisinde, güçlü bir muhalefet teşkil etmesine karşın, "örgütlenme" konusunda yaşadığı belirsizliktir. Doğu Perinçek, TİP'e alternatif bir "devrimci parti" kurulmasından yanayken, Mihri Belli, hareket içerisindeki siyasi dengeleri gözeterek, bu fikre mesafeli yaklaşmaktaydı.[96]

[96] Şener, **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, Yön, MDD ve TİP,** s.212.

Bir diğer sebep ise, daha önce belirtildiği üzere, MDD içerisinde silahlı mücadelenin benimsenmesini isteyen bir grubun çıkması ve Mihri Belli'nin Perinçek grubu ile Dev-Genç üyelerinden oluşan bu grup arasında "denge" kurmaya çalışmasıdır. Siyasi ayrılığın iyice ayyuka çıkması, 1969'un ortalarında, ASD içerisinde yaşanan bir tartışmayla kendini göstermekteydi.

1969 yılı Mayıs ayında ASD'de yayınlanan yazısında Doğu Perinçek, "1961 Anayasası'nın çizdiği meşruiyet sınırının dışına taşırmak isteyen küçük burjuva anarşistlerine karşı gençliğin uyanık olduğunu" belirterek, ASD içerisinde silahlı mücadeleden yana olan gençlik gruplarına doğrudan karşı çıkıyordu.[97] Ekim 1969'da, derginin 12. sayısında, çoğunluğunu, ileride PDA'yı kuracak ekibin çoğunluğu oluşturduğu ASD Yazı Kurulu; MDD'ye karşı girişilecek bir "sol sapmanın" özünde, "hedefi unutarak, hareketi her şey olarak gören bu ideolojinin, kimi zaman yığınlarla bağ kurmak ve proletaryayı örgütlemek görevini unutturduğu" ileri sürüyordu. Ayrıca, bu tarz girişimlerin, "milli güçlere karşı yanlış bir tutumun benimsenmesine" yol açabileceği iddia ediliyordu.[98]

Buna karşın ASD grubu içinde, "silahlı mücadele" fikrine daha sıcak bakan Mahir Çayan ve ekibi, yapılan eleştirilerin "*aşırı*" olduğundan belirterek, Perinçek grubunu, "sağ sapma" ve küçük burjuva aydını oldukları için "oportünizme daha yatkın olmakla" suçladı.[99] Perinçek grubu ise bu suçlamalara cevaben, Mihri Belli'yi kastederek, "bilimsel sosyalizm temelinde bir ideolojik birlik yerine, bir kişinin liderliği temelinde kurulmuş ilkesiz birliğe" karşı her zaman mücadele edeceklerini belirtti. Ayrıca, PDA ekibinin, ASD içerisindeyken de "sol görünümlü" yanlış eğilimlere karşı olduğu, bu tartışmaların 1969 yazında

[97] Doğu Perinçek, *"Gerici Parlamentarizme Karşı Gençlik ve Milli Demokratik Güçbirliği",* **Aydınlık Sosyalist Dergi**, S:1, Mayıs 1969, s.21.
[98] ASD Yazı Kurulu, *"Proleter Devrimci Saflarımızı Çelikleştirelim!"***, Aydınlık Sosyalist Dergi**, S:12, Ekim 1969, s.242.
[99] ASD Yazı Kurulu, *"Bir açıklama"***, Aydınlık Sosyalist Dergi**, S:15, Ocak 1970, s.161.

şiddetlendiği ve PDA çıktığı andan itibaren ise kamuoyu önünde tartışıldığı ve doğrusunun da bu olduğu vurgulandı.[100]

ASD'nin yazı kurulunda başlayan tartışmalar, zaman içerisinde derinleşti ve Ocak 1970'deki ayrışmayla tarafların birbirlerini yukarıda değinildiği gibi ağır ithamlarla suçlamalarına kadar vardı. Bu durum, hareketten kopan PDA ekibinin yeni bir ideolojik eğilim arayışını da girmesini zorunlu kıldı. Nitekim PDA'nın ilerleyen sayılarında Mao Zedung'a yapılan atıfların sayısı artmıştır. Hatta MDD döneminde savunulan bazı argümanların yavaş yavaş terk edildiği gözükmektedir.

Örneğin, PDA'da yayınlanan "Proleter Enternasyonalizmi ve Burjuva Milliyetçiliği" başlıklı yazıda, Mihri Belli'yi burjuva milliyetçiliğinin, proleter enternasyonalizmini sekteye uğratacağı konusunda eleştirmektedirler. Ayrıca Mihri Belli'nin "Sosyalist Blok" içerisindeki ayrışmanın, bir "ideolojik tartışma" ve nükleer strateji" konusunda yaşanan bir tartışmadan ibaret olduğu görüşü eleştirilmekteydi. Makalede, Sovyetler Birliği'nin, Lenin ve Stalin sonrasında ki dönemde "sosyalist" vasfını yitirdiği, bunun altında yatan temel nedenin ise ayrıcalıklı bir bürokrat burjuva kliğin, iktidarı ele geçirmesi olduğu öne sürülmektedir. Bu görüşe göre, SSCB artık "*lafta sosyalist, eylemde emperyalist"* bir ülkedir. Bu yüzden Marksist-Leninist görüşün yegâne temsilcisinin sadece ÇKP olduğu öne sürülmekte ve Mao Zedung'un yaşayan Lenin olduğu iddia edilmektedir.[101]

Görüldüğü üzere, ASD'de yaşanılan ayrılık, PDA ekibini yeni bir ideolojik arayışa sevk etti. Bu arayış ise son tahlilde PDA ekibinin, Maoculuğu benimsemesi ile sonuçlandı.

[100] PDA Yazı Kurulu, *"Proleter devrimci birlik için, ilkesiz birliği açığa çıkartalım!"*, **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:16, Şubat 1969, s.242-243.
[101] "*Proleter Enternasyonalizmi ve Burjuva Milliyetçiliği",* **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:10, Ağustos 1970, s.262-269.

Aydınlıkçılar bu tarihten itibaren, Türkiye'de ki Maoculuğun temsilcisi olma rolünü üstlenmeye çalıştılar.

b. Partileşme Dönemi: İllegal TİİKP ve Legal TİKP

Yukarıda daha önce belirtildiği gibi hareketin MDD'den ayrılma nedenlerinden biri yaşanan "örgütlenme" kriziydi. Doğu Perinçek'i böylesine bir tutum almaya iten şey ise, Türkiye solu içerisinde yaşanan hizipleşmenin, beraberinde rekabeti de getirmesiydi. Doğu Perinçek'in, Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş gruplarının kendi "illegal örgütlenmelerini" kurduğuna dair şüpheleri vardı ve bir an önce "illegal bir partinin" kurulmasını zaruri görüyordu.[102] İllegal TİİKP'in kurulması, ASD içerisindeki ayrılıkların gitgide ayyuka çıktığı 1969 Mayıs ayına rastlaması bu nedenle tesadüf değildir.

Kurulan, bu illegal parti, 12 Mart 1971'deki askeri muhtıra karşısında, örgütlenmeye yeterince fırsat bulamadı ve Aydınlıkçıların önde gelen üyeleri tutuklanarak, cezaevine gönderildi. Aydınlıkçılar, yaklaşık 2,5 yıl sürecek mahkûmiyet dönemlerinde, örgütsel olarak dağılmadılar ve bu dönemde, siyasi çizgilerinin ana hatlarını ortaya koydukları, "TİİKP Savunması"nı hazırladılar. Anayasa Mahkemesi'nin, Aydınlıkçıların tutukluluk kararını bozması sonucunda ise, Mayıs 1974'te serbest kaldılar. Aydınlık Hareketi, 12 Mart 1971'deki askeri muhtırasına giden süreçte gerçekleştiremediği örgütsel atılımını ise, 1974 ortalarında gerçekleştirmeyi başardı.

THKO ve THKP-C gibi örgütlenmelerinin aksine dağılmaksızın örgütsel yapısını korumayı başaran Aydınlıkçılar, serbest kaldıkları Mayıs 1974'de, muhtıranın yarattığı baskıcı ortam karşısında, çok daha radikal ve politize olmuş bir gençlik hareketiyle karşılaştılar.[103] Bu durumun yaratmış olduğu fırsatı değerlendirmek amacıyla, tekrar

[102] Zileli, **Yarılma**, s.310-312.
[103] Zileli, **Havariler,** s.97-99.

örgütlenme faaliyetlerine giriştiler ve illegal parti örgütünü korurken, diğer taraftan da Ocak 1975'ten itibaren haftalık *"Aydınlık Dergisi"ni* çıkarmaya başladılar.

Aydınlık Hareketi, ilk ciddi siyasi sınavını ise, Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirdiği askeri müdahale ile verdi. Türkiye'deki sol hareketlerin dahi kararsız, hatta olumlu bir tavır takındığı bu müdahaleye en radikal tepkiyi veren grup olduğu söylenebilir. Aydınlıkçıların, bu müdahaleyi "işgal" olarak nitelemeleri, ilerleyen yıllarda, Aydınlık Hareketi'ne belli bir saygınlık kazandırırken, bu aynı zamanda, Aydınlık Hareketi'nin "radikal" çizgisinden zaman içerisinde kaymasının da başlangıcı oldu.

1970'lerin ortasından itibaren, Türkiye'de gerek sol gruplar gerekse sağ gruplar içerisinde yaşanan silahlı çatışmalar ve bunun beraberinde getirdiği kaos karşısında, Aydınlıkçılar, "pratikten" çok "yayıncılıklarından" güç aldılar. Silahlı mücadele karşısında hareketin aldığı tavizsiz tutum, 1970'lerin sonlarına doğru, bu unsurları kendi yayın organlarında, "ifşa" etmeleri, Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'deki sosyalist hareketler nezdinde hızla tecrit edilmelerine ve "ihbarcılar" ve "Maocu Bozkurtlar" olarak etiketlenmelerine neden oldu.

Bu radikal tutumdan kopuşun bir diğer belirtisi ise, Aydınlık Hareketi'nin, legal alana çıkması olarak gösterilebilir. 1977 yılında, TİİKP grubu, sahip oldukları örgütsel birikim ve yayıncılık deneyimleri sayesinde, legal alana geçecek özgüveni kendilerinde görüyorlardı. Kendi isimlendirmeleri ile "büyük güçler platformuna" çıkmanın en önemli koşulu "legal" bir parti kurmaktan geçmekteydi. Böylece 1978 yılında "legal" TİKP'i kurdular. Burada dikkat çeken husus, partinin yeni isminden "ihtilalci" ibaresinin çıkarılmasıdır. Bu bile, aslında hareketin, siyasi anlamda ne denli dönüştüğünün göstergesidir.

TİKP'in kurulması, ÇKP'nin yayın organlarından *Pekin Review'*da da yer bulmuş, "TİKP'in ABD emperyalizmi ve Sovyet sosyal emperyalizmi" ile mücadele edeceği ve "sınıfsız bir toplum yaratma çabası içerisinde olacağı" bu haberde vurgulanmıştır. Türkiye'de TİKP dışında herhangi bir Maocu grubun, ÇHC tarafından dikkate alınmaması, Aydınlık Hareketi'nin, ÇKP'nin Türkiye'deki temsilcisi olduğu algısını doğrular niteliktedir.[104]

c. 1980 öncesinde Aydınlık Hareketi'nin Genel Siyasi Çizgisi

Aydınlık Hareketi'nin, THKO, THKP-C gibi bir dönem MDD çizgisini takip etmiş hareketlerden ya da, bir dönem PDA içerisinde dahi yer almasına rağmen daha sonra bu hareketten ayrılarak, silahlı mücadeleyi benimsemiş İbrahim Kaypakkaya önderliğindeki TKP-ML'den ayıran en önemli fark siyaset üzerinde etki yaratma yöntemleridir. Yukarıda ismini andığımız bu gruplar, yöntem olarak silahlı mücadeleyi benimsemişlerken, Aydınlık Hareketi, bünyesinde sahip olduğu entelektüel birikimi yüksek olan kadronun da etkisiyle daha çok sansasyonel yayıncılıkları ile kamuoyu ve siyaset üzerinde etki yaratmaya çalıştı.[105]

Bunu açmak gerekirse, 1970-1971 arası çıkardıkları PDA, hareketin yayıncılık alanındaki ilk tecrübesi sayılabilir. 1974 sonrasında çıkardıkları haftalık "*Halkın Sesi"* dergisinde ise daha çok Türkiye'de ki güncel olayları ele alırken, aylık çıkardıkları *"Aydınlık Dergisi"*nde başta Çin'deki gelişmeler olmak üzere, uluslararası güncel sorunları ve teorik meseleleri ele aldılar.

Aydınlık Hareketi'nin örgütsel durumu konusunda ise, 12 Mart 1971'deki askeri muhtıra sonrasında yaşanan tevkifat döneminde, THKP-C veya THKO'nun yaşadığı gibi örgütsel bir çözülmeye uğramadılar ve Mayıs 1974'te serbest bırakıldıklarında örgütsel

[104] *"Ankara: Worker-Peasant Party of Turkey founded"*, **Peking Review,** 17 Şubat 1978, C:21, S:7, s.27.
[105] Vehbi Ersan, **1970'lerde Türkiye Solu,** 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2012, s.171.

yapılarını muhafaza etmeyi başardılar.[106] Aydınlıkçıların, cezaevinde bulundukları dönemde, başta örgüt içi eğitim olmak üzere, dış politika anlayışlarını ve izledikleri siyasi çizgiyi belirlemekte kullandıkları başlıca kaynaklar, ÇKP'nin ve hapiste bulundukları sürede Maocu çizgiye sadık olduğuna inandıkları AEP'nin yayın organları olan Pekin ve Tiran radyolarıydı.[107] 1978 yılında gerçekleşecek olan, AEP-ÇKP ideolojik çatışması ve AEP'nin Pekin yönetimini, "sosyal emperyalizm" ile suçlaması sonrasında, tek ideolojik rehber olarak ÇKP'yi takip etmeye devam ettiler.

Cezaevi dönemleri sona erdiğinde, hareketin silahlı mücadeleye yönelik takındığı olumsuz tutum, harekette legal bir siyasi parti kurma tartışmalarını beraberinde getirdi. Kendi deyişleri ile "büyük güçler platformuna" çıkma adına yapacakları bu girişim, 1977'de TİİKP'nin ikincisi hiçbir zaman yapılmayacak olan, I. Kongresi'nde netlik kazandı ve Aydınlıkçılar legal bir siyasi parti kurarak, legal alana geçme kararı aldılar.[108]

Bu tarihten itibaren Aydınlık Hareketi, legal parti kurma işlerine hız verdi ve HB, HY, HK gibi diğer Maocu grupların "legalite" eleştirilerine rağmen, 29 Ocak 1978 tarihinde, legal TİKP'yi kurdu. Bu tarih aynı zamanda Mustafa Suphi'nin ölümünün 57. yılıdır. Türkiye solu içerisindeki yerini belirleme anlamında, parti tüzüğünde tarihsel miras olarak, "TKP'nin kurucusu Mustafa Suphi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın (OSF) kurucusu olan Şefik Hüsnü Değmer geleneğinin devamı" olduklarını belirtmekteydiler.[109]

Aydınlık Hareketi, legal partinin kurulmasından, 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar olan süreçte, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren benimsedikleri Maocu çizgiyi takip

[106] Bora, **Cereyanlar – Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** s.66.
[107] Zileli, **Havariler,** s.57.
[108] Zileli, **Havariler,** s.292.
[109] **TİKP Tüzüğü,** İstanbul, TİKP yayınları, 1978, s.7-8.

etmeye devam ettiler. Bununla birlikte, günlük *Aydınlık Gazetesi*'nin çıkarmaları sonrasında, güncel siyasi gelişmelere daha fazla önem vermeye başladılar.

12 Eylül sonrasında ise hareketin yönetici kadrosu hakkında yakalama kararı çıktı ve başta hareketin lideri Doğu Perinçek olmak üzere, partinin birçok yöneticisi muhtelif yıllarda hapis cezalarına çarptırıldı. 12 Mart 1971'deki muhtıra sonrasındaki dönemde muhafaza etmeyi başardıkları örgütsel yapılarını, 12 Eylül sonrasında muhafaza etmeyi başaramadılar ve başta hareketin kuruluşundan itibaren önemli görevler alan ve yönetici kadrolarda yer alan birçok isim, Aydınlık Hareketi ile 12 Eylül sonrası dönemde yollarını ayırdı.

3. Türkiye'deki Diğer Maocu Hareketler ve Aydınlık Hareketi

Türkiye Maoculuğunda Aydınlık Hareketi haricinde, önemli dört Maocu hareket mevcuttur. Bunlar: *Halkın Birliği*, *Halkın Yolu*, *Halkın Kurtuluşu* ve *TKP-ML*'dir. Bu başlıkta, yukarıda sayılan hareketlerin 1970'ler boyunca uğradıkları siyasi dönüşümü ve Aydınlık Hareketi'ne yönelik nasıl bir tutum takındıkları incelenecektir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, *TKP/ML* ise, İbrahim Kaypakkaya ve ekibinin, 1972'de Aydınlık Hareketi'nden ayrılmasıyla kuruldu. Bu ayrılığın temelinde; Kaypakkaya ekibinin PDA'nın "Halk Savaşı" gibi önermeleri sadece taban kazanmak için kullandığı ve bu önermelerinde "samimi olmadığı" gerekçesi yatmaktaydı.[110] Aydınlık Hareketi ile yaşanan bu ayrılıktan sonra, İbrahim Kaypakkaya, Çin İç Savaşı sırasında Mao'nun uyguladığı "kurtarılmış bölgeler yaratarak, buradan şehirleri kuşatmayı" temel alan "Halk Savaşı" gibi Maocu önermeleri hayata geçirmeye girişti ve *TKP/ ML*, özellikle Tunceli bölgesinde belirli ölçüde tutunmayı başardı.

[110] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde yapılan sözlü mülâkat

İbrahim Kaypakkaya, Ocak 1973'te Muş'un Vartinik köyü kırsalında yakalandı ve 18 Mayıs 1973 tarihinde Diyarbakır Cezaevinde hayatını kaybetti. Bu durum İbrahim Kaypakkaya'yı takipçileri nezdinde bir efsane haline getirdi. Bu tarihten sonra *TKP/ML*'de yaşanan ayrılmalar sonucunda, "*Halkın Birliği*", "*Kurtuluş Yolu*", "*Mücadele Birliği*" gibi birçok örgüt kuruldu.[111]

Halkın Birliği grubu ise, *TKP/ML*'den ayrılan bir ekip tarafından kuruldu. Bu grubun *TKP/ML*'ye yönelik en temel eleştirisi ise, *TKP/ML*'nin Marksist/Leninist düzlemde, yeterince olgun olmadığı yönündeydi. Bununla birlikte, kopuşun altında yatan en önemli neden, *TKP/ML*'nin Türkiye'nin "yarı-feodal, yarı-kapitalist" olduğu varsayımını reddetmeleri ve Türkiye'de "kapitalist üretim ilişkilerinin" hakîm olduğu varsayımını benimsemelerinden dolayıdır.[112]

Aydınlık Hareketi'ne 1977 yılın sonu itibariyle iltihak eden *Halkın Yolu* grubu ise; "Türkiye'nin feodalliği" tezine daha mesafeli yaklaşmaktaydılar. Bunun sebepleri, *Halkın Yolu* grubunun kurucularının, önemli bir bölümünün *THKP-C* içerisinde yer almış olmasından ve *THKP-C* içerisindeyken de Maoculuğa karşı daha yakın bir tutum alan kişiler olmasından kaynaklıdır.[113]

Aralarında Necmi Demir ve İlkay Demir gibi THKP-C içerisinde de yer almış kişilerin bulunduğu *Halkın Yolu* grubu, 1 Mayıs 1977'deki "Kanlı 1 Mayıs" sonrasında, *Halkın Birliği* ve *Halkın Kurtuluşu* ile birlikte yaşanan olaylardan, Aydınlık Hareketi tarafından sorumlu tutuldu. Aydınlıkçıların, yoğun ideolojik ve siyasi baskılarından sonra

[111] Rafet Ballı, **Sosyalist Sol Konuşuyor**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989, s.254-255.
[112] Bora, **Cereyanlar – Türkiye'de Siyasî İdeolojiler**, s.668.
[113] **Ibid.,** s.666.

çözülmeye başlamaya *Halkın Yolu* grubu, 1977 yılının sonunda, Aydınlık Hareketi'ne iltihak etti.

Halkın Kurtuluşu grubu ise, THKO grubundan kopan bir ekip tarafından kurulmuştur. 1976 yılında çıkardıkları "*Halkın Kurtuluşu"* dergisi ile kısa zamanda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Halkın Kurtuluşu grubu en önemli ideolojik dönüşümünü ise 1977 yılında yaşamıştır. AEP'nin 1976'daki 7. Kongresi'nde, Enver Hoca'nın "Üç Dünya Teorisi"ni reddetmesi ve partiyi Mao'nun ideolojik çizgisinden koparması üzerine, Halkın Kurtuluşu grubu, "Üç Dünya Teorisi"ni "oportünizm" ile suçladı ve 1991'de Enver Hoca rejiminin yıkılışına kadar olan süreçte AEP'nin siyasi çizgisini takip etti.[114]

Halkın Kurtuluşu grubu, Mart 1980'de Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP) adında bir parti kurarak, faaliyetlerini bu parti ekseninde sürdürmeye devam etti.[115] 1980'de gerçekleşen darbeden, diğer sol gruplar gibi *Halkın Kurtuluşu* grubu da etkilenmiştir. *Halkın Kurtuluşu* grubu günümüzde ise Emek Partisi bünyesinde siyasi hayatına devam etmektedir.

Halkın Kurtuluşu grubunun, "Üç Dünya Teorisi"ni reddetmesi ve AEP'nin siyasi ve ideolojik çizgisini benimsemesi, Aydınlık Hareketi ile karşı karşıya gelmesini beraberinde getirmiştir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren devam eden Maocu gruplar arasındaki rekabet, teorinin reddinden ve AEP'nin siyasi ve ideolojik çizgisini benimsemesinden sonra daha da arttı. Daha öncede belirtildiği gibi, Halkın Kurtuluşu grubunun bir tutunum ideolojisi olarak "Hocacılığı" benimsemesi sonucunda 1 Mayıs 1977 sonrasında Halkın Kurtuluşu

[114] Ergun Aydınoğlu, **Türkiye Solu (1960-1980) – "Bir Amneziğin Anıları"**, İstanbul, Versus Yayıncılık, 2007, s.315.
[115] Bora, **Cereyanlar – Türkiye'de Siyasî İdeolojiler**, s.666.

hareketinin, Aydınlık Hareketi tarafından yutulmasını engelleyen en önemli faktörlerden biri oldu.[116]

[116] Zileli, **Havariler**, s.197-198.

II. BÖLÜM: AYDINLIK HAREKETİNİN DIŞ POLİTİKA PRATİĞİ

A. AYDINLIK HAREKETİ'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

Aydınlık Hareketi'nin, ASD-PDA ayrılığının sonrasında benimsediği Maocu çizgi, 12 Eylül askeri darbesine kadar olan süreçte, dış politika anlayışında ve gelişmeler karşısındaki tutumlarında en önemli belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1970'lerin başından Pekin yönetiminin, ABD ile yakınlaşmasına paralel olarak, ÇHC'nin dış politika anlayışında geçirdiği radikal dönüşümler bile, Aydınlık Hareketi'nin, Pekin yanlısı tutumunu değiştirmedi.

Bu durumu yansıtan en iyi örneklerden biri olarak, Aydınlıkçıların, AEP'ye yönelik tutumlarını, AEP'nin 7. Kongresi sonrasındaki kararları sonrasında değiştirmesi gösterilebilir. Birinci bölümde değinildiği üzere, AEP'nin 1976'daki 7. Kongresi'nde Enver Hoca'nın, "Üç Dünya Teorisi'ne" getirdiği eleştiriler sonrasında Aydınlıkçılar, daha önce "kardeş parti" olarak niteledikleri AEP ile ilişkilerini koparark ve Enver Hoca'yı "revizyonizm" ile suçladılar.[117]

Bu duruma verilebilecek bir başka örnek ise; Mao'nun ölümü sonrasında, ÇKP içerisindeki hiziplerin iktidar mücadelesinin seyrine göre, Aydınlıkçıların tutumlarını değiştirmeleridir. Mao'nun eşinin başını çektiği "Dörtlü çetenin" tasfiye edilmesinden sonra, Hua-Kuo Feng ile Deng Şiaoping arasındaki mücadelede, Aydınlık Hareketi, ilkin Hua-Kuo Feng'ten yana tavır alarak, "Deng Şiaoping'in estirdiği sağcı rüzgârların Çin halkı tarafından eleştirildiğini" savunurken[118]. Deng Şiaoping'in iktidar mücadelesinden galip çıkmasından sonra, Deng Şiaoping yanlısı bir tutum takınmışlardır.

---

[117] *"Devrimci Yol: AEP, Yıllanmış Revizyonist Tezleri Savunuyor."*, **Aydınlık Gazetesi**, 4 Ocak 1979, s.2.

[118] *"Mao Zedung Yoldaşın, Proleter Devrimci Çizgisinin Dörtlü Çeteye Karşı Zaferini Selamlıyoruz."* **Aydınlık Dergisi**, Ocak 1977, S:71, s.2.

Nitekim Gün Zileli, Hareket'in Deng Şiaoping'in iktidardan düşürüldüğünde önce onu "karaladığını", daha sonra Şiaoping ve ekibinin "Dörtlü çeteyi" tasfiye etmesinin ardından ise, "Dörtlü çeteye" saldırdığını ifade etmekte ve Aydınlık Hareketi'nin o dönemde izlediği siyasi çizgiyi ÇKP'nin "kuyrukçuluğu" olarak eleştirmektedir.[119] Bununla birlikte; Aydınlıkçıların, ÇKP'nin siyasi çizgisine bu denli eklemlenmesinin altında sadece ideolojik nedenler olduğunu öne sürmek, Türkiye Maoculuğu içerisindeki diğer faktörleri göz ardı etmek anlamına gelecektir.

Aydınlık Hareketi'nin, Pekin yönetiminin siyasi ve ideolojik rehberliğini ve ÇKP'nin dış politika çizgisini sıkı sıkıya takip etmesinin altında yatan en önemli nedenlerden biri de, Türkiye solu içerisindeki Maocu gruplar ve Aydınlıkçıların bu gruplarla girdiği ideolojik rekabettir. Türkiye'de siyasi çalkantıların hâkim olduğu ve hem sol hem de sağ grupların, darbeye giden süreçte giderek radikalleştiği bir ortamda, ÇHC'nin, Türkiye'deki "gerçek temsilcisi" unvanını kaybetmek, Aydınlıkçılar için o dönem gözden kolay kolay çıkarılamayacak bir olguydu.

Aydınlıkçıların bu siyasi tutumu, Aydınlık Hareketi'nin benimsediği dış politika çizgisinin temeline, katı bir SSCB aleyhtarlığını getirmekteydi. Daha açık ifade etmek gerekirse, "iki süper devlet" arasında ABD'ye ve onun "emperyalist" niteliğine yönelik eleştiriler, "yükselen emperyalist güç olan" SSCB'ye yönelik eleştiriler karşısında oldukça az yer tutmaktaydı.

Aydınlıkçıların, SSCB aleyhtarlığının zirve yapmasına neden olan en önemli gelişme ise, 1979 yılı sonunda, SSCB'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahaledir. Bu müdahaleden sonra, 1970'li yılların, ikinci yarısından itibaren sıklıkla işledikleri, Kremlin'in

[119] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde İstanbul'da yapılan sözlü mülakat.

"Türkiye'yi işgal niyetinde olduğu" yargısını çok daha ön plana çıkarmaya başladılar.[120] Türkiye'de "anarşiyi" besleyen unsurların, Moskova'nın bir nevi "beşinci kolu" olduğu tezi 1970'den itibaren sıklıkla işlenmeye başlandı. Bu durum, Aydınlıkçıların bir kaç istisna olay dışında, silahlı eylemlerden kaçınma ve birinci bölümde de değinildiği üzere, "yayıncılık faaliyetleri" ve "kitlesel eylemler" ile Türkiye siyaseti üzerinde etki yaratmaya sevk eden temel dinamikler oldu.

Burada Aydınlık Hareketi'nin 1970'ler boyunca nasıl bir yayıncılık anlayışına sahip olduğunu irdelemekte fayda var. Aydınlıkçıların büyük bir bölümü, 1974'teki afla serbest kaldıktan sonra, daha çok "teorik" konuların işlendiği *Aydınlık Dergisi* ile "güncel" konuların işlendiği *Halkın Sesi* dergilerini, 1979 yılına kadar çıkarmaya devam ettiler. 1979'da ise, bu iki dergi, günlük *Aydınlık Gazetesi* altında birleşerek dergi formatından çıktı.

Günlük gazeteyle birlikte, teorik ve ideolojik tartışmalar, yerini daha çok günlük olaylara bırakarak, Türkiye'de "anarşiyi" desteklediklerini düşündükleri tüm gruplar, Kremlin'in "beşinci kolunun" Türkiye'deki faaliyetleri adı altında "ifşa" edildi. Bu durum, 12 Eylül öncesinde, özellikle Moskova yanlısı sol gruplar tarafından "ihbarcı" olarak yaftalanmalarına ve solun bir bölümünden belirli ölçüde "tecrit" edilmelerine neden oldu.

Aydınlık Hareketi'nin dış politika çizgisini ve Türk Dış Politikası'na yönelik tutumunun inceleneceği bu bölümün ilk kısmında, Aydınlık Hareketi'nin, "Sosyalist Blok" genelinde ilkin ÇHC'ye yönelik tutumları, daha sonraki kısmında ise, Türkiye ve "sosyalist devrim" için en büyük tehdit olarak gördükleri "yükselen emperyalist güç" SSCB'ye yönelik tutumları ele alınacaktır. Daha sonra bu bölümün ikinci kısmında ise ilkin, Aydınlık Hareketi'nin genel olarak Batı Bloku'na bakışı ve özelde ABD, NATO, AET ve Avrupa

[120] CENTO'nun parçalanmasını, bir "tehlike" olarak nitelemeleri, bu durumu yansıtan en güzel örneklerden biridir. Konuyla ilgili olarak **Bkz. Ek:1.**

ülkelerine yönelik tutumları incelenecektir. Bu bölümün son kısmında ise, hareketin, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yeri olarak gördüğü ve bu dönemde, Pekin ile Moskova arasındaki "rekabetin" temel unsuru olan "Üçüncü Dünya'ya" yönelik tutumları ele alınarak bölüm sonlandırılacaktır.

1. "Sosyalist Blok"a Yönelik Tutumları

Öncelikle, ÇHC ile SSCB'nin, "Sosyalist Blok" içerisinde, birlikte değerlendirmenin ne ölçüde yerinde olduğunun tartışılması gerekmektedir. Böyle bir sınıflandırılmaya gidilmesinin temel nedeni, iki ülkenin ortak bir ideolojik zemini paylaşıyor olması ve iki ülkenin, belirli bir süre içinde olsa, siyasi, askeri ve ekonomik bir ittifak kurmuş olmasıdır.

Bunu biraz daha açmak gerekirse, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı hızlı ekonomik toparlanma ve Stalin'in, dünyadaki sosyalist hareketler üzerindeki kişisel etkisi, bu iki sosyalist ülkenin, ortak bir blok oluşturmasını sağlayan temel faktördür. Bununla birlikte, Pekin yönetiminin, devrimin gerçekleşmesinin ardından, Moskova'nın vereceği, ekonomik ve teknolojik desteğe muhtaç oluşu, iki ülkenin ortak hareket etmesini sağlayan bir diğer etmendir.

İki devletin ortak çıkarları temelinde kurulan bu kamp, Stalin'in ölümü sonrasında ise, ÇHC'nin, başta nükleer teknoloji olmak üzere, stratejik alanlarda "kendi kendine yeten" bir ülke hale gelmesiyle, önce Pekin ile Moskova'nın "ulusal çıkarlarının" bir süre sonra çatışmasına, daha sonra ise "Sosyalist Blok'un" çözülmesine neden oldu.

Aydınlık Hareketi'nin, ÇHC'ye ve SSCB'ye yönelik tutumlarını ise böyle bir alt başlık altında toplanmasının başlıca nedeni, aynı ideolojik zemine sahip bu iki devlet arasındaki "çatırdamanın", bir "çatışmaya" dönüştüğü 1970'li yıllarda, Aydınlıkçıların

"Sosyalist Blok" içerisindeki başat iki güce yönelik, hem ideolojik, hem de politik tutumunu net olarak ortaya koyabilmektir.

Bu nedenle ilk olarak, Türkiye'yi o dönemde "Üçüncü Dünya'nın" bir parçası olarak niteleyen Aydınlık Hareketi'nin[121], hem ideolojik rehber olarak benimsediği hem de Üçüncü Dünya'nın temsilcisi olarak gördüğü ÇHC'ye yönelik tutumunu incelenmesi gerekmektedir. Akabinde ise, "Sosyalist Blok'un" diğer başat gücü olan ve Türkiye için "ABD'den bile daha öncelikli bir tehdit" ve "sosyal emperyalist" bir güç olarak sık sık niteledikleri SSCB'ye yönelik tutumu incelenerek, bu alt başlık sonlandırılacaktır.

a. ÇHC'ye Yönelik Tutumları

Hareketin Maoculuğu benimsediği tarihe yönelik çeşitli ihtilaflar söz konusudur. Fakat Gün Zileli, ileride Aydınlık Hareketi'nin çekirdek kadrosunu oluşturacak ekibin, PDA-ASD ayrılığının gerçekleştiği Ocak 1970 yılını, hareketin Maoculuğu benimsediği tarih olarak belirtmektedir.[122] Bu tarihten itibaren Aydınlıkçılar, Pekin'i ideolojik ve siyasi rehber olarak kabul etmişlerdir.

Yayıncılıklarında göze çarpan en önemli husus ise, 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar olan süreçte, çıkardıkları yayınlarda *"Pekin Review"*,*"Remnin Ribao"* (Halkın Günlüğü) gibi ÇKP'nin yayın organlarındaki makalelerden, ÇKP'nin üst düzey yöneticilerinin röportajlarından oldukça sık yararlanıldığıdır.[123]

Mao'nun ölümü sonrasında "Dörtlü Çete"nin tasfiye edilmesi ile birlikte iktidara gelen Deng Şiaoping döneminde, Pekin'in dış politika anlayışında yaşanan köklü değişimlere

[121] *"Türkiye'nin Yeri Üçüncü Dünya Ülkelerinin Yanıdır."* **Halkın Sesi**, 1 Mart 1977, S:98, s.9.
[122] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde İstanbul'da yapılan sözlü mülakat.
[123] Örnek için **Bkz.** *"Büyük Proleter Kültür Devrimi Sonsuza Kadar Işık Saçacaktır."* **Aydınlık Dergisi**, S:55, Ağustos 1976, s.43.

rağmen Aydınlıkçılar, ÇKP'nin siyasi ve ideolojik çizgisini "sıkı sıkıya" takip etmeyi sürdürdüler. Zileli, bu hususta "Aydınlık Hareketi'nin ÇHC'nin siyasetindeki değişimlerden haberdar olduğunu, fakat Türkiye'deki diğer Maocu gruplar nezdinde itibar kaybetmeme adına bu değişimleri hazmettiğini ve bu bağlamda hem Pekin'e hem de Türkiye'de egemen güçlere "yaranmaya" çalıştığını" iddia etmektedir.[124]

Buna karşı o dönemin yine yakın tanıklarından olan ve günümüzde de Aydınlık Hareketi'nin içerisinde siyasi hayatına devam eden Hikmet Çiçek ise, 1966-1976 yılları arasındaki ÇHC'deki "Büyük Kültür Devrimi"nin, Türkiye'deki tüm devrimcileri derinden etkilediğini ve Aydınlıkçıların da bu dönemde Maoculuğu benimsediğini belirtmektedir. Bununla birlikte, partinin siyasi tutumunu belirlerken, "gerçeği olgularda aramayan, dogmatik, "kitaplara tapan" bir çizgi ile ulusalcı bir çizginin" iç içe olduğunu ve dönemsel olarak, bir akımın, diğerine baskın geldiğini belirtmektedir.[125]

Daha önce yukarıda belirtildiği üzere, ÇKP içindeki iktidar mücadelelerine, Aydınlıkçıların nasıl yaklaştığına bir örnek vermek gerekirse; 1976 yılında, ÇKP içerisindeki iktidar mücadelesinde geçici olarak tasfiye edilen Deng Şiaoping'e yönelik eleştirilerin, Hareketin yayın organlarında kendine yer bulduğu görülmektedir.[126] Buna karşın, Deng Şiaoping'in "Dörtlü Çeteyi" tasfiye etmesinden sonra, "Üçlü Blok'un", Şiaoping'e yönelik eleştirilerine karşı çıkmışlar ve onun zamanında somutlaşacak "Üç Dünya Teorisi'nin, Türkiye'deki en önemli savunucusu olmuşlardır.[127] Bu bağlamda, ÇKP içerisindeki

[124] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde İstanbul'da yapılan sözlü mülakat.
[125] Hikmet Çiçek ile 26 Temmuz 2017 tarihinde Ankara'da yapılan yazılı mülakat.
[126] *"Çin'de Proleterya Diktatörlüğü Altında Devrim Sürdürülüyor."*, **Halkın Sesi,** S:53, 20 Nisan 1976, s.12.
[127] *"Deng Siao-Ping meselesi üzerine – Üçlü Blokun Gönlünde Yatan Nedir?"* , **Halkın Sesi,** S:128, 23 Eylül 1977, s.7

dinamikler çerçevesinde değişen ÇHC dış politika çizgisini sıkı bir şekilde benimsedikleri görülmektedir.

Aydınlık Hareketi'nin, böyle bir tutum almasında yatan temel dinamikler ise, Hikmet Çiçek'in belirttiği üzere, "kitaplara tapan" ve "olgulara dayanmayarak politika üretmekten" ibaret olmadığını söylemek mümkündür. Zira, Aydınlık Hareketi'nin, Pekin'in mevcut ideolojik ve siyasi rehberliği ekseninde; Türkiye'deki ve Türkiye'ye yönelik gelişmeleri analiz etmek ve bunu yaparken de, "Üçlü Blok" olarak andıkları, *Halkın Birliği, Halkın Yolu, Halkın Kurtuluşu* grupları üzerinde bir ideolojik ve teorik hegemonya kurup, bu örgütlerin Aydınlık Hareketi'ne iltihakını sağlamak olarak yorumlanabilir.

Öte yandan *Aydınlık Dergisi'*nde ÇKP'nin ideolojik çizgisini yansıtmaya yönelik teorik yayınlar çok sık karşımıza çıkmakla birlikte, 1979'da günlük gazetenin çıkmasıyla birlikte, teorik yayınlar gözle görülür şekilde azalmıştır. *Aydınlık Gazetesi'*nde ise uluslararası güncel gelişmeler analiz edilirken, "Üç Dünya Teorisi'nden" sıklıkla istifade edildiği göze çarpmakta ve "Ne Rusya, Ne Amerika, Yaşasın Tam Bağımsız Türkiye" sloganıyla Aydınlık Hareketi'nin dış politika çizgisi bir anlamda özetlenmektedir.[128]

Aydınlık Hareketi, "Üç Dünya Teorisi'ne" yönelik yaklaşımını ise *Aydınlık Dergisi'*nde, Ağustos 1977'de yayımlanan bir makalede tüm ana hatları ile ortaya koymaktadır. Bu makalede, "Üç Dünya Teorisi'nin" , "yaşadığımız Lenin çağının bugünkü aşamasında uluslararası durumun bir bilimsel tahlili" olduğu belirtiliyor ve "bu teorinin, Mao Zedung'un Marksizm ve Leninizm'e yaptığı en önemli katkı olduğu" vurgulanıyordu.[129]

[128] İstanbul'da Tepebaşı gazinosunda TİKP tarafından düzenlenen bir konferans fotoğrafı için **Bkz. Ek:2**
[129] *"Mao Zedung'un Üç Dünya Teorisi Dünya Devrimine Işık Tutuyor."* **Aydınlık Dergisi**, S:78, Ağustos 1977, s.16.

Ayrıca, bu teorinin özgün bir teori olmaktan ziyade, "Lenin'in emperyalizm teorisinin yaratıcı bir yorumu" olduğu öne sürülüyordu.[130]

Söz konusu makalenin devamında, Üç Dünya Teorisi'nin, "ne ihtiva ettiği" üzerine, gerektiğinde istatistiki verilere dayanarak, kapsamlı bir analize girişilmekte ve dünya devriminin "itici gücünün", "Üçüncü Dünya" olabileceği vurgulanmakta ve makalenin son bölümde ise, Türkiye 'solunda Üç Dünya Teorisine karşı çıkan, Sovyet "Revizyonistleri" ve Üçlü "Oportünist" Blok'un kimlerden oluştuğu "teşhir" edilmekteydi.[131]

Aydınlık Hareketi'nin, kamuoyunda "Kanlı 1 Mayıs" olarak da bilinen 1 Mayıs 1977'den sonra "Oportünist" sıfatını eklediği, Üçlü "Oportünist" Blok'a, Üç Dünya Teorisi üzerinden saldırıları artarak devam etti. Aydınlıkçılar bir diğer Maocu grup olan ve "Üç Dünya Teorisi'ne" çeşitli eleştiriler getiren Halkın Birliği grubunu, "Kızıl Bayrak tutup, Kızıl Bayrağa saldırmakla" suçlayarak ve Halkın Birliği'nin son aşamada tüm dikkatlerini "Moskova'ya ve Brejnev'in işaret parmağına" verdiğini ileri sürmekteydiler.[132]

Burada dikkat çeken bir diğer önemli husus, Aydınlıkçıların, diğer Maocu gruplara yaptığı bu ideolojik saldırının zamanlamasıdır. Kamuoyunda "Kanlı 1 Mayıs" olarak da bilinen ve olayların sorumluluğunun "Maoculara" yıkıldığı 1 Mayıs 1977'deki gösterilere katılmayarak, diğer Maocu gruplar nezdinde, "gelişmeleri doğru okuyan" imajını pekiştirip, bu gruplar üzerinde belirli bir üstünlük kazandılar. Diğer gruplara yönelik artan ideolojik saldırılarının da altında, bu üstünlüğü pekiştirme kaygısı önemli bir yer tutmaktadır. Aydınlıkçılar, bu gelişmeyi takip eden süreç boyunca da, "Üç Dünya Teorisi'nin" bir yerde

[130] **Ibid.,** s.17.
[131] Aydınlıkçıların, makale içerisinde yapmış oldukları derlemenin fotoğrafı için **Bkz. Ek:3**
[132] *"Üç Dünya Teorisi: Mao Zedung'un Dünya Halklarına Bıraktığı Bir Silah",* **Aydınlık Dergisi,** S:80, Ekim 1977, s.16.

"güzellemesini" yapmaya devam ettiler ve buna karşı çıkan diğer sol gruplara yönelik eleştirilerini sürdürdüler.[133]

1978 yılı ise Aydınlık Hareketi için, kendi tabirleriyle "Büyük Güçler Platformu"na çıktıkları yıldır. Aydınlıkçılar, 1978'den itibaren, siyasi örgütlenmelerini bir "legal" parti çatısı altında topladılar ve 1979 yılında "günlük gazetelerini" çıkarmaya başladılar. Bu tarihten sonra, Aydınlık Hareketi, biraz da legal parti ve günlük gazetenin verdiği özgüvenle, Pekin yönetiminin Türkiye'deki ideolojik ve politik "temsilcisi" olma arzusuna daha da sıkı sarıldılar. Özellikle çıkardıkları "Aydınlık Gazetesinde" başta ÇKP Genel Sekreteri, Deng Şiaoping olmak üzere, ÇKP'nin önemli isimlerinin demeçlerine yer vererek, *"Pekin Review"* ve *"Beijing Review"* gibi kaynaklardan çeşitli çevirileri, Aydınlık Gazetesi'nde yayınladılar.[134]

Sonuç olarak, Aydınlık Hareketi'nin, ÇHC'nin dış politika çizgisine ve ÇKP'nin dış politika anlayışına yönelik tutumu şu şekilde özetlenebilir: ASD-PDA ayrılığı sonrasında, Maoculuğu benimsemeleri, Aydınlıkçılar için Mihri Belli'nin çizgisi ile yollarını ayırmaları sonrasında girdikleri yeni bir ideolojik arayışın sonucu olarak ortaya çıktı. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, Türkiye'deki diğer Maocu gruplar ile rekabetin beraberinde getirdiği baskı ve Pekin yönetiminin Türkiye'deki "yegâne" temsilcisi olma unvanını kaybetmeme isteği, Aydınlıkçıların, ÇKP çizgisini bu denli sıkı takip etmelerine neden oldu. Bu dönemde Aydınlık Hareketi, başta "Üç Dünya Teorisi" olmak üzere, ÇHC'nin dış politika anlayışındaki temel argümanları, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlara ve Ortadoğu, Akdeniz gibi çevre bölgelerinde yaşanan gelişmelere uyarlamaya çalıştı.

[133] Konuyla ilgili olarak, **Bkz.** "Mao Zedung'un Üç Dünya Teorisi", **Aydınlık Dergisi,** S:82, Aralık 1977.
[134] Örneğin: *"Çin Halk Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Deng Şiaoping: Çin ile ABD, Avrupa ve Japonya Arasındaki Dostça İlişkiler, Dünya Barışına Hizmet Eder."* **Aydınlık Gazetesi,** 11 Şubat 1979.

Aydınlık Hareketi'nin ÇKP çizgisindeki ısrarı, doğal olarak sıkı bir SSCB aleyhtarlığını da beraberinde getirdi. Özellikle, Soğuk Savaş'ın buhranlı günlerinde, Beyaz Saray ve Kremlin arasındaki rekabet karşısında, Moskova'ya yönelik getirdikleri eleştiriler, Sovyetler Birliği'nin gerek Türkiye'nin komşusu olması, gerekse "yükselen emperyalist güç" olduğu varsayımları nedeniyle, ABD emperyalizmine kıyasla çok daha fazla ve şiddetli oldu.

b. SSCB'ye Yönelik Tutumu

Stalin'in ölümü sonrasında, Huruşov'un SBKP içerisindeki iktidar mücadelesini kazanarak iktidara gelmesi, Türkiye solu içerisinde bazı grupların, SSCB'ye yönelik tutumlarının, kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesinin miladı olmuştur. Özellikle "barış içerisinde bir arada yaşama" politikası ve "nükleer silahlanmanın engellenmesine" yönelik çabalar, Türkiye solu içerisindeki bu gruplar nezdinde Huruşov yönetiminin, sosyalist devrime ihaneti olarak yorumlanmaktaydı.

Aydınlıkçılar da benzer şekilde, ASD bünyesinde yer aldığı ve MDD çizgisini takip ettikleri bu dönemde, Huruşov'a yönelik tutumları, SSCB'nin bir "revizyonizm" içerisinde yer aldığı yönündedir. Buna ek olarak ise Aydınlıkçılar; bu dönemde, dünyanın en kalabalık ülkesi ve feodalizmin güçlü olduğu, endüstrisini kuramamış bir ülke olan Çin'de devrimi başarmış olmasından ötürü, Mao Zedung'a saygı duymakta ve onu "Yaşayan Lenin" olarak nitelemekteydiler.

ÇHC'nin ilk başarılı nükleer denemesini gerçekleştirmesinden sonra, Huruşov'un SBKP tarafından iktidardan düşürülmesi ve Brejnev'in 1964 yılında göreve gelmesi sonrasında da, SSCB'nin dış politikası anlayışında ve ÇHC'ye yönelik tutumunda köklü bir değişikliğe gidilmedi. Bu durum ise, Aydınlık Hareketi'nin, ilerleyen dönemlerde, özellikle ÇHC-SSCB arasındaki gerilimin giderek tırmandığı 1970'li yıllarda, SSCB aleyhindeki

tutumunun belirleyici etkenlerinden biri oldu. Aydınlık Hareketi'nin, henüz özgün bir siyasi ağırlığının olmadığı 1970 öncesi dönemde, SSCB aleyhine tutum alırken, ÇHC yanlısı bir tutum takınmalarının altında yatan temel sebep, yukarıda sözünü ettiğimiz, Moskova'nın benimsediği dış politika anlayışı ve buna karşı Mao'nun isminin "kirlenmemiş" oluşudur.

"Üçüncü Dünya" ülkelerinin ise, ABD ve SSCB'ye şüpheyle yaklaşmaları, bu ülkelerin, Pekin yönetimine ve Mao'ya sempatiyle yaklaşmalarını beraberinde getirmekteydi. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yerinin "Üçüncü Dünya" olduğunu savunan Aydınlık Hareketi'nin, Pekin'e yönelik benimseyeceği olumlu yaklaşımın da bir anlamda temelini oluşturdu.

1970'lerin ilk yarısında, toplumsal ve siyasal istikrarın görece henüz "bozulmadığı" bir ortamda, Aydınlık Hareketi'nin, SSCB'ye yönelik eleştirileri daha sınırlı olmakla birlikte, ÇKP çizgisini takip etmeyi sürdürdüğü görülmektedir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ise, Türkiye toplumunda yükselen, "sol popülizmin" de etkisiyle, SSCB'ye yönelik eleştirileri giderek sertleşmiş ve toplumdaki "radikalleşmenin", 12 Eylül askeri darbesine giden süreçte en üst noktasına vardığı 1970'lerin son yıllarında, SSCB aleyhtarlıkları da zirve yapmıştır.

Bu bağlamda Aydınlık Hareketi'nin 1970'li yılların ilk yarısında SSCB'ye yönelik tutumunu değerlendirecek olursak, PDA'da çıkan bazı makalelerde, SSCB'ye sert eleştiriler getirilmiştir. Örneğin; Temmuz 1970'de müstear bir isim kullanan, üst düzey bir Sovyet diplomatın *"New Times"* isimli dergide yayınlanan ÇKP'ye yönelik eleştirilerini içeren bir makalesi yayınlanmakta, akabinde bu makalenin "Üçüncü Dünya'nın ezilen halklarını hakir

görmekle" ve "SSCB'nin bu eleştirilerin altında "emperyal" niyetlerinin olduğu" iddia edilmekteydi.[135]

Yine bir başka makalede ise, SSCB'nin 20. ve 22. kongrelerinde aldığı "revizyonist" kararların, Brejnev tarafından "titizlikle uygulanmaya devam edildiği" vurgulanıyor ve SSCB'nin bu yeni ekonomi politikasının "kâr" ve "kâr elde etme" mantığı üzerine kurulduğu öne sürülüyordu. Aydınlıkçılara göre Moskova yönetimi, "Lenin ve Stalin zamanında, sosyalizm adına elde edilmiş kazanımları yok etmekte ve SSCB'yi "Kapitalist" bir ülke haline getirmekteydi."[136]

Aydınlık Hareketi'nin bu dönemde, SSCB'ye karşı tutumu menfi olsa da, SSCB'ye yönelik doğrudan eleştirilerden ziyade daha çok ÇKP'nin Kremlin yönetimi aleyhine yönelik yayınlarından veya SSCB yöneticilerinin tutumlarına yönelik dolaylı eleştirilerin daha ağırlıklı bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Buna karşın 12 Mart 1971'deki askeri muhtıra sonrasında, Aydınlık Hareketi'nin, SSCB'ye yönelik olumsuz tutumunun, giderek sertleştiği görülmektedir. Hareketin önemli bir bölümünün cezaevinde olduğu süreçte yazılan ve 141 sanığın imzaladığı TİİKP savunmasında Hareket'in, SSCB hakkındaki görüşlerini şu cümleler daha net ortaya koymaktadır:

"Sovyet sosyal-emperyalistleri, ABD emperyalistlerinin suç ortağıdır. Kruşçev revizyonistleri, Sovyetler Birliği'nde yüce Lenin ve Stalin'in önderlik ettiği proletarya diktatörlüğünü yıkarak, 1956'dan itibaren tekelci bürokrat burjuvazisinin diktatörlüğünü kurdular. Revizyonist tekelci burjuvazi, sosyalist ekonomiyi tasfiye ederek, tekelci devlet

[135] *"Modern Revizyonistler Dünya Halklarının Kurtuluş Mücadelelerini Nasıl Baltalıyorlar."*, **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:21, Temmuz 1970, s.177-183

[136] *"Sovyetler Birliğinde Kapitalizme Geri Dönüş – Sovyetler Birliğinde Kapitalist Ekonominin Her Alanda Teşviki"* **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:24, Ekim 1970, s.497-503.

kapitalizmini getirdi. Sovyet revizyonistleri, Lenin'in deyişiyle, "lafta sosyalist, fiiliyatta emperyalist, yani sosyal-emperyalist" bir karakter kazandılar."[137]

Aydınlıkçılar, cezaevi sürecinde SSCB'ye yönelik bu tutumlarını, Mayıs 1974'te serbest bırakılmalarından sonra daha da ön plana çıkarmaya başladılar. Bu bağlamda Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı askeri müdahaleye karşı çıkmasında yatan temel unsur, daha önce belirttiğimiz ve ileride daha detaylı bir şekilde irdeleyeceğimiz, "SSCB'nin Türkiye'yi işgal planlarına zemin hazırladığı" gerekçesidir. [138]

Yine bu süreç içerisinde, Kremlin'e yönelik tutumlarını belirlerken, Pekin yönetiminin yayın organlarından yapılan çeviriler, *Aydınlık Dergisi'*nde sıklıkla kullanmıştır. Günlük *Aydınlık Gazetesi'*nin çıkarılması ile birlikte, ÇKP'nin yayın organlarından yapılan çeviriler, yerini Sovyetler Birliği'nin dış politika çizgisinin, güncel olaylar nezdinde eleştirisine bırakmıştır. Örneğin; CENTO'nun giderek işlevsizleştiği dönemde "Türkiye'nin SSCB Kıskacı" altına girdiğini haber yapmaları[139] ya da SSCB'nin Afganistan'ı etmesini, 1968 Çekoslovakya ve Ocak 1979'da Kamboçya'da Pol-Pot yönetimini deviren Vietnam'ın işgal etmesi ile eş tutmaları buna örnek olarak gösterilebilir.[140]

Aydınlık Hareketi'nin, SSCB'nin aleyhine yönelik tutumu ise, özgün bir siyasi unsur olarak, Türkiye'de siyasi sahneye çıkışının öncesine dayanmaktadır. Bu dönemde SSCB'ye yönelik olumsuz tavırları her ne kadar sabit olmakla birlikte, ileride daha detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere, 1970'lerin ikinci yarısı kadar sert değildir. 1970'lerin ikinci yarısından sonra ise, yükselen sol popülizmin ve Maocu gruplar arasındaki rekabet,

---

[137] *"Üçüncü Dünya Ülkeleri, Başta İki Süper Devlet Olmak Üzere Emperyalizme Karşı Birleşiyorlar.",* **TİİKP Savunması,** 4. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992, s.324-325.

[138] *"Revizyonizmi Değil, Marksizmi Uygulayın"* **Aydınlık Dergisi,** S:55, Ekim 1975, s.4-5.

[139] *"Türkiye – İran – Pakistan'da SSCB Kıskacı"* **Aydınlık Gazetesi**, 10 Şubat 1979. Cumartesi. İlgili görsel için **Bkz. Ek:1.**

[140] *"Dünya Sovyet İşgalini Lanetliyor."* **Aydınlık Gazetesi,** 29 Aralık 1979.

Aydınlıkçıların, ÇKP çizgisini "tamamen" benimsemesi sonrasında oldukça sertleşmişti. Bu andan itibaren, Aydınlıkçıların gözünde SSCB, "dünya devrimine" giden yolda ki, "başat" engel ve Türkiye'nin bekasını tehdit eden en önemli unsur olarak işlendi.

Bu durum, Aydınlık Hareketi'nin, Deng Şiaoping'in "ABD'nin SSCB'ye oranla daha az tehlike ihtiva eden bir süper devlet olduğu" vurgusundan hareketle, ABD özelinde, "Batı Blok'una" yönelik tutumunun oldukça yumuşamasına ve ABD "emperyalizmine" yönelik eleştirilerin, SSCB'nin "sosyal emperyalist" niteliğine yönelik eleştirilerine kıyasla çok daha az olmasını beraberinde getirmiştir.

2. Batı Bloku'na Yönelik Tutumları

Aydınlık Hareketi'nin, "Batı Bloku'na" yönelik dış politika tutumunu incelemeden önce ÇHC'nin "Üç Dünya Teorisi'ndeki", "İkinci Dünya" olgusuna değinmekte fayda bulunmaktadır. Bu teoriye göre, İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi ülkeler, "iki süper devlete karşı mücadelede" ittifak yapılabilecek ülkeler olarak değerlendirilmektedir.

Bu nedenden ötürü, Aydınlıkçıların, "Batı Bloku'na" yönelik tutumları incelenirken, ABD ve ABD'nin önderliğindeki uluslararası askeri ittifak NATO'ya yönelik tutumları bir başka kısım altında ele alınacaktır. Bir diğer kısımda ise, Aydınlıkçıların, "İkinci Dünya'nın" parçası olarak gördükleri AET'ye yönelik tutumları incelenecektir. Böyle bir ayırıma gidilmesinin altındaki temel neden, ABD ve NATO'nun, Aydınlıkçılar tarafından bir "emperyalist" ve "düşman" unsurlar olarak değerlendirilirken, AET üyesi ülkelere, SSCB'nin işgal tehlikesi altında olan bir bölgeyi teşkil etmesi nedeniyle, daha ılımlı bir tutum takınmaları yatmaktadır.

a. ABD'ye ve NATO'ya Yönelik Tutumları

1970'lerin başında, Türkiye solunun genelinde, ABD'nin "emperyalizmin kaynağı" olduğu görüşü hâkimdi. Bununla birlikte, özellikle MDD çizgisinden etkilenen Maocu gruplar nezdinde, Sovyetler Birliği'nin, özellikle Stalin'in ölümü sonrasına, Huruşov'un politikaları nedeni ile "sosyal emperyalist" bir ülkeye dönüştüğü ileri sürülmekte, ancak "ilk düşmanın" yine de ABD olduğu görüşü öne çıkarılmaktaydı.[141]

Türkiye Maoculuğundaki bu yaygın kanı, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ise değişmeye başladı. Bunun temelinde, Maoculuğun, Türkiye solu içerisinde güç kazanması ve bu gruplardan biri olan Aydınlık Hareketi'nin de, "SSCB'nin, ABD'ye kıyasla daha büyük bir tehdit olduğu" görüşünün benimsenmesi yatmaktadır.

Bu bağlamda, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Aydınlık Hareketi'nin yayın organları olan, *"Halkın Sesi"* ve *Aydınlık Dergisi'*nde ve 1979'dan sonra "*Aydınlık Gazetesi'*nde, ABD'ye yönelik eleştirilerin sayısı ve "sertliği", SSCB'ye yönelik eleştirilere kıyasla çok daha az ve cılız kalmaktadır. Özellikle, 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahale ve 1970'li yılların başlarından itibaren, Pekin ile Washington arasındaki iyi ilişkilerin 1970'lerin sonlarına doğru ekonomik bir işbirliğine dönüşmesi, ABD'ye yönelik tutumu, "olumlu" dahi sayılabilecek bir şekilde değiştirmiştir.

Bu durumu şöyle bir örnekle açıklamak mümkündür: Aydınlık Hareketi'nin, 1975 yılında ABD'ye yönelik tahlilinde, ABD'den alınan yardımların, "Türkiye'nin bağımsızlığının bedeli olduğu" yorumu yapılmaktadır. Bununla birlikte, daha önce bahsetmiş

[141] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde İstanbul'da yapılan sözlü mülakat.

olduğumuz, "Üçüncü Dünya" ile yakınlaşılması fikrinin, daha 1975 yılında olgunlaştığı görülmektedir.[142]

Yine aynı yazıda, başta Sosyalist Devrimciler (SD) olmak üzere, diğer sol grupların "NATO'dan çıkma" sebepleri ile kendi sebepleri arasındaki farkı, "bir emperyalist güçle mücadele, bir sosyal-emperyalist güce yaslanılarak yürütülemez." gerekçesi ile açıklamaktadırlar[143]. Aydınlıkçılar bu tutumlarıyla, ABD karşıtı bir çizgiyi savunmakla beraber, SSCB yanlısı gruplarla arasına mesafe koymayı da başarmaktaydı.

Ortaya konulan bu siyasi çizgi, Aydınlık Hareketi'nin, 1970'lerin ikinci yarısından, 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar olan süreçte, ABD'ye ve NATO'ya yönelik tutumunu açıklar niteliktedir.[144] Bununla beraber, 1976 yılında Mao'nun ölümü ve Deng Şiaoping ile başlayan ÇHC'nin "dönüşümü" ve Pekin yönetiminin dış politika çizgisinin, ABD ile karşılıklı işbirliği şeklinde dönüşmesiyle birlikte, Aydınlıkçıların, ABD'ye yönelik "yumuşak" tutumunun daha da yumuşadığı görülmektedir.

Bu durumun altında yatan diğer iki neden ise, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin bir komşusu olması ve 1968'de SSCB önderliğindeki Varşova Paktı birliklerinin, Çekoslovakya'yı işgal etmesi ile başlayan, "Sovyet Rusya'nın saldırganlığı" algısıdır. Bu durum, Aydınlık Hareketi'nin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, dış politika çizgisini oturttuğu, SSCB'nin Türkiye'yi işgal hazırlığında olduğu "paranoyasının" da zeminini

---

[142] *"Yardımın bedeli: Amerikan Boyunduruğu"* , **Aydınlık Dergisi**, S:53, 11 Şubat 1975, s.3.

[143] **Ibid.,** s.3.

[144] Siyasi çizgi olarak, "Üçüncü Dünyacılık" ve SSCB yanlısı gruplardan farklı olarak, SSCB'nin bir tehdit olarak algılanması, Aydınlık hareketinin yayımladığı, muhtelif yayınlarda da görülmektedir. Örneğin; *"Köleleştirici ABD Şemsiyesi ve Sosyal Emperyalizmin Saldırı Tehlikesi",* **Halkın Sesi**, S:28, 14 Ekim 1975, s.3. ve "*Amerikan Boyunduruğuna son – NATO ve Varşova Paktları Dışında Bağımsız Bloksuz Türkiye"*, **Halkın Sesi,** 24 Haziran 1975, S.10, s.1. gibi yayınlarda hakim olan üslup, iki "süper devlete" karşı olunduğu yönündedir. Buna karşın, yazıların muhtevası incelendiğinde, SSCB'ye yönelik eleştirilerin, ABD'ye yönelik eleştirilere nazaran çok daha serttir.

oluşturmaktaydı. Nitekim SSCB'nin 1979 sonunda Afganistan'ı işgal etmesiyle de, bu tehdit algısı zirveye çıktı.[145]

Bir diğer neden ise, 1970'lerin ikinci yarısının, Türkiye'deki Maocu gruplar arasındaki ideolojik ve siyasi rekabetin her geçen gün sertleşmesi ve bu grupların Pekin'in siyasi ve ideolojik çizgisi dışında, alternatif bir siyaset izlemelerinin, diğer gruplar tarafından "tecrit edilmek" ve bu gruplar nezdinde itibar kaybına uğrama korkusudur.

Tüm bu nedenler, Aydınlık Hareketi'nin, ABD'ye yönelik tutumunun, SSCB'ye yönelik sert tutumuna nazaran daha "yumuşak", hatta Mao'nun ölümünden sonra, Pekin yönetiminin dış politika çizgisinin temel taşı olan "Üç Dünya Teorisi'nden" sonra daha da "ılımlı" oluşunu açıklamaktadır. Bu bağlamda, Aydınlık Hareketi'nin 1976 yılı sonrasında ABD'ye ve NATO'ya yönelik tutumu, SSCB'nin sadece Türkiye'ye değil aynı zamanda, özelde Batı Avrupa'ya genelde de dünya barışına bir "tehdit" unsuru olduğu algısı üzerinde temellenmiştir.[146] Batı Avrupa'nın da Sovyet "sosyal emperyalizminin" tehdidi altında olduğu algısı, hareketin NATO ve ABD'ye yönelik çizgisinin yönelik "yumuşak" bir tutum almasının gerekçesi olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi'nin, Washington'a yönelik en keskin karşı çıkışı, Türkiye'nin ABD'nin casus uçaklarının, Türkiye üzerinden SSCB'yi gözetlemelerine vermiş olduğu izindir. ABD-SSCB arasındaki *detant* döneminde gerçekleşen bu gelişmede, Washington yönetiminin, Türkiye kamuoyuna verdiği mesaj, "U-2 Uçaklarının SSCB'nin izni alınarak, Türkiye'de konuşlanacağı" doğrultusundadır. Aydınlıkçılar, ABD'nin bu mesajını, SSCB'nin "Türkiye'yi işgal planlarına zemin hazırladığı" gerekçesiyle

[145] *"Ağustos 1968: Çekoslovakya… Ocak 1979: Kamboçya… Aralık 1979: Afganistan – Afganistan'da Rus Çizmesi",* **Aydınlık Gazetesi,** 29 Aralık 1979.
[146] *Sovyet tehdidi karşısında, NATO'nun duyduğu tedirginlik artıyor."* **Halkın Sesi,** 4 Ocak 1977, S:90, s.10.

eleştirmekteydiler.[147] Aydınlıkçılar, SALT II görüşmelerinin, "dünya barışına hizmet etmekten çok, SSCB'nin savaş planlarını olgunlaştırmasına yarayacağını" ve "U-2 casus uçaklarına yönelik görüşmelerinin, sadece ABD ile SSCB arasında gerçekleşmesinin, Türkiye'nin egemenlik haklarının ihlâli olduğu" vurgulamaktaydı.[148]

Görüldüğü üzere, ABD'ye yönelik en kayda değer çıkışta dahi, ABD'ye yöneltilen eleştirilerin altında, SSCB'ye yönelik tehdit algısının önemli bir tuttuğu göze çarpmaktadır. Aydınlık Hareketi'nin, ABD'ye yönelik tutumunu belirleyen temel unsurlar, ÇHC ile ABD arasında gelişme seyrine giren ilişkilerin, hareketin ABD'ye yönelik tutumunu yumuşatması ile SSCB'nin Türkiye'yi işgal etme hazırlığında olduğuna yönelik "keskin inançlarıdır."

b. AET'ye yönelik tutumları

Aydınlıkçıların, AET'ye yönelik bu farklı tutumun temelinde ise, AET üyesi ülkelerinin, Sovyetler Birliği'nin olası bir askeri işgaline en az Türkiye kadar müsait oluşu yatmaktadır. Bu nedenle, Aydınlık Hareketi'nin, AET'ye yönelik tutumunun ağırlıklı konusu, Avrupa'nın "Sovyet tehdidine karşı güvenliği" olmuştur. Türkiye'nin o dönemde yürüttüğü AET'ye katılım müzakereleri de, Aydınlıkçılar tarafından bu bağlamda değerlendirildiler ve "İkinci Dünya" ile dayanışmanın bir göstergesi olarak belirli ölçüde de desteklendiler.

Bu çerçevede; ilkin, Aydınlıkçıların, AET'ye yönelik tutumlarını "Avrupa'nın güvenliği" algısı üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. 1970'lerin başında SALT I ile başlayan, ABD ile SSCB arasında, iki devletin nükleer kapasitelerini sınırlayan görüşmeler, Soğuk Savaş'ın zorlu günlerinde, kırılgan bir halde bulunan Avrupa'nın güvenliği konusunu gündeme getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Varşova Paktı üyeleri tarafından,

[147] "*Amerikan U-2 Uçaklarına ve Rusya'ya Teslimiyete Hayır"*, İstanbul, TİKP Yayınları, Haziran 1979, s.3.
[148] **Ibid.,** s.4-6.

sıklıkla gündeme getirilen bu konu, Federal Almanya'nın, Doğu Almanya'nın sınırlarını tanımasıyla, Batı Bloku'nda da karşılık görmeye başlamıştır.

SALT I müzakereleri her ne kadar başarılı kabul edilse bile, iki ülkenin nükleer kapasitelerinin düşürülmesini sağlayamadı. Bununla birlikte, mevcut nükleer kapasitenin sabitlenmesinin sağlaması ve bu görüşmelerin devamı niteliğinde olan SALT II görüşmelerinin temelini oluşturması, SALT I müzakerelerini görece başarılı kılmaktadır.[149] 1971'de SALT I ile oluşan yumuşama ortamı, Avrupa'nın içerisinde bulunduğu güvenlik krizinin, uluslararası arenada tartışılmasının zemini hazırladı ve Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de 3 Temmuz 1972'de açılan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 18 Eylül 1973'ten, 21 Temmuz 1975'e kadar Cenevre'de devam etti. AGİK, 1 Ağustos 1975'te yine Helsinki'de "Helsinki Nihai Senedi" olarak taraf devletler tarafından imzalanmasıyla başarıyla sonuçlandı.[150]

Bununla birlikte, antlaşmada göze çarpan en önemli husus, antlaşmaya taraf olan devletlerin, "birbirlerinin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemlerini seçme ve geliştirme hakkına sahip olduğunu" beyan etmesidir. Ayrıca, bu antlaşma, taraf olan devletlerin "sınırlarının dokunulmazlığını", Avrupa'nın güvenliğinin "parçalanamaz" olduğunu ve sorunların dünya barışını tehlikeye düşürmeksizin, "barışçı yollarla" çözülmesini esas almaktaydı.[151] Helsinki Zirvesi, Avrupa'nın güvenliğini olası bir savaşa ve krizlere karşı koruyacak olan Helsinki Nihai Senedi'nin imzalanmasıyla sonuçlanacak süreci başlattı. Bu antlaşma ile Sovyetler Birliği, başta ABD ile olmak üzere, Batı Bloku ülkeleri

[149] Svetlana Savrankaya, William Taubman, *"Soviet Foreign Policy, 1962-1975"*, Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, vol.III, 2010, s.154-156.
[150] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 10.baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s.455-461.
[151] Helsinki Nihai Senedine ilişkin daha detaylı bilgi için, Bkz. Selami Kuran**, Uluslararası Hukukta Temel Metinler**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009. s.149-157. Ayrıca; Helsinki Nihai Senedi'nin tam metni için Bkz. https://tr.wikisource.org/wiki/Helsinki_Nihai_Senedi **Erişim tarihi**: 08.11.2017.

ile ekonomik olarak daha "entegre" oldu ve Doğu Bloku ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası belirlenen sınırlarının, Batı Bloku ülkeleri tarafından tanınmasını sağladı.

Buna karşın, yukarıda bahsettiğimiz ekonomik entegrasyon, SSCB'yi kapitalist ekonomilere hiç olmadığı kadar bağımlı hale getirdi. Ayrıca, Kremlin tarafından uzun yıllar boyunca, kamuoyu algısı oluşturmaya yaramış, "Batı'nın saldırganlığı" mitinin, bu antlaşma ile giderek aşınması, SSCB'nin, Doğu Bloku toplumları ve ülkeleri nezdindeki nüfuzunun giderek yok olmasına yol açtı.[152] Brejnev yönetimi açısından ilk etapta Sovyetler Birliği'nin "lehine" gibi görünen bu antlaşma, başta ekonomik dinamikler nedeniyle zaman içerisinde SSCB'nin "aleyhine" dönüşen bir süreç haline geldi.

Türkiye'nin Helsinki Nihai Senedi'ne taraf olan devletlerden bir tanesi olması, Aydınlık Hareketi'nin, bu "yumuşama" sürecini gündemine almasında etkili olmuştur. Aydınlıkçılar, sürecin en başından itibaren, böyle bir "yumuşamanın" mümkün olmadığını ve iki süper devlet arasındaki silahlanma yarışının tüm hızıyla devam ettiğini iddia etmekteydiler. Aydınlıkçılara göre, mevcut "yumuşama" sürecinin altında ise, Moskova yönetiminin, Avrupa ve Dünya siyasetindeki emellerini perdeleme amacı yatmaktadır.[153]

Bu nedenle Hareket, Türkiye'deki SSCB yanlısı sol grupların, Helsinki Nihai Senedine karşı takındığı olumlu tutumu bu doğrultuda eleştirmekteydi ve bunun Türkiye'yi "faşizmden kurtarmak" ya da Türkiye'ye "demokrasi getirmekten" ziyade, SSCB'nin Türkiye'yi işgal etmesine zemin hazırladığını öne sürmekteydiler. *Aydınlık Dergisi'*nde yayınlanan bir makalede ise bu tutumlarını şöyle dile getirmektedirler:

[152] Vladislav M. Zubok, *"Soviet foreign policy from détente to Gorbachev, 1975-1985"*, Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, vol.III, 2010, s.96-97.
[153] *"İki Süper Devlet ve Avrupa - Avrupa Üzerindeki Fırtına Bulutları"*, **Aydınlık Dergisi**, S:56, Ekim 1975, s.8-10.

"Revizyonistlerin bu propagandalarının amacı, sözümona "sosyalist dünya" dedikleri Sovyet sosyal-emperyalizminin Batılı emperyalist baskısı sayesinde dünyanın "barış"a ve ülkemizin de "bağımsızlık, demokrasi, sosyalizme kavuşacağı fikrini halkımıza aşılamaktır. Onlar böylece halkımızı, gitgide saldırganlaşan Sovyet sosyal-emperyalizmini "kurtarıcı" olarak görmesini sağlamak istiyorlar. Revizyonistler, emperyalizm ve sosyal-emperyalizme, faşizme ve sosyal-faşizme karşı halk yığınlarının mücadelesini pasifleştirmeye ve söndürmeye; böylece yurdumuzda Sovyet hâkimiyetinin zeminini hazırlamaya çalışıyorlar."[154]

Aydınlıkçılar, Helsinki Nihai Senedi ve sonrasındaki süreç hakkındaki "şüpheci" tutumlarını, 1975 sonrasında da muhafaza ettiler. AET ülkeleri ile SSCB arasında cereyan eden ihtilafları, Avrupa'nın bu yumuşama "masallarından" uyandığı ve SSCB "tehdidinin" farkına vardığı şeklinde yorumladılar.[155] Aynı şekilde, Türkiye içerisinde Helsinki sürecine destek veren ve iki "süper devletin" yumuşamaya yönelik tutumlarının, Türkiye'nin lehine olduğunu savunan siyasi akımları da, "teslimiyetçilik" ve "halka güvenmemekle" suçladılar.[156]

1978'e kadar Aydınlık Hareketi, Avrupa'ya yönelik tutumunda belirleyici etken yukarıda bahsettiğimiz üzere, "güvenlik" oldu. Özellikle Avrupa'nın ve Türkiye'nin "SSCB tarafından" tehdit edildiği algısı, Aydınlıkçılar tarafından 1970'lerin ikinci yarısından, Türkiye-AET ilişkilerinin ön plana çıktığı 1978 yılına kadar, gündemlerinin ana maddesi oldu. 1978 yılından sonra Hareket, Türkiye'nin AET'ye üyelik sürecine ağırlık vermeye başladı.[157]

---

[154] *"İki Süper Devlet ve Avrupa - Avrupa Üzerindeki Fırtına Bulutları"*, **Aydınlık Dergisi**, s.6.
[155] *"Batı Avrupa Sovyet Tehdidine Karşı Uyanıyor."* **Halkın Sesi,** S:68, 3 Ağustos 1976, s.11
[156] *"Helsinki Ruhu" değil "Müdafa-i Hukuk" Ruhu",* **Halkın Sesi,** S:130, 3 Ağustos 1976, s.10-11.
[157] *"AET Türkiye'ye soruyor: Tamam mı devam mı?"*, **Aydınlık Gazetesi,** 14 Eylül 1979.

Aydınlık Hareketi'nin, güvenlik mefhumunu ikinci plana alıp, Türkiye'nin AET ile ilişkilerine ağırlık vermesindeki temel gerekçe, "büyük güçler platformuna" çıkmanın ve günlük bir gazete çıkararak "ana akım" medyanın bir parçası olmanın, daha önce ifade ettiğimiz üzere, teorik mülahazalardan çok güncel olaylar üzerine haber üretmeyi bir yerde zaruri kılmasıdır. Aydınlıkçılar, Türkiye'nin AET'ye katılım müzakerelerine, "milli ekonominin" güçlendirilmesi şartıyla ve ilişkilerin "karşılıklı çıkar" temelinde yürütülmesi koşuluyla destek verdiler. Ecevit Hükümeti'nin, 1978 yılında AET'ye katılım müzakerelerinin tek taraflı olarak dondurulmasına yönelik kararını, Türkiye'nin SSCB'nin nüfuzu altına girmesine yol açacağı ve ilişkileri "dondurmaktan" ziyade ülkenin özellikle ekonomi alanındaki sorunlarına somut çözümler getirilmesinin daha makul olacağı şeklinde yorumladılar.[158]

3. Üçüncü Dünya'ya Yönelik Tutumları

Aydınlık Hareketi'nin, Üçüncü Dünya'ya yönelik varsayımlarını ele almadan önce, Pekin'in "Üçüncü Dünya" algısının incelenmesinde fayda bulunmaktadır. "ÇHC'nin Dış Politika Anlayışı" bölümünde, Pekin'in "Üçüncü Dünya"nın uluslararası platformlardaki temsilciğini yapmak gibi bir anlayışının olduğu ve Dünya'daki sosyalist devrimin ana gücünün, "Üçüncü Dünya" olduğu varsayımları detaylı bir şekilde incelenmişti.

Aydınlıkçıların, "Üçüncü Dünya"ya bakışını etkileyen dinamiklerin başında da, Pekin'in sahip olduğu bu dış politika anlayışı gelmektedir. Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'nin uluslararası arenadaki yerinin de "Üçüncü Dünya" olduğu varsayımından hareket etmeleri, "Üçüncü Dünya" söylemlerini pekiştiren bir diğer ana unsurdur.

[158] *"AET'ye karşı tutum (2)"*, **Aydınlık Gazetesi**, 29 Kasım 1979.

Aydınlıkçılar, ekonomileri ağırlıkla hammadde ihracatına dayanan bu ülkeleri, "iki süper devletin" emperyalist düzenlerini sürdürmelerinin başlıca nedeni olarak görmekteydiler. Üçüncü Dünya ülkelerinin bu "geri kalmışlığı" algıları da, Aydınlıkçıların, Üçüncü Dünya'ya yönelik takındığı olumlu tutumun bu bağlamdaki ideolojik nedeni olarak gösterilebilir.[159] Nitekim Aydınlık Hareketi'nin, "iki süper devletten" daha tehlikeli olan SSCB'ye komşu olup, her an "işgal tehdidi" altında bulunan ve ekonomik olarak henüz sanayileşmesini tamamlamamış, hammadde ihracatına dayanan bir ekonomiye sahip bir Türkiye'nin, siyasi yerini "Üçüncü Dünya" ile birliktelikte ve işbirliğinde görmeleri de bu doğrultuda olağandır.[160]

Aydınlıkçılar, Kıbrıs sorunu, Filistin sorunu, Kamboçya'nın işgali gibi konularda, "Üçüncü Dünya'nın işbirliğinin gerekliliği" çerçevesinde, bölgesel ittifakların güçlendirilmesini desteklediler. Bu desteklerinin altında, böylesine bir işbirliğinin "iki süper devletin" nüfuz alanlarını daraltacağı ve bu iki devletin uluslararası arenada sahip oldukları hegemonyanın bu sayede "sınırlı" bir hale geleceği iddiası yatmaktaydı.

Yine aynı doğrultuda, Aydınlık Hareketi, Üçüncü Dünya'da sürdürülen ulusal kurtuluş mücadelelerine bu bağlamda destek verdi ve "iki süper devletin" nüfuz alanlarına bir tehdit oluşturduğunu düşündükleri siyasi unsurları desteklediler. Bununla birlikte, "Bağlantısızlar Hareketi" gibi ulus-üstü örgütlerin, iki süper devlete karşı mücadelenin

[159] Aydınlık Hareketi'nin, Üçüncü Dünya'ya yönelik sergilemiş olduğu desteği, çıkardıkları muhtelif yayınlarda görmek mümkündür. Üçüncü Dünya'nın gerçekleştireceği ekonomik ve siyasi kazanımların, devrimci mücadelenin geleceği açısından ehemmiyetli olduğunu düşünmekteydiler. Örnek vermek gerekirse: *"OPEC ülkelerinin zam kararı üzerine – Üçüncü Dünyanın petrol mücadelesi iki süper devlete ağır bir darbedir."*, **Halkın Sesi,** S:28, 21 Aralık 1976, s.11. veya *"Dünya Birleşik Cephesinin Temel Gücü.: Üçüncü Dünya"*, **Aydınlık Dergisi,** S:57, Kasım 1975, s.1-7. veya *"Üçüncü Dünya Yeni Bir Ekonomik Düzen İçin Mücadele ediyor."* **Halkın Sesi,** S:98, 1 Mart 1977, s.8-9. gibi yayınlar, Aydınlıkçıların, Üçüncü Dünya'ya yönelik tutumlarını göstermektedir.

[160] *"Türkiye'nin yeri Üçüncü Dünya ülkelerinin yanıdır."*, **Halkın Sesi**, 1 Mart 1977, s.8.

derinleştirilmesi ve "Üçüncü Dünya"nın ayağa kalkmasında ve birleşmesinde önemli bir rol oynadıkları görüşünü savundular.

Sonuç olarak, Aydınlık Hareketi'nin, "Üçüncü Dünya"ya yönelik takındığı olumlu tutumun altında, Pekin'in "Üçüncü Dünya"yı, SSCB ile ABD arasındaki nüfuz mücadelesinin temel alanı tanımlaması ve Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'yi "Üçüncü Dünya"nın bir parçası olarak tanımlaması yatmaktadır. Nitekim, "Üçüncü Dünya" ülkeleri arasında yaşanacak çekişmelerin ve krizlerin, "iki süper devletin" emellerine hizmet etmekten başka bir şeye yaramayacağı algısı, Aydınlıkçıların, başta Kıbrıs sorunu olmak üzere, Üçüncü Dünya'da cereyan eden gelişmeleri okumalarını derinden etkiledi.

B. AYDINLIK HAREKETİ'NİN DIŞ POLİTİKA PRATİĞİ

1. Türkiye'nin Dış Siyasetine Yönelik Tutumları

Yukarıdaki bölümde, Aydınlık Hareketi'nin, hem sosyalist ideolojinin başat aktörleri hakkında, takındığı tutumları hem de "Batı Bloku'na" yönelik nasıl bir tutum belirlediğini ve "Üçüncü Dünya"ya yönelik sahip olduğu anlayışı yönelik "Sosyalist Blok ile "Batı Bloku"nun perspektiflerine ne gibi eleştiriler getirdiğini detaylı bir şekilde incelenmişti.

Bu bölümde ise, Aydınlık Hareketi mensuplarının, 1974'teki Anayasa Mahkemesi'nin kararı sonrasında serbest bırakılmalarından, 12 Eylül 1980'deki askeri darbeye kadar olan süreçte, öncelikle Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren, ya da Türkiye'nin bir siyasi aktör olduğu gelişmelere yönelik tutumları incelenecektir. Daha sonra bölümün ikinci kısmında ise, Aydınlık Hareketi'nin bölgesel ve uluslararası gelişmelere yönelik tutumları da incelenerek, bölüm sonlandırılacaktır.

Bu bağlamda, Aydınlık Hareketi'nin, "Kıbrıs Sorunu"na yönelik tutumu, Türkiye solu içerisindeki özgün siyasi çizgisinin, en önemli ögesi olması bakımından ve Türkiye tüm

siyasi akımlar içerisinde, müdahaleye en radikal "karşı çıkış" olması bakımından önemlidir. Bir diğer konu ise, Türkiye'nin doğrudan muhatabı olduğu ve Aydınlıkçıların sıklıkla işledikleri U-2 krizidir. Türkiye ile ABD arasında bir anlaşma yapılarak, U-2 casus uçaklarının, Türk hava sahasını kullanarak, SSCB'ye girebilmesine izin verilmesi üzerine, Aydınlıkçılar bu durumu, "SSCB'nin Türkiye'yi işgal etmesine zemin hazırladığı" gerekçesiyle sert bir şekilde eleştirdiler. Türkiye kamuoyu tarafından, Kıbrıs'a yönelik askeri müdahaleye yönelik çok daha seyrek işlenen bu konu, Aydınlıkçılar tarafından sıklıkla işlendi ve bu konu hakkında kamuoyu oluşturmak amacıyla gösteri yürüyüşleri bile düzenledi.

Türkiye'yi yakından ilgilendiren bu gelişmeler inceledikten sonra, Aydınlık Hareketi'nin, yakın tarihimizde bile etkileri hissedilen bölgesel ve uluslararası gelişmelere yönelik, tutumu incelenecektir. Bu doğrultuda, kronolojik yaklaşım gereği, öncelikle Aydınlık Hareketi'nin, "Filistin sorununa" yönelik yaklaşımı ele alınacaktır. Daha sonra ise, Hareket'in ideolojik olarak yakın durduğu ancak, Kremlin yönetimi destekli Vietnam ordusu tarafından işgal edilen Kamboçya ve Pol-Pot rejimine yönelik tutumları incelenecektir. 1979 yılına kadar, Aydınlık Hareketi'nin, en önem verdiği uluslararası gelişmeler bunlardır.

Bununla birlikte 1979 yılı, gerek Türkiye'nin dış politikasını derinden etkileyen, başta Ortadoğu olmak üzere, tüm bölgesel dinamikleri değiştiren gelişmelere sahne oldu. Bunlardan ilki, 1979 yılının başında, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin ülkeyi terk etmek zorunda kalması ve akabinde gelişen olaylar sonrası, cereyan eden İran İslam Devrimi'dir. Buna karşın, 1979 yılının, Aydınlık Hareketi'nin en önem verdiği gelişme, Kızıl Ordu'nun, Afganistan'a girmesiyle başlayan Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yönelik askeri müdahalesidir.

Bu gelişme, 12 Eylül askeri darbesine giden süreçte, Aydınlık Hareketi'nin üzerinde en çok durduğu konu olmuştur. Bunda hiç şüphesiz, Aydınlıkçıların, "SSCB'nin saldırganlığı" üzerine kurmuş olduğu ideolojik yaklaşımın, pratikteki tezahürü olmasının önemi büyüktür. Nitekim SSCB aleyhtarlığının bu gelişme sonrasındaki dönemde zirve yaptığı, yayın organlarındaki yayınlarından açıkça görülmektedir.

Aydınlık Hareketi'nin, bölgesel ve uluslararası gelişmelere gösterdiği reaksiyonda, ağırlığın, Türkiye'nin resmi dış politika çizgisi ile Pekin'in siyasi ve ideolojik çizgisi arasında olgusal ve dönemsel olarak, nasıl değişkenlik gösterdiği ya da ağırlığın hangisinde olduğunu söylemek güçtür. Aydınlıkçıların o dönem ki söylemlerinde, ağırlığın zaman zaman birinin, diğerine oranla daha baskın olabilmesiyle beraber, çoğu zaman, iki faktör arasında dengeli bir şekilde dağıldığı söylenebilir.

Daha açık ifade etmek gerekirse, Aydınlık Hareketi'nin, başta Kıbrıs sorunu olmak üzere, Filistin sorunu ya da İran İslam Devrimi gibi Türkiye'yi gerek siyasi gerekse coğrafi olarak daha çok ilgilendiren meselelerdeki tutumu, retorik olarak, "milli çıkarlar" ile "ideolojinin rehberliğinin" bir harmanı olarak nitelendirilebilir.

Bununla birlikte, tutumlarını belirlemede, Türkiye'nin "ulusal çıkarlarını", kendi perspektifleri doğrultusunda yorumladıkları da gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Aydınlıkçıların, Türkiye'nin uluslararası sistem içerisindeki yerinin, "Üçüncü Dünya" olduğunu savunmaları, doğal olarak "Batı Blok'unun" bir üyesi olan Türkiye'nin resmi dış politika çizgisi ile zaman zaman çelişmelerine neden olmaktaydı. Nitekim, Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs'a gerçekleştirilen askeri müdahaleyi, "işgal" olarak nitelemesi, bu "Üçüncü Dünyacılık" varsayımlarının bir sonucu olarak açıklanabilir. Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi'nin, "Kamboçya'nın Vietnam tarafından işgali" gibi, Türkiye'yi ve

Ortadoğu'yu doğrudan ilgilendirmeyen meselelerde, ÇHC'nin siyasi ve ideolojik varsayımlarına sıkı bir şekilde bağlı kaldıklarını söylemek mümkündür.

a. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs'taki Rum toplumunun, *"Enosis"* yani adanın Yunanistan ile birleşmesine yönelik girişimleri, on iki adanın, 1947 Paris Antlaşması ile Yunanistan'a verilmesi ile başlamaktadır. Yunanistan 1950 yılında, Kıbrıs'ın Yunanistan tarafından ilhak edilmesini resmen talep ederek 1954 yılında bu konuyu ilk kez BM Genel Kurulu'na getirmekteydi. [161] O dönemde Türkiye, Soğuk Savaş'ın yoğunluğu altında NATO şemsiyesi altında olan iki ülke ilişkilerine bir zarar gelmemesi adına, Yunanistan'ın bu tutumlarına kayıtsız kaldı ve adadaki mevcut İngiliz yönetiminin devam etmesi ve sorunun İngiltere'nin bir iç meselesi olduğu yönünde tavır aldı.

İngiltere'nin 1955 yılında adaya özerklik vereceğini açıklaması ise, Türkiye'nin Kıbrıs meselesinin bir tarafı olmasının başlangıcı niteliğindedir. Özellikle 1955'in sonlarında, Türkiye'nin Kıbrıs meselesine yönelik tutumu değişti ve adada "Taksim" fikrini desteklemeye başladı.[162] Yunanistan'ın 1957 ve 1958'de konuyu yine BM'ye götürerek, meseleyi uluslararası bir sorun haline getirmesi ve Türk-Yunan ilişkilerinin, bu gelişmelerden zarar görmesine neden oldu. Bu durumun, NATO'nun "kollektif güvenlik" ilkesine zarar vermesi, ABD'nin, Kıbrıs konusunun bir an önce çözüme kavuşturulmasını talep etmesine neden olmuştur.

Bu gelişmeler üzerine Türkiye, 11 Şubat 1959 tarihli Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşmaları ile "bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması"

[161] Yılmaz Tosun, *"II. Dünya Savaşından Sonra 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Çevre Ülkelerin Soruna Bakışı",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, s.31.
[162] **Ibid.,** s.35.

önerisini kabul etti. Bu antlaşmalar aracılığıyla adadaki Türk toplumunun hakları koruma altına alındı ve Türkiye, bu antlaşmalarla, adadaki kurulan devlet düzeninin "garantör" ülkelerinden biri oldu.[163] Buna karşın bu antlaşmalarla ilan edilen Kıbrıs Anayasası, *de jure* olarak yürürlüğe girse de, hiçbir zaman bu anayasanın getirdiği tüm hak ve yükümlülükleri kapsayacak bir biçimde uygulanamadı.

1963 yılında ise Makarios, 1960 Anayasası'nın uygulanmasındaki aksaklıkları öne sürerek anayasayı değiştirerek, Kıbrıs Türklerinin, adadaki eşit ve kurucu statülerini kaldırarak, hakları güvence altına alınmış bir azınlık konumuna indirmeyi istemekteydi. Türkiye'nin, Makarios'un bu değişiklik önerilerini kabul etmeyeceğini deklare etmesi üzerine adada ki gerilim tekrar tırmandı ve Türkiye adaya ilk askeri nitelikli müdahalesini gerçekleştirdi.[164]

Bunun üzerine ABD başkanı L. Johnson, 1964 yılının Haziran ayında, Türkiye siyasi tarihine "Johnson Mektubu" olarak geçen, "Türkiye'nin adaya olası bir askeri müdahalede bulunduğu takdirde, olası bir SSCB saldırısı durumunda, ABD'nin NATO'nun *kollektif güvenlik* ilkesi kapsamında Türkiye'nin korunmasına yönelik bir tedbirin alınamayabileceğini" belirten bir mektup gönderdi.[165] Bu mektup sonrasında, Türkiye'de ABD aleyhinde olumsuz bir kamuoyu oluştu ve Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin NATO'ya katıldığı 1952 yılından bu yana en gergin olduğu döneme girdi.

Bu durum, Türkiye kamuoyunda, Kıbrıs'taki çözümsüzlüğün devam etmesi ve adadaki Türk varlığına yönelik saldırıların devam etmesi durumunda, Türkiye'nin adaya

[163] **Ibid.,** s.38-40.
[164] Melek Fırat, "*Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1960-1980",* **Türk Dış Politikası 1919-1980,** Ed: Baskın Oran, 19. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, C:1, 2014, s.722-728.
[165] Fahir Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi 1914-1995,** 16.baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007, s.789.

yönelik tek taraflı bir askeri müdahale gerçekleştirebilmesinin, ancak kendi öz kaynaklarını kullanmasıyla mümkün olabileceği algısının oluşmasının da zeminini hazırladı.

1964 yılından sonra iki toplum arasındaki çatışmalar, düşük yoğunluklu olmakla beraber devam etti. 21 Nisan 1967 tarihinde ise, Yunanistan'da Albay Papadopulos'un önderliğindeki "Albaylar Cuntası" askeri bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Cunta'nın hükümet programında Kıbrıs'a yönelik yegâne politikasının "Enosis" olacağını ve bunu Türkiye ile pazarlık yoluyla gerçekleştireceğini açıklaması [166], Türkiye'nin adaya askeri müdahalesine giden sürecin başlangıcı oldu. Bu tarihten sonra, Türkiye'nin de Kıbrıs'a yönelik politikası değişti ve 1960 Anayasası'ndaki teminatların, Türk toplumu için yeterli olmadığı görüşü benimsenerek adadaki nihai çözümün ancak Türk ve Rum *federe devletlerinden* oluşan bir federasyon olduğu görüşü savunulmaya başlandı.

Temmuz 1974'deki harekâtı hazırlayan diğer siyasi koşullara değinilecek olursa; öncelikle Makarios'un, Yunanistan'daki askeri cuntanın, ABD dışındaki uluslararası desteğini kaybetmesinden faydalanmak istemesi bu bağlamda önemlidir. Makarios, bu gelişme sayesinde hem ada içerisinde siyasi konumunu, hem de uluslararası arenada nüfuzunu güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. Yunanistan'daki askeri cuntanın bu durumu engellemeye çalışması sonucunda gerginleşen Makarios-Cunta ilişkileri, 1974 yılında EOKA-B lideri Nikos Sampson önderliğinde bir darbe ile Makarios'un iktidardan düşürülmesine giden süreci başlattı.

Türkiye ise, 1964 Johnson mektubundan sonraki süreçte, daha önce bahsettiğimiz üzere kendi kaynaklarını seferber etmesi gerektiği dersini çıkarmış ve olası bir müdahaleyi tek başına gerçekleştirebilecek askeri kapasiteye ulaşmıştı. 12 Mart 1971 muhtırası

[166] **Ibid.,** s.794-795

sonrasında, 1973 yılında tekrar demokrasiye geçilmesi ile kurulan CHP-MSP koalisyonu ise, ABD'nin siyasi baskılarına rağmen, haşhaş ekimini serbest bırakması, olası bir müdahaledeki siyasi ve diplomatik baskıyı göğüsleyebileceğini ve diplomatik olarak kolay kolay pes etmeyeceğini gösterir nitelikteydi.[167]

Kıbrıs müdahalesine giden süreçte, ABD'nin Kıbrıs'a yönelik tutumunda, iki NATO üyesi müttefikinin, Kıbrıs sorunu üzerinden bir çatışma yaşamasının, NATO ittifak sitemini ve "kolektif güvenlik" ilkesini zayıflatacağını, bu nedenle sorunu diplomatik araçlarla en kısa sürede bir çözüme kavuşturulmasını istediği söylenebilir. Acheson Planı'nda, adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaştırılmasına yönelik bir çözüm ortaya konulması, ABD'nin bu sorunun büyümemesi adına, çabuk ve gerekirse en kısa yoldan çözülmesini istediğinin göstergesi niteliğindedir.

ABD'nin böyle bir tutum benimsemesinin başlıca sebebi ise, SSCB'nin başta Mısır olmak üzere, Ortadoğu'da her geçen gün daha fazla nüfuz kazanması ve Kıbrıs'ta devam eden çözümsüzlüğün, SSCB'nin bu bölgedeki hareket alanını genişletmesini sağlayabileceği endişesidir. Nitekim Johnson mektubunun, Türk dış politikasında yarattığı bir diğer etki de, Türkiye-SSCB ilişkilerinin seyrinin bu olaydan sonra değişmesi ve 1965 sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin, özellikle başta ekonomik olmak üzere, gelişmeye başlamasıdır. SSCB'nin 1964 buhranındaki tutumu ile 1967 buhranındaki Türkiye'ye yönelik tutumunun farklı olmasının altında bu neden yatmaktadır.[168]

15 Temmuz 1974'te, EOKA-B üyeleri, başkanlık sarayını bombalayarak, Makarios'un öldüğünü ve Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Makarios ise bu saldırıdan sağ olarak kurtuldu ve önce adadaki İngiliz üssüne, daha sonra ise Malta ve

[167] Fırat, "*Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1960-1980",* **Türk Dış Politikası 1919-1980,** s.739-740.
[168] **Ibid.,** s.731.

oradan Londra'ya hareket etti. Makarios yönetiminin, darbe ile devrilmesine Türkiye'nin tepkisi sert oldu ve olaylardan Yunanistan'daki askeri cunta sorumlu tutuldu.[169] Bu gelişmeler üzerine Ecevit Hükümeti, adaya müdahale için Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) hazırlanma talimatı verdi ve 19 Temmuz 1974 günü, Türk birliklerinin Kıbrıs'a bir çıkarma harekâtı düzenlemesiyle "Birinci Kıbrıs Harekâtı" başlamış oldu.

Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gerçekleştirdiği askeri müdahale üzerine, BM Güvenlik Konseyi acil olarak toplandı ve toplantıda, 353 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları kabul edildi. Bu kararlara göre, taraflardan, "Kıbrıs'ın egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi" ve "gerilimi arttıracak tüm girişimlerden kaçınılması" talep ediliyordu. Ayrıca, "uluslararası antlaşmalarda kabul edilen şartlar dışında, adadaki yabancı askeri personelin, adadan tahliye edilmesi" ve "Türkiye, Büyük Britanya ve Yunanistan'ın, barışın tekrar tesis edilmesi için görüşmelere başlaması" isteniyordu.[170] Ne var ki tarafların temel yaklaşım farklılıkları nedeni ile bu görüşmeler bir sonuç vermedi ve 14 Ağustos 1974'te Türkiye, "İkinci Kıbrıs Harekâtı"nı başlattı. Bu harekâtın sonucunda, Türkiye "Attila Hattı" olarak kabul hattın yani adanın yaklaşık %34'ünün kontrolünü ele geçirdi.

Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu ilk harekât, uluslararası kamuoyunda haklı gerekçelere dayanan ve uluslararası antlaşmalara dayanarak gerçekleştirildiği için "meşru" olarak kabul gördüyse de, gerçekleştirilen ikinci harekât, tam tersi bir intibah yaratmış ve Türkiye'nin bu girişimi, BM Güvenlik Konseyi tarafından "işgal" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin adaya müdahalesi sonrasında, Nikos Sampson ve EOKA-B yönetimi devrildi ve adada Klerides dönemi başladı. Bununla birlikte, Yunanistan'da da askeri cunta, iktidardan

[169] **Ibid.,** s.741-742.

[170] BM Güvenlik Konseyi, 353 No'lu Kararın tam metni için **Bkz.** https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_353 **Erişim tarihi:** 25.11.2017.

çekildi ve Yunanistan'ın "Avrupa ile entegrasyon" ve "demokratikleşme" süreci yeniden başladı.

Türkiye'nin adadaki sorunun çözümüne yönelik öne sürdüğü çözüm, müdahale sonrası "Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin" kurulması ile gerçekleşmiş oldu. Bununla beraber, Türkiye'nin adadaki askeri varlığının "işgal" olarak nitelenmesi, ilerleyen süreçte özellikle Ankara'nın özellikle Batı ile olan ilişkilerinde, elini zayıflatan bir unsur olarak ortaya çıktı. Bu bağlamda, Kıbrıs'taki askeri müdahalenin, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın, Batı'yla olan ilişkilerinde bir kırılma noktası olduğu söylenebilir.

Türkiye solunun, Kıbrıs Harekâtı'na ilişkin yaklaşımı ise, ilkin olumlu olmuştur. Bunun altında yatan temel neden, harekâtın başarılı olması ve hem Kıbrıs'ta faşist Nikos Sampson yönetiminin ve Yunanistan'da faşist Albaylar Cuntası'nın aynı anda devrilmesini sağlamasıdır. Bu anlamda, askeri müdahalenin, bir bakıma "bir hamleyle iki anti-faşist eylem" intibahı uyandırmasıdır.[171]

Buna karşın Aydınlık Hareketi, daha önce belirttiğimiz üzere, Kıbrıs'taki müdahaleyi en başından beri "işgal" olarak niteledi ve 12 Eylül 1980 darbesine kadar olan süreçte bu tutumunu sürdürmeye devam etti. Aydınlıkçıların, böyle bir yaklaşımı benimsemesindeki en önemli unsur Doğu Perinçek faktörüdür. Aydınlık Hareketi'nin önde gelen isimlerinin, tahliyelerinin üzerinden çok bir süre geçmeden, Kıbrıs harekâtının gerçekleştirilmesi sonrasında Aydınlıkçılar, ilkin nasıl bir tutum takınacağı konusunda kararsız kaldılar. Bu gelişmenin hemen sonrasında, Aydınlıkçıların benimsemeye yatkın oldukları yaklaşım, Türkiye solunun genelinden farklı değildir. Ancak, Gün Zileli, Doğu Perinçek'in kendisini ve hareketin diğer üyelerini, bunun "generallerin ve büyük burjuvazinin" işi olduğu yönünde

[171] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde yapılan mülâkat

ikna etmeyi başardığını ifade ederek, Hareketin, Türkiye solu içerisinde, Kıbrıs Harekâtı'na karşı ilk aşamada tutum alan tek sol grup olmasında Doğu Perinçek'in etkili olduğunu belirtmektedir.[172]

Askeri harekâtın gerçeklemesinden sonra Doğu Perinçek, Kıbrıs harekâtının sınıfsal açıdan tahlilini yaparken, harekâtın arka planında, hâkim sınıflar ile harekâta ilk etapta destek veren, TSİP gibi "revizyonistlerin" ittifakı olduğunu ve Kıbrıs Harekâtı'nın arkasındaki temel gücün, "ABD işbirlikçisi büyük burjuvazi" olduğunu vurgulamaktadır.[173]

Türkiye'nin adaya müdahalesi öncesinde, benimsediği çözümün iki federe devletten oluşan bir Kıbrıs Cumhuriyeti olduğunu ve Kıbrıs harekâtı ile birlikte, Türkiye'nin bu isteğinin hemen hemen gerçekleştiğini belirtilmişti. Aydınlık Hareketi ise, Türkiye'nin öne sürdüğü bu çözümün "taksim" anlamına geleceğini ve adadaki toplam nüfusun %80'ni oluşturan Rum toplumunun varlığının göz ardı edileceğini iddia etmekteydi. Aydınlıkçılara göre bu durum, adadaki Türk ve Rum toplumunun, "kendi kaderini tayin hakkının" ayaklar altına alınması anlamına gelmekteydi. Aydınlıkçılar, Türkiye'nin bu müdahale ile ABD emperyalizmine daha bağımlı olacağını ve SSCB'nin Akdeniz'e sızmaya yönelik girişimleri, bu harekâtın neticesinde kolaylaşacağını savunmaktaydılar.[174]

Aydınlık Hareketi'nin uluslararası sistem bağlamında, harekâta yönelik tutumunu Doğu Perinçek'in şu sözlerle açıklamaktadır:

"Kıbrıs buhranının esas sorumlusu, ABD emperyalistleri ve Sovyet sosyal emperyalistleridir. İki süper devlet, dünyanın her tarafında olduğu gibi Akdeniz'de de şiddetli bir rekabet ve çekişme içindedirler. Her ikisi de tahakküm ve sömürülerini arttırmaya

[172] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde yapılan mülâkat
[173] Doğu Perinçek, **Kıbrıs Meselesi**¸ İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1976, s.12.
[174] *"İki Federe Devlet Eşittir Taksim"*, **Aydınlık Dergisi,** İstanbul, S:54, 17 Şubat 1975, s.1-3

çalışıyorlar. Akdeniz'de ne ABD'nin ne de Sovyetler Birliği'nin sınırı bulunmamaktadır. Buna rağmen, her iki süper devletin Akdeniz'de çok sayıda denizaltısı ve çeşitli savaş gemileri kol gezmektedir. Mussolini, İkinci Dünya Savaşından önce Roma İmparatorluğu hülyalarına dalarak, Akdeniz'i "bizim denizimiz" yapacağım diyordu. İki süper devletin bugünkü politikaları Mussolini'nin bu politikasından farksızdır. Her ikisi de Akdeniz halklarını hiçe sayarak tahakküm peşinde koşmaktadırlar."[175]

Görüldüğü üzere Aydınlık Hareketi'nin, Kıbrıs harekâtına yönelik, Türkiye iç siyasetinde de, uluslararası sistem içerisindeki analizinde de, "Üç Dünya Teorisi'ne" yönelik tutumlarının etkileri hissedilmektedir. Hatırlanacağı üzere, "süper devletlerin" nüfuz mücadelelerin yoğunlaşacağı bölgenin, "Üçüncü Dünya" olduğunu ileri süren bu teori ile Aydınlık Hareketi'nin, *"İşgale Nihayet ve Kıbrıs'a Hürriyet"* ve *"Akdeniz, Akdenizlilerindir!"* sloganı ile başlattıkları kampanya, bu iki "süper devletin", bölgede nüfuz kazanma çabasını engellemeye yöneliktir. Bu bakımdan hareketin, Kıbrıs'a yönelik politikasını belirlerken, Pekin'in dış politika çizgisinin, Kıbrıs'a yönelik tutumun belirlenmesinde bu bağlamda etkili olduğu söylenebilir.

Nitekim, ÇHC'nin de Kıbrıs'a yönelik tutumu, Aydınlık Hareketi'nin tutumuyla büyük oranda örtüşmektedir. Bununla birlikte, dikkat çeken bir diğer husus, ÇHC'nin Kıbrıs'taki gelişmeleri, sadece Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki nüfuz kazanma mücadelesi olarak okuması ve Türkiye'nin ismini dahi zikretmemesidir.[176]

Aydınlık Hareketi'nin bu tutumu, 12 Eylül 1980 darbesine kadar önemli bir değişiklik göstermedi. Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda yapmış oldukları görüşmeleri,

[175] Perinçek, **Kıbrıs Meselesi**¸ s.17.
[176] *"Soviet – US Hegemony Scramble: Root Cause of Intranquility in the Mediterranean"*, **Pekin Review**, 23 August 1975, No:34, s.19-20.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinin ihlâli sayacak kadar tutumlarını muhafaza etmeye devam ettiler.[177] Buna karşın tutumları, zaman içerisinde "yumuşamaya" başladı ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki diyaloğun gelişmesinin, "iki süper devletin" bölgeye girmesine engel teşkil edeceği için, bölge ülkeleri arasındaki diyaloğun geliştirilmesini destekledi.[178]

1970'li yılların sonlarına doğru ise Kıbrıs sorunu, İran İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahale gibi gelişmelerin gölgesinde kalarak, Aydınlıkçıların gündemindeki önemini yitirdi. Nitekim *Aydınlık Gazetesi*'nin günlük çıkmaya başlamasının da etkisiyle, Kıbrıs Sorunu'na yönelik siyasi tahlillerden ziyade adada cereyan eden güncel gelişmeler, gazetede daha fazla yer bulmaya başladı.[179]

Aydınlık Hareketi'nin Kıbrıs harekâtına yönelik tutumu, Aydınlıkçılar için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Türkiye'deki neredeyse tüm siyasi gruplar, Kıbrıs harekâtına destek verirken, Aydınlık Hareketi, tüm kamuoyunu karşısına alarak harekâta karşı çıkmış ve bu tutumunu 12 Eylül 1980 darbesine kadar olan süreçte korumuştur.

Günümüzde ise, Hikmet Çiçek'e göre, Aydınlık Hareketi'nin o dönemde Kıbrıs harekâtına yönelik izlediği politika yanlıştır ve bu politika harekete büyük zarar vermiştir.[180] Buna karşın, Gün Zileli ise, Hareketin izlediği politikanın doğru olduğunuifade ederek, hatta Aydınlık Hareketi'nin tüm geçmişindeki "en parlak" devrimci eylem olarak nitelemektedir[181]

---

[177] "Kıbrıs'ın Kaderini Kıbrıs Halkı Tayin Etmelidir. – Fetihçilik Yarışını Kim Kazanacak?", **Halkın Sesi,** S:3, 3 Haziran 1975, s.3.

[178] "Hükümetin Yunanistan'a Cevabını Destekliyoruz.", **Halkın Sesi,** S:54, 27 Nisan 1976, s.5.

[179] Örnek vermek gerekirse **Bkz.** "Denktaş: Görüş ayrılıklarının çözümü görüşmelere devam etmekle mümkündür.", **Aydınlık Gazetesi,** 9 Haziran 1979. ve "Kıbrısta 14 bin T.C. Vatandaşı "Kıbrıslı" yapıldı." **Aydınlık Gazetesi,** 18 Nisan 1980.

[180] Hikmet Çiçek ile 26.07.2017 Tarihinde yapılan yazılı mülâkat

[181] Zileli, **Havariler,** s.107.

b. U-2 Krizi

1979 yılında Ecevit Hükümeti'nin, ABD'nin casus uçakları U-2'lerin, Türkiye üzerinden uçuşuna, kredi karşılığında izin verilebileceğine ilişkin çıkışını irdelemeden önce bunun Aydınlık Hareketi için neden bu denli büyük bir tepki yarattığını incelemek yerinde olacaktır. Bu nedenle öncelikle 1960'da Türkiye ile SSCB arasında kısa süreli bir gerilime neden olan U-2 krizini değinmekte fayda bulunmaktadır.

Mayıs 1960'da İncirlik'teki ABD üssünden havalanan bir U-2 casus uçağı, Pakistan hava sahası üzerinden, SSCB hava sahasına giriş yaptı, ancak bir süre sonra uçaktan haber alınamadı. Huruşov, 3 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, 1 Mayıs'ta bir ABD uçağının düşürüldüğünü açıkladı ancak pilotun sağ olarak ele geçirildiğini belirtmedi. Bunun üzerine Eisenhower, 6 Mayıs'ta uçağın "meteorolojik gözlem" amaçlı olarak kullanıldığını açıklayıp, pilotun akıbetine yönelik bilgi almaya çalışsa da, 7 Mayıs 1960'ta Huruşov Eisenhower'ı "tuzağa düşürmeyi" başardı ve pilotun sağ olarak ele geçirildiğini açıklamasıyla, ABD, uçağın casusluk amaçlı olarak kullanıldığını kabul etmek zorunda kaldı.[182]

Uçağın, Türkiye'deki İncirlik üssünden havalanması, Türkiye'yi ister istemez, ABD ile SSCB arasında yaşanan diplomatik krizin bir parçası haline getirdi. 5 Mayıs'ta Huruşov'un, ABD'nin bu faaliyetlere izin veren ülkelere yönelik bir uyarıda bulunması ve bu uçakların havalandığı üslerin güdümlü füzeler ile vurulabileceğini belirtmesi, Türkiye açısından bir tehdit niteliği taşımaktaydı.[183]

Bununla birlikte Ankara, kendi hava sahası dışındaki olaylardan sadece kendi uçakları nedeniyle sorumlu tutulabileceğini ve Türkiye'nin ABD'ye, kendi hava sahası

[182] Melih Aktaş, **Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, İstanbul, Şema Yayınevi, 2006, s.146.
[183] Çağrı Erhan, "U-2 Olayı ve Türkiye", **Türk Dış Politikası 1919-1980,** Ed: Baskın Oran, 19. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, C:1, 2014,s.572-573.

üzerinde SSCB'ye yönelik uçuşlara herhangi bir izin vermediğini ifade etmekteydi.[184] 1962 ve 1965 yılında yine U-2 uçakları ile ilgili benzer krizler yaşansa da Türkiye, 1964'teki Johnson mektubunun da etkisiyle, 1965 yılından itibaren, U-2 casus uçaklarının Türkiye üzerinden uçuşlarına izin vermeyeceğini ilan etmişti.

1979'da Aydınlık Hareketi'nin gündemini uzun süre meşgul eden olay ise, SALT II görüşmeleri sırasında, Bülent Ecevit'in U-2'lerin Türkiye üzerinde yeniden uçuş yapabileceklerine yönelik çıkışıdır. SALT I ile başlayan ve Helsinki süreci ile güçlenen ABD ile SSCB arasındaki "yumuşama" süreci, SALT II ile birlikte zirvesine ulaşma yolunda ilerlemekteydi. İki ülke, bu antlaşma dâhilinde, nükleer başlıklı füzelerin sayısını ciddi oranda azaltma konusunda karşılıklı taahhütte bulunuyorlar ve gerek iki ülke ilişkileri gerekse dünya barışı adına yeni bir sayfa açmayı hedeflemekteydiler.

Washington ve Moskova arasında SALT II görüşmeleri sürerken, Ecevit Hükümeti toplumdaki siyasi gerginliğin beraberinde getirdiği ve giderek derinleşen ekonomik buhrana yönelik bir çözüm olması ve "dünya barışına katkı sağlama" amacıyla, ABD tarafından verilecek kredi karşılığında, U-2 casus uçaklarının, "SSCB'nin güvencesi" alınması şartıyla, Türkiye hava sahasını kullanabileceğini belirtmiştir.[185]

Aydınlık Hareketi'nin, Kıbrıs'taki askeri harekâta yönelik tutumlarını belirlemede, böyle bir müdahalenin, "iki süper devletin" ve özellikle Kremlin'in bölgede nüfuz kazanmasına ve "bulanık suda balık avlama" çabalarına hizmet edeceğini öne sürdüğü daha önce belirtilmişti. Aydınlıkçılar, SALT II girişimini bu bağlamda ele aldılar ve "iki süper devletin" SALT II ve Helsinki Süreci gibi "yumuşama girişimlerinin aslında bir "illüzyon"

[184] **Ibid.,** s.574.
[185] *"Bağımsızlığımız Üzerinde Oyun Oynanıyor."*, **Aydınlık Gazetesi**¸ 16 Mayıs 1979.

olduğu ve "yükselen emperyalist güç" olan SSCB'nin Türkiye üzerindeki planlarına hizmet etmekten başka bir işlevi olmayacağı üzerine siyasetini oluşturdular.[186]

Nitekim Aydınlıkçılar, Ecevit Hükümeti'nin bu girişiminin, bir anlamda "mandacılık" olduğunu[187] ve Türkiye'nin egemenlik haklarının "pazarlık masasına yatırılmasından" başka bir şey olmadığını, böylesi bir girişimin, dünya barışına hizmet edeceğini öne sürmenin "teslimiyetçiliği maskelemekten" başka bir amacı olmadığını[188] vurgulamaktaydılar. Böylesi bir girişimin, "yumuşama masalları" altında Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehlikeye atacağını ve SSCB'nin Türkiye'ye karşı gerçekleştireceği bir olası bir müdahalenin meşru zeminini oluşturacağını öne sürmeleri, bu bağlamda tutarlıdır.

Aydınlık Hareketi, konuyla ilgili farkındalığı arttırmak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla SALT II Antlaşması'nın taraflarca imzalanacağı 18 Haziran 1979 tarihinde, Kayseri'den başlayarak, Türkiye'nin muhtelif illerinde gösteri yürüyüşleri gerçekleştirme kararı aldılar. Bu yürüyüşler, 16 Temmuz'a kadar devam etti ve son olarak İzmit mitingi ile son buldu.[189]

Hareketin, U-2'lerin Türkiye hava sahası üzerinden uçuşlarını engellemeye yönelik kamuoyu oluşturma çabaları ise başarılı olamadı. Öyle ki, gerçekleştirdikleri gösteri ve yürüyüşlerinin en sonuncusu ve kalabalığı olan İzmit mitingine, yaklaşık 800 kişi katıldı.[190] Bunun altında yatan temel neden, daha önce bahsetmiş olduğumuz günden güne radikalleşen toplumsal yapının, Türkiye'yi ilgilendiren dış gelişmelerden ziyade, Türkiye'nin iç siyasetine yönelik gelişmelere daha fazla önem vermesidir. Gün Zileli, U-2'ye yönelik

---

[186] **Amerikan U-2 Uçaklarına ve Rusya'ya Teslimiyete Hayır!**, Ankara, TİKP Yayınları, 1979, s.4.
[187] *"Klerides: "Makarios-Denktaş, Antlaşmayı Daha İleri Götürmek İstiyor."* **Aydınlık Gazetesi**, 17 Mayıs 1979.
[188] **Amerikan U-2 Uçaklarına ve Rusya'ya Teslimiyete Hayır!**, s.11.
[189] Örneğinin İzmir mitingi için **Bkz.** *"U-2'ler Ege Sularına atıldı."*, **Aydınlık Gazetesi**, 24 Haziran 1979. ve İzmit mitingi için **Bkz.** *"Halkın cevabı: U-2'lere izin vermeyeceğiz!"*, **Aydınlık Gazetesi**, 16 Temmuz 1979.
[190] *"Halkın Cevabı: U-2'lere İzin Vermeyeceğiz!"*, **Aydınlık Gazetesi**, 16 Temmuz 1979.

gösteri ve mitinglere destek amacıyla gittikleri Polatlı'da, "halkın U-2'lerden ziyade Adalet Partisi'ne yönelik eleştirileri" daha dikkate aldığını belirtmektedir.[191]

Bu bağlamda değerlendirilecek olursa, Aydınlık Hareketi'nin, U-2'lerin Türkiye hava sahasında uçuşlarına izin verilmesine yönelik tepkisi, Kıbrıs harekâtından sonra, Türkiye'yi ilgilendiren meselelerde en sert tepki verdikleri olay olarak nitelendirilebilir. Buna karşın, Kıbrıs Harekâtı'na yönelik tutumlarının, Türkiye kamuoyunu genelinde ve Türkiye solu üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, U-2'lere yönelik çıkışları, Aydınlıkçıların beklediği kamuoyu etkisini yaratmadı.

2. Dünya'daki Gelişmelere Bakışları

Bir önceki bölümde, Aydınlık Hareketi'nin Türkiye'yi ilgilendiren dış politika sorunlarına yönelik tutumlarını ve bu tutumlarının, ÇHC'nin dış politika anlayışıyla ve ÇKP'nin bu dönemde öne sürdüğü "Üç Dünya Teorisi" ile ne denli uyuştuğunu tahlil edilmişti. Bu bölümde ise Aydınlıkçıların, uluslararası gelişmelere yönelik takındığı tutumları ve bu tutumların altında yatan nedenleri inceleyecektir.

Bu dönemde, Aydınlık Hareketi'nin muhtelif yayın organlarında sıklıkla irdeledikleri dört ana konu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, 1974'teki Arap-İsrail Savaşı sonrasında yeniden Türkiye gündemini meşgul etmeye başlayan Filistin sorunudur. İkincisi ise, 1977 yılından itibaren devam eden Vietnam-Kamboçya Savaşı'nın, Vietnam birliklerinin, Kamboçya'yı işgal ederek Pol-Pot önderliğindeki ÇHC yanlısı Kızıl Khmer rejimini yıkarak 1979 yılında sona ermesidir. ÇHC'nin ulusal güvenliğini bir ölçüde tehlikeye düşüren bu gelişme, Türkiye gündeminde pek fazla bir yer tutmasa da, Aydınlık Hareketi'nin o dönemdeki ideolojik yaklaşımı nedeniyle, uzun bir süre gündemini meşgul etmekteydi.

[191] Gün Zileli ile 13 Temmuz 2017 tarihinde İstanbul'da yapılan sözlü mülakat.

Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi'nin en keskin tutum takındığı bölgesel gelişmeler, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmesi nedeniyle, "İran İslam Devrimi" ve "SSCB'nin Afganistan'ı işgalidir." Özellikle SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Aydınlıkçıların hem Pekin yönetiminin izlediği dış politika çizgisine olan bağlılıkları hem de Türkiye'nin güvenliğine yönelik "doğrudan bir tehdit" olarak nitelemeleri nedeniyle, Sovyetler Birliği aleyhtarlıklarının "zirve yaptığı" gelişme olarak nitelenebilir.

a. Filistin Sorunu

Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı cephelerde yenik düşmesi, Araplar arasında milliyetçilik akımının taraftar bulmasına ve milliyetçi faaliyetlerin buna paralel olarak artmasına neden olmuştu. İngiltere'nin 1915 yılında Mekke Şerifi Emir Hüseyin'e, kendisinin liderliğinde bir Arap Devleti'nin kurulacağını vadetmesi ve Emir'in bu teklifi kabul etmesiyle Araplar, bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandılar.

Arapların, bu isyanına karşın, Chaim Weizmann önderliğindeki Siyonist Hareket'in, Filistin'in bir "yahudi yurdu" olarak tanınmasına yönelik İngiltere'deki lobi faaliyetleri 1917 yılının sonlarında sonuç verdi. 2 Kasım 1917'de, ileride "Balfour Deklarasyonu" olarak bilinecek olan, "Yahudilerin Filistin'de bir yurt edinmesine yönelik çabaların", İngiltere Hükümeti tarafından destekleneceğini belirten bir deklarasyon yayınlandı.[192]

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, "Hicaz Arap Devleti'ni" temsilen Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal ile Chaim Weizmann arasında 3 Ocak 1919 tarihinde imzalanan antlaşma ile Balfour Deklarasyonu fiilen yürürlüğe girdi ve Filistin sorununun bir anlamda temelleri

[192] Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s.32-33.

atılmış oldu. Bununla birlikte Arap toplumunun, bu girişimin ileride yaratacağı etkileri fark etmesi uzun sürmedi ve bu deklarasyonun "kadük" kalmasına yönelik direnişi başladı.

Filistin sorununun, Musevi ve Arap toplumu açısından, iki savaş arası dönemde ele alınışı, Musevi toplumunun Balfour Deklarasyonu'nun kapsamının da ötesinde bir şekilde uygulanmasına yönelik çabaları ile Arap toplumunun bu deklarasyonun uygulanma zemininin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik çabalarının bir "çatışması" olarak nitelenebilir.[193] 1933'de Nazilerin, Almanya'da iktidara gelmesi sonrasında artan Musevi göçü ve "Passfield Beyaz Kitabı" ve "Peel Raporu gibi"[194] çözüm girişimlerinin akamete uğraması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sorunun çok farklı bir doğrultuda ilerlemesine neden oldu.

Savaş esnasında ve sonrasında gelişen olaylar, Filistin sorununun, Filistin bölgesinin kendi iç dinamiklerini de aşarak, sorunun çok farklı bir boyut kazanmasına neden oldu. Şüphesiz bu gelişmelerin en önemlisi, Hitler'in milyonlarca Yahudi'yi toplama kamplarında ölüme gönderdiği "Holokost"tur. Uygulanan soykırımın boyutları, Batı kamuoyu nezdinde anlaşıldıkça, özellikle ABD kamuoyunun ve liderliğinin, Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti fikrine daha sempatiyle yaklaşmasına neden oldu.[195]

Bununla birlikte, daha önce bahsettiğimiz, 1920 yılında San Remo Konferansı ile kurulan İngiliz yönetimi altındaki Filistin mandasının, Arap ve Musevi toplumları arasında artan çatışmalara BM nezdindeki diplomatik çözüm çabalarının sonuçsuz kalması

[193] **Ibid.,** s.38

[194] Passfield Beyaz Kitabı, İngiltere'nin Filistin sorununa yönelik, Arap toplumunun beklentilerini görece karşılayan tek çözüm niteliği taşımaktadır. Peel Raporu ise, 1937 yılında Lord Peel başkanlığındaki komisyon tarafından hazırlanan ve iki toplumun bir arada yaşamasının imkânsız olduğunu ve adanın iki topluma ait, egemen iki devlet tarafından bölünmesi gerektiğini öne sürmektedir. Peel Raporu ile daha detaylı bilgi için **Bkz.** Faruk Sözmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, IV. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005, s.523.

[195] William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008, s.289.

sonucunda, bölge yönetilemez bir hale geldi. Bu durum üzerine İngiltere, Eylül 1947'de Filistin üzerindeki İngiliz yönetiminin 15 Mayıs 1948'de sona ereceğini ilan etti.

Filistin'deki İngiliz yönetiminin, 14 Mayıs 1948'de sona ermesinden birkaç saat sonra Ben Gurion, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Bu gelişme üzerine, 15 Mayıs 1948'de Mısır, Ürdün, Suriye, Irak ve Lübnan ordularının Filistin'e girmesiyle birlikte, Birinci Arap-İsrail Savaşı başlamış oldu.[196]

Birinci Arap-İsrail savaşının en önemli özelliği, savaşın, Arap ülkelerinin hezimeti ile sonuçlanması, bu gelişme sonrasında, Filistinli Araplarda, ülkelerinin kurtuluşunun sadece "Filistinlilerin" azim ve kararlılığı ile gerçekleşebileceği düşüncesidir. Filistinli Arapları bu düşünceye iten temel güç, 1917'deki Balfour Deklarasyonu'nun ilanından itibaren neredeyse 30 yıldan bu yana, yurtlarını terk etmek zorunda kalmış ve sayıları 1,5 milyona yaklaşmış Filistinli mültecilerin bu savaş sonrasında yaşamış oldukları hayal kırıklığıdır.

Bu durum Filistinli Arapların, yenilgiden sorumlu tuttukları Arap yönetimlerinden uzaklaşmasına neden oldu ve Filistin'in kurtuluşu için kendi örgütlerini kurmaya sevk etti. Bu bağlamda, 1964 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması, yukarıda saymış olduğumuz toplumsal ve siyasi olayların bir neticesi konumundadır. 1967'deki II. Arap-İsrail Savaşı'nın da Arap orduları için bir yenilgiyle sonuçlanması, FKÖ'yü belli bir bürokratik zümrenin nüfuz alanından çıkararak, bağımsız bir direniş örgütüne dönüşmesine sağlayan temel gelişme oldu.[197]

[196] **Ibid.,** s.295-296.
[197] **Ibid.,** s.397.

Eylül 1970'de Mısır Devlet Başkanı, Cemal Abdülnasır'ın ölümü ve yerine Enver Sedat'ın seçilmesi, o dönemde Arap dünyasının siyasi lideri konumundaki Mısır'ın, 1970'lerin sonundaki SSCB yanlısı tutumunun ABD yanlısı bir tutuma dönüşeceği yeni bir sürecin başlangıcını oluşturdu. Kuşkusuz bu süreç, Filistin sorununu ve FKÖ ile El-Fetih'in İsrail'e karşı yürüttüğü mücadeleyi de doğrudan etkiledi.

1973'teki Arap-İsrail savaşında, Mısır ordusunun önceki savaşlara nazaran daha başarılı olması ve bunun sonucunda 22 Kasım 1974'te FKÖ'nün BM Genel Kurulu'nda, *gözlemci* statüsü elde etmesi,[198] FKÖ'nün uluslararası arena Filistin'in meşru temsilcisi olarak kabul görmesi açısından büyük bir başarıydı.

Buna karşın, ABD-Mısır ilişkilerin 1970'lerde olumlu bir seyir izlemesi ve bu yakınlaşma neticesinde, Enver Sedat'ın İsrail ile bir barış antlaşması yapma fikrine sıcak yaklaşması, 1978'de Camp David'e giden sürecin de başlangıcını oluşturdu. Nitekim Kasım 1977'de Enver Sedat'ın İsrail Parlamentosu'nu ziyareti ile başlayan barış görüşmeleri, 17 Eylül 1978'de iki ülkenin Camp David'de bir barış antlaşması imzalaması ile somutlaşmıştır.

Bu antlaşmaya göre, İsrail iki yıl içerisinde işgal altında tuttuğu, Sina Yarımadası'nı iki ya da üç yıl içerisinde boşaltacağını taahhüt ediyor ve "Gazze" ve "Batı Şeria" bölgelerinde Filistin'e "özerklik" veriliyordu. Bununla birlikte, Kudüs'ün statüsünün antlaşmada belirsiz kalması, diğer Arap ülkelerinin ve FKÖ'nün bu antlaşmaya karşı çıkmasına ve Mısır'ı tecrit etmeye yönelik girişimlerde bulunmasına neden oldu.[199]

İsrail Hükümeti'nin bu antlaşmadan sonra, bakanlık binalarını Kudüs'e taşıması ve Batı Şeria'da yeni yerleşimler kurmaya başlamasıyla, Filistin sorunu 1970'lerde bir çözüme

[198] Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, 2.Baskı, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009, s.197-205.
[199] Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s.740-742.

kavuşamadığı gibi, sorunun içinden çıkılamaz bir hale gelmesine neden oldu. Filistin sorunu, günümüzde de devam etmekte ve halen net bir çözüme kavuşabilmiş değildir.

1970'li yıllarda Türkiye ve Dünya'daki sol hareketler ise, Filistin sorununa ve Filistinli Arapların, ülkelerinin kurtuluşuna yönelik çabalarına sempatiyle yaklaşmaktaydılar. Aydınlıkçıların, Filistin sorununa yaklaşımında, dönemin bu yöneliminin etkisinin de büyük olduğu söylenebilir. Öyle ki, Aydınlık Hareketi'nin o dönemki illegal yapılanması TİİKP mensupları, FKÖ ait gerilla kamplarında askeri eğitim görmüştü ve 21 Şubat 1973'te Nahr El Bared kampına, İsrail ordusunun yaptığı operasyon neticesinde, Bora Gözen başta olmak üzere 8 TİİKP üyesi bu saldırıda hayatlarını kaybetmişti.[200]

Aydınlık Hareketi'nin, ASD-PDA ayrılığının gerçekleştiği dönemde, Filistin sorununa yönelik yaklaşımlarını incelemek, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren benimseyecekleri tutumu anlamak bakımından önemlidir. PDA'da Filistin sorununa yönelik yayımladıkları bir makalede göze çarpan iki temel husus; Filistin'deki gerilla hareketini bir "halk savaşı" olarak tanımlamaları ve 1967 Savaşı'ndan sonra sürdürülen barış görüşmelerinin, "ABD emperyalizmi ile Sovyet sosyal emperyalizminin" bir oyunu olduğu yönündedir. Ayrıca, iki "büyük" devletin bu girişimleri sürerken, ÇHC, Kore, Arnavutluk gibi "sosyalist" ülkelerin, Filistin halkının haklı kurtuluş mücadelesini desteklediklerini belirtmekteydiler. [201]

Aydınlık Hareketi'nin, Maoculuğun temel söylemlerinden biri olan "Halk Savaşı" kavramını kullanması ve SSCB'yi bir "sosyal emperyalizm" olarak tanımlaması, Aydınlık

[200] Bora Gözen ile beraber öldürülen diğer TİİKP üyelerinin isimleri: Kerim Öztürk, Cafer Topçu, Ali Kiraz, Gürol İlban, Şükrü Öktü, Ahmet Özdemir, Yücel Özbek'tir. Konuyla ilgili olarak Bkz. "*Bundan İki Yıl Önce Şehit Düşen Sekiz Arkadaşımızı Anıyoruz.*" **Aydınlık Dergisi**, 17 Şubat 1975, S:54, s.12.

[201] *"Filistin İhtilâlini Kimse Durduramaz!"*, **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:10, Ekim 1970, s.417-425.

Hareketi'nin, 1970'lilerin başından itibaren ideolojik olarak ÇKP çizgisine yaklaştığının bir belirtisi niteliği taşımaktadır.

1970'li yılların ikinci yarısında, Aydınlık Hareketi'nin, Pekin'in siyasi ve ideolojik çizgisini tamamen benimsemesi, Filistin Sorunu'nu, Üç Dünya Teorisi ve "Üçüncü Dünya" algıları çerçevesinde yorumlamalarına neden oldu. Bu bağlamda, Enver Sedat'ın ölümünden sonra, Mısır ile ABD arasındaki yakınlaşmanın, ABD emperyalizmine bölgede alan kazandıracağını ve bunun da diğer Arap Cumhuriyetleri nezdindeki tepkisinin, SSCB'nin tarafından kolaylıkla manipüle edilebileceğini, bu durumun ise Filistin halkının, mücadelesine darbe vuracağını öne sürmekteydiler.[202]

Aydınlıkçılar, Arap ülkelerinin kendi aralarındaki ihtilafları bir kenara koyarak, uluslararası alanda işbirliği geliştirmelerinin, iki süper devletin bu oyunlarını bertaraf etmenin tek yolu olduğunu öne sürmekteydiler. Buna örnek olarak ise, 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra uygulanan petrol ambargosunun, Arap ülkelerinin işbirliğinin ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından önem taşıdığını vurgulamaktaydılar.

Aynı şekilde, İsrail'in, Filistinli Araplara ait toprakları, işgal ve satın alma yoluyla ele geçirerek, o dönem Ürdün'e ait olan, Batı Şeria'daki Arap köylerinin yakılarak yerine Musevi yerleşimlerinin kurmasını, İsrail'in yayılmacı politikalarının bir sonucu olarak yorumladılar. Buna her türlü koşulda direnecek FKÖ'nün ise, "iki süper devletin" oyunlarını muhakkak bozacağını ifade etmekteydiler.[203]

Aydınlık Hareketi'nin, FKÖ'ye verdiği desteğin bir göstergesi de, 1 Ocak 1965'te FKÖ'nün İsrail'e karşı gerçekleştirdiği ilk silahlı eylemi kutlamalarıdır. Sekiz üyesini

[202] *"Filistin Halkı Bütün Sahte Çözümleri Reddedecektir."*, **Halkın Sesi**, S:29, 28 Ekim 1975, s.4-5.
[203] "*İşgal altındaki Filistin'de Toprak Günü."*, **Halkın Sesi**, S:53, 20 Nisan 1976, s.11.

Filistin'deki gerilla kamplarında kaybeden Aydınlık Hareketi, FKÖ'yü Filistin halkının "tek meşru temsilcisi" olarak niteliyor ve Filistin halkı ile dayanışmanın her zaman devam edeceğini vurguluyordu.[204]

Aydınlık Hareketi'nin, 1970'li yılların ikinci yarısından, 1979 Camp David sürecine kadar ki tutumu bu şekilde özetlenebilir. Camp David'in imzalanmasından sonra, İsrail'in Batı Şeria'da yeni Yahudi yerleşimlerinin kurulumuna hız vermesi ve 1980 yılında, Kudüs'ün İsrail'in "değişmez ve ebedi başkenti" olduğunu ilân etmesi, Filistin sorununun, Aydınlık Hareketi'nin gündemine yeniden gelmesine neden oldu. Aydınlıkçılar, böylesine bir girişimi, "kabul edilemez" olarak niteleyip, bu durumun emperyalizmin "böl ve yönet" politikasının bir sonucu olduğunu öne sürmüşlerdir.[205]

Sonuç olarak, Aydınlık Hareketi'nin 1970'li yılların başından itibaren, Filistin sorununa yaklaşımı, Türkiye'deki diğer sol hareketlerin Filistin sorununa yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir. Bunun temel nedeni FKÖ'nün sol eğilimli bir hareket olması ve Filistinli Arapların, İsrail'in yayılmacılığı karşısında yürüttüğü mücadelenin haklılığı gösterilebilir. Bununla beraber diğer sol gruplardan ayrıştıkları nokta ise, Filistin sorununun bir "Üçüncü Dünya" sorunu olarak saptamaları ve Siyonizm ile "İki Süper Devlet'in" emperyalist çıkarlarına karşı bir mücadele olarak tanımlamalarıdır.[206]

b. İran İslam Devrimi

1979 yılının ilk günleri, Ortadoğu'daki dengeleri kökünden değiştirecek bir gelişmeye sahne olmaktaydı. İran'da Şah Rıza Pehlevi'nin ülkeyi terk etmesi üzerine ülkede

[204] "*Filistin Devriminin 13. Yıl Dönümünde, Filistin Halkına Selam",* **Halkın Sesi**, S:142, 3 Ocak 1978, s.14-15.
[205] *"Camp David Çıkmazında, Kudüs'ün Yeri ve Önemi",* **Aydınlık Gazetesi**, 1 Ağustos 1980. ve *"Şimdi Camp David sonrasını Düşünmek Gerek"*, **Aydınlık Gazetesi**, 2 Ağustos 1980.
[206] **Türkiye İşçi Köylü Partisinin Siyasi Çizgisi**, Ankara, TİKP Yayınları, 1980, s.19-20.

bir devrim havası esmekteydi. İlerleyen yıllarda "İran İslam Devrimi" olarak anılacak bu gelişme, Aydınlık Hareketi'nin de gündemini uzun bir süre işgal etti.

Aydınlıkçılar, 1970'ler boyunca, Şah'ın ABD yanlısı politikaları, "Üç Dünya Teorisi" ve "iki süper devletin bölgedeki nüfuz mücadeleleri" gibi nedenlerle, Şah rejimine tepkiyle yaklaşmaktaydılar. Bununla birlikte, İran'da cereyan eden gelişmelerin Türkiye'yi de kısa ve orta vadede etkileyecek olması, Aydınlık Hareketi'nin, hem ideolojik hem de ulusal çıkarlar nedeniyle bu konunun üzerine eğilmesini zorunlu kılmaktaydı. Bu bağlamda; Aydınlık Hareketi'nin, İran İslam Devrimi'ne yaklaşımını incelemeden önce, İran İslam Devrimi'ne giden sürecin ve devrimi hazırlayan faktörleri kısaca incelenmesi, Aydınlıkçıların Şah rejimine yönelik tepkilerini ve İran İslam Devrimi'ne yönelik tutumlarını anlamak açısından önemlidir.

İran, 1925 yılından beri Pehlevi Hanedanı tarafından meşruti monarşi ile yönetilmekteydi. Rıza Han Pehlevi, 1925 yılında, Kaçar Hanedanlığı'nı yıkarak Pehlevi Hanedanlığı'nı kurmuş ve 20.yy'ın başında, İran'daki geniş petrol rezervlerinin keşfi ile artan ülke gelirleri ile birlikte, ülkede bir modernleşme hareketi başlatmıştı. Buna karşın, ülkedeki artan İngiliz etkisini kırmak istemesi, ilerleyen zamanlarda İngiltere'nin tepkisine neden oldu ve İkinci Dünya Savaşı'nın en sert günlerinin yaşandığı 1941 yılında, gerek Şah'ın bu politikaları gerekse petrolün savaşan taraflar için kritik hale gelmesi SSCB'yi kuzeyden, İngiltere'yi ise güneydoğudan, İran'ı işgal etmeye sevk etti.[207] Bu durum karşısında, Şah Rıza Han Pehlevi, İngiltere ve SSCB'nin baskılarına direnemeyerek, oğlu Muhammed Rıza Pehlevi lehine tahttan feragat etmek zorunda kaldı.

[207] Daniel Yergin, **Petrol – Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev: Kamuran Güray, 7.Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2013, s.427-428.

Muhammed Rıza Pehlevi döneminde ise, Rıza Han Pehlevi döneminde başlayan, İran'ın modernleşme hamleleri devam etti ve İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, ülke siyasi anlamda birçok değişikliğe sahne oldu. Kuşkusuz bu gelişmelerden en önemlisi, 1951 yılında, Başbakan Muhammed Musaddık'ın ülkenin petrol kaynaklarını millileştirmeye yönelik girişimiydi. Bu girişim istenilen ölçüde başarılı olamadı ve Musaddık'ın 1953 yılında görevden alınması ile sonuçlanmış olsa da, İran'ın petrol gelirleri bu tarihten itibaren önemli oranda arttı.

Bu tarihten sonra, İran'ın, Suudi Arabistan'dan sonra, dünyanın en büyük ikinci petrol tedarikçisi konumuna yükselmesi, İran'ın uluslararası politikada önemini her geçen gün daha da arttırdı. Bu durum mutlak iktidarını yeniden tesis eden Rıza Şah Pehlevi'yi, ülkenin en önemli gelir kaynağı olan petrol endüstrisi başta olmak üzere, ekonominin modernleştirilmesi ve bir siyasi ve sosyal reformlar yapmaya teşvik etti.[208]

"Ak Devrim" olarak da bilinen ve Ocak 1962 yılından itibaren uygulamaya konulan bu modernleşme programının temel amaçlarından ilki, kapsamlı bir toprak reformuydu. Şah, bununla İran'da güçlü bir siyasi nüfuza sahip olan toprak ağalarının siyasi nüfuzlarını kırmayı amaçlamakta ve kırsal kesimdeki halkın desteğini kazanmayı amaçlamaktaydı. Şah'ın ikinci önemli reformu ise, "okuma-yazma orduları" kurarak ve zorunlu eğitim sistemini yürürlüğe koyarak, halkın eğitim seviyesinin arttırılmasıydı. Buradaki amaç ise, kırsalda eğitim-öğretim tekelini elinde tutan, "ulema" sınıfının etkinliğinin azaltılmasıydı. Ak Devrim'de diğer uygulamaya konulan reformlar, seçim sisteminin yenilenmesine dönük

[208] Sander, **Siyasi Tarih - 1918-1994**, s.552.

yenilikler ve ülkedeki orman arazilerinin millileştirilmesi gibi reformlardan oluşmaktaysa da en önemli reformlar, hiç şüphesiz, toprak reformu ile eğitim alanında yapılan reformlardı.[209]

Ak Devrim sonrasında, İran'da toprak reformu istenilen derecede başarılı olamadı ve toprak ağalarının nüfuzunu kırma konusunda yetersiz kaldı. Buna karşın, eğitim reformu toprak reformuna göre, görece daha başarılı oldu. Ülkede, ilköğretimden üniversite derecesine öğrenim gören kişi sayısı oldukça arttı ve kadınların eğitim sistemine katılımı, eskiye nazaran çok fazla oldu.

Ak Devrim'in yeterince başarılı olamaması, Şah'ın bu reformlara girişirken umduğunun aksine, halkın öfkesine ve var olan toplumsal desteğini de kaybetmesine neden oldu. Bu durum, İran'da İslam Devrimi'ne giden sürecin toplumsal sebeplerin başında gelmektedir. Buna karşın, İran İslam Devrimi'ne giden süreçte, İran dışındaki gelişmelerin, İran İslam Devrimi'ne katkısı da en az ülkenin iç dinamikleri kadar önemlidir.

Devrime giden süreçteki en önemli nedenlerin başında ise, Şah Rıza Han Pehlevi'nin, iktidarının başından itibaren sıkı bir ABD yanlısı dış politika çizgisi izlemesi yer almaktadır. Artan petrol gelirleri sonrasında, ülkesini Ortadoğu'nun başat askeri gücü yapmak istemesi, Şah'ı ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye itiyordu. ABD açısından ise bu durum, İran'a büyük miktarlarda silah satmakla birlikte, SSCB ile uzun bir sınırı olan İran'ı hem askeri açıdan tahkim ediyor, hem de "genişleyen" Sovyet tehlikesini, Basra Körfezi'nden uzak tutmaya yönelik askeri bir denge unsuru oluşturuyordu.[210]

1973 yılındaki Arap-İsrail savaşında, ABD'nin İsrail'i desteklemesi ve akabinde Arap ülkelerinin petrol ambargosu uygulamaya başlaması, petrol fiyatlarının hızla artmasına neden

[209] "Ak Devrim" ile ilgili detaylı bilgi için **Bkz.** M. Serkan Taflıoğlu, **Humeyni ve İran İslam Devrimi**, Ankara, Kripto Yayınevi, 2010, s.120.
[210] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.553.

oldu. Bu durum ise, İran ile ABD arasındaki ilişkilerin önemini daha da arttırdı. Buna karşın, artan petrol fiyatları sonrasında, petrol gelirleri hızla artan İran'da toplumdaki sosyal eşitsizliklerin iyice belirginleşmesi ve Şah'ın ülkedeki tüm muhalif unsurları, gizli polis teşkilatı, SAVAK ile bastırması, toplumsal huzursuzluğun artmasının ve ülkedeki sol grupların ve ulema sınıfının giderek radikalleşmesinin zeminini hazırladı.[211]

Tüm bu iç ve dış dinamikler doğrultusunda, Ocak 1978'de başlayan olayların giderek kitlesel bir nitelik kazanmasıyla, İran İslam Devrimi'yle sonuçlanacak süreç başlamış oldu. Şah'ın, "yaptığı hataları" kabul etmesi ve başta siyasi mahkûmların serbest bırakılması gibi bir dizi siyasi taviz vermesi dahi, rejimin ayakta kalmasını sağlayamadı. Bu gelişmeler üzerine, 16 Ocak 1979 yılında Şah Rıza Han Pehlevi, ülkeyi "geçici" olarak terk ettiğini ilan etti. Bu durum aslında, İran'da Şah rejiminin fiilen sona ermesi anlamına geliyordu. 1 Şubat 1979'da Ayetullah Humeyni, sürgünde olduğu Fransa'dan İran'a döndü ve 30-31 Mart 1979'da yapılan Anayasa referandumu ile birlikte, "İran İslam Cumhuriyeti"nin resmen kurulduğunu tüm dünyaya ilan etti.[212]

Yeni rejimin kurulmasından, 22 Eylül 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı'na kadar geçen süre, İslami rejimin ülke içerisinde iyice yerleşmesi ve buna yönelik tepkilerle geçen süreyi teşkil etmektedir. Bu süreç, ülkede başta Kürt ayaklanmaları olmak üzere, etnik ayaklanmalar ve yeni kurulan İslami rejimin, "kadınlara peçe ve çarşaf giyme zorunluluğu getirmesi" gibi giriştiği İslami "reformlara" yönelik tepkilerin ortadan kaldırılması süreci olarak özetlenebilmektedir. Sonuç olarak, İran'daki İslami devrim başarılı olmuş ve İran-Irak Savaşı da, İslami yeni rejimin, ülke sathında yerleşmesi ve pekişmesinde bir katalizör görevi görmüştür.

[211] Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi 1914-1995,** s.750-751.
[212] **Ibid.,** s.753-760

Aydınlık Hareketi'nin ise, İran İslam Devrimi'ne giden süreçte ve devrim sonrasında, İslami rejimin giriştiği reformlara karşı takındığı tutumu incelemeden önce, Şah rejimine yönelik nasıl bir yaklaşımı benimsediğini incelemek gerekmektedir. Aydınlıkçılar, Şah rejiminin benimsediği ABD yanlısı dış politika anlayışı ve rejimin gizli polis teşkilatı olan SAVAK'ın, ülke genelinde muhalif unsurlara yönelik uyguladığı siyasi baskı nedeniyle, Şah rejiminin "faşist" bir nitelik taşıdığı fikrini öne sürmekteydi.

Bununla birlikte, Türkiye'deki Moskova yanlısı sol gruplardan ayrı olarak, Şah rejimine karşı çıkarken, bir başka emperyalist güç olan, Sovyet "sosyal emperyalistlerinin" Şah rejiminin ABD yanlısı tutumunu kullanarak, İran'a sızmasının da önüne geçilmesi gerektiğini vurgulamaktaydılar.[213]Aynı şekilde, Şah rejiminin "faşist" bir nitelik taşıdığı inkâr edilmese de, İran ve Türkiye arasındaki bölgesel işbirliğine yönelik girişimlerin, iki ülke halklarının menfaatine olduğunun ve "iki süper devletin" bölgede etkinlik kazanmasının önüne ancak bu şekilde geçilebileceğinin altını çizmekteydiler.

Bununla birlikte, Şah'ın 1975'teki Türkiye ziyareti sonrasında, yayınlanan ortak deklarasyon metnindeki, "Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğü" vurgusunun ve "ülkelerin kendi ekonomik kaynaklarının, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanılması" gibi ifadelerin, bir bakıma, Aydınlık Hareketi'nin "Üçüncü Dünya'ya" yönelik tutumunu yansıtır bir nitelikte olduğu da ayrıca vurgulanmaktaydı.[214]

Ancak, yukarıda ifade ettiğimiz üzere, 1979 yılı geldiğinde, İran'da iç çatışmaların şiddetlenmesi ve Şah rejiminin devrilme olasılığının ortaya çıkması, Aydınlıkçıların Şah ve rejimi hakkındaki tutumunda değişikliğe neden oldu. Her ne kadar "iki süper gücün" bölgeye nüfuz etmemesi adına Şah'a ve rejiminin varlığına göz yumulsa bile, ayaklanmaların bir halk

[213] *"İki Süper Devlet Kahrolsun – Türkiye-İran Dost Olsun!"* , **Halkın Sesi,** S:30, 4 Kasım 1975, s.12.
[214] "*Türkiye-İran Ortak Bildirisi ve Üçüncü Dünya"*, **Halkın Sesi**, S:31, 11 Kasım 1975, s.2-3.

hareketi niteliğinde olması, Aydınlıkçıların rejim aleyhtarları göstericileri desteklemesine yol açtı. Nitekim Şah'ın İran'dan ayrılışını Aydınlıkçılar, "yeni yılın ilk müjdesi"[215] olarak nitelediler.

Aydınlık Hareketi, Şah'ın ülkeyi terk etmesi sonrasındaki süreci yakından takip etti ve Bahtiyar Hükümeti tarafından iki kez engellenen Humeyni'nin en sonunda İran'a dönüşünü gazetelerinin manşetinden verdi. Bu tarihten sonra, Humeyni'nin, "iki süper devlete" karşı yaptığı açıklamalar, Aydınlıkçılar nezdinde Humeyni'ye ve İslam Devrimi'ne duydukları sempatiyi daha da pekiştirdi.[216]

Bu durum yukarıda bahsedildiği üzere, "devrim sonrasında çıkan etnik ayaklanmalar" hususunda daha da belirgin olmaktadır. Özellikle, devrim sonrasında "milli" bir karakter taşıyan Kürt ayaklanmalarında, Kürt grupların Moskova yanlısı tutumlarına vurgu yapılarak, bu ayaklanmaların, "SSCB'nin desteğiyle yürütüldüğü" algısı işlenmekte ve ayaklanmalara karşı bir tutum alınmaktaydı.[217]

30 Mart 1979'daki Anayasa referandumuna giden süreçte, Aydınlık Hareketi'nin, "İran İslam Devrimine" yönelik duyduğu sempatiye gölge düşüren bir olay yaşandı. Devrim sonrasında, kadınlara çarşaf ve peçe giyme zorunluluğu getirilmesi üzerine, İranlı kadınlar, 8 Mart 1979'daki "Dünya Kadınlar Günü'nde", yürürlüğe koyulan bu yasaklara karşı bir yürüyüş gerçekleştiler. Humeyni'nin bu yürüyüşe karşı çıkması ve yürüyüş esnasında, göstericilerin taşlı ve sopalı saldırılara maruz kalarak birçok kadının hayatını kaybetmesi,

---

[215] "*Yeni Yılın İlk Müjdesi İran Halkından – Şah Kaçıyor!"*, **Aydınlık Gazetesi**, 17 Ocak 1979.

[216] **Bkz.** "*Homeyni: İran Devrimi, Amerika'nın ve Sovyetlerin, Ülkemize Uzanan Elleri Kesilinceye Kadar Devam Edecek!"*, **Aydınlık Gazetesi**, 21 Şubat 1979. ve *" Homeyni: Amerikan, Sovyet ve İngiliz ve Siyonist sömürgeciliğin kökü henüz kazınmadı."* **Aydınlık Gazetesi,** 2 Mart 1979. gibi Humeyni'nin ABD ve SSCB aleyhindeki yorumlarına sıkça yer vermesi, Hareketin, ilk zamanlarında yeni rejime sempati ile yaklaştığı şeklinde değerlendirilebilir.

[217] "*Sovyet Yanlısı Kürt Ayaklanması Sürüyor."*, **Aydınlık Gazetesi**, 23 Şubat 1979.

Aydınlıkçıların dikkatinden kaçmadı ve kısa bir süreliğine de olsa yeni rejimin niteliği hakkında "soru işaretlerinin" oluşmasına neden oldu.[218]

Ne var ki, Aydınlık Hareketi için, 1979 ve 1980 yılında, siyasal ve toplumsal düzenin iyice bozulduğu bir ortamda, "iki süper devlet" arasındaki paylaşım mücadelesinin ve yükselen "emperyalist" güç olan, Sovyet "sosyal emperyalizminin" genişleme eğilimi, İslami rejimin gerçekleştirdiği "reformlardan" çok daha fazla önem taşımaktaydı. Bu durum neticesinde, Aydınlık Hareketi'nin, İran'daki İslami rejime, takındığı "bloksuz" tutum ve ABD ve SSCB'ye karşı olumsuz yaklaşımı nedeniyle verdiği destek, 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar olan süreçte de devam etti.

c. SSCB'nin Afganistan'a Müdahalesi

1979'daki Camp David Antlaşması ve İran İslam Devrimi'nden sonra, Ortadoğu'daki siyasi dengeleri etkileyen en önemli üç gelişmeden biri de, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesidir. İran İslam Devrimi sonrasında, İran'daki siyasi ve toplumsal istikrarsızlık ve Afganistan'ın jeostratejik konumu, bu askeri müdahaleyi Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'daki dengeleri değiştiren en önemli gelişmelerden biri yapmaktaydı.

Aydınlık Hareketi'nin de o dönemde sahip olduğu Sovyetler Birliği karşıtı dış politika anlayışı, Aydınlıkçıların gündemini, askeri müdahalenin başladığı, 1979'un son günlerinden 12 Eylül 1980'e kadar olan süre boyunca meşgul etti ve Aydınlıkçılar, bu konuyu 12 Eylül 1980'deki askerî darbeye kadar, yayın organlarında yoğun bir şekilde işlediler.

Bu bağlamda, Aydınlık Hareketi'nin bu müdahaleye yönelik tutumunu incelemeden önce, SSCB'nin Afganistan'a müdahale etmesiyle sonuçlanacak süreci kısaca özetlemekte,

[218] "*Homeyni, Kadınların Gösterisine Karşı Çıktı.*" **Aydınlık Gazetesi**, 10 Mart 1979. ve *"İran'da Mücahitler, Çok Sayıda Kadını Öldürdü."* **Aydınlık Gazetesi**, 11 Mart 1979.

Aydınlıkçıların, bu müdahaleye yönelik olumsuz tutumunu anlamak açısından fayda bulunmaktadır.

Afganistan bağımsızlığını kazandığı 1919 yılından itibaren monarşi ile yönetilmekteydi ve ülke, 1933'te iktidara gelişinden başlayarak, 1953 yılına kadar, Muhammed Zahir Şah tarafından yönetilmişti. Muhammed Zahir Şah, 1973'te monarşinin ilgasına kadar bu unvanını korusa da, 1953 yılında, aynı zamanda kuzeni olan General Muhammed Davud Han, kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirdi ve ülkeyi 1963'te istifa edinceye dek "fiilen" tek başına yönetti.

Muhammed Davud Han'ın, mevcut siyasi dengeleri koruyamaması sonrasında istifası etmesi, Muhammed Zahir Şah'ın iktidarı yeniden ele geçirmesinin yolunu açtı ve Şah, 1964'te yeni bir anayasayı yürürlüğe koydu. Görece daha özgürlükçü ve çoğulcu bir yapıda olan bu anayasa, Afganistan'da "Sol'a" alan açmakta ve sosyalist hareketlerin gelişmesine olanak sağlamaktaydı. Bu anayasa, güçlenen sol gruplar aracılığıyla, SSCB'nin Afganistan üzerinde önemli bir siyasi nüfuz kazanması açısından da bir milat olarak nitelendirilebilir.[219]

Yeni anayasanın ilânından sonra, Nur Muhammed Terakki tarafından, 1964 yılında *Halk Gazetesi* kuruldu ve Afganistan solu, ilk defa bir yayın organı etrafında birleşti. Bunu 1965 yılında, Nur Muhammed Terakki ve Babrak Karmal liderliğinde, Afganistan Demokratik Halk Partisinin (ADHP) kuruluşu izledi. *Halk Gazetesi*'nin 1966 yılında kapatılması sonrasında, Halk Gazetesi grubu bölündü ve 1968'de Halk grubundan ayrılanlar, Babrak Karmal liderliğinde "*Perçem*" (Bayrak) grubunu kurup, aynı ismi taşıyan Perçem gazetesini çıkardılar.[220]

[219] Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi 1914-1995,** s.763.
[220] **Ibid.,** s.764.

1960'lar kurumsal anlamda Afganistan solunun örgütlendiği yıllar olurken, 1973'te Muhammed Davud Han, yine kansız gerçekleşen bir darbe ile iktidarı ele geçirdi ve Afganistan'da monarşiyi ilga ederek, "Afganistan Cumhuriyeti'nin" kurulduğunu ilan etti. Hem cumhurbaşkanlığı hem de başbakanlık görevlerini üstlenen M. Davut Han, bu süreçte hem Halk grubunun hem de Perçem grubunun desteğini almayı başardı. Ancak, giderek daha otoriter bir tutumu benimsemesi ve iktidarının zamanla bir dikta rejimine dönüşmesi, bu gruplarla arasının açılmasına neden oldu. Muhammed Davud Han'ın Afganistan'daki sol gruplara karşı izlediği bu tutum, Afganistan Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin de bozulmasına ve 1977 yılında M. Davut Han'ın Moskova ziyaretinden sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerinin tamamen kopmasına neden oldu.[221]

Bu gelişmeler üzerine, Halk grubu ile Perçem grubu, Muhammed Davud Han'a karşı birleşerek, rejimi devirmeye yönelik hazırlıklara giriştiler. 27 Nisan 1978'de Afganistan ordusundaki solcu subayların da desteğiyle, Halk ve Perçem grupları darbeyle iktidarı ele geçirerek, "Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin" kurulduğunu ilan ettiler. [222] Darbeden sonra ADHP, ülkenin tek yasal partisi konumuna geldi ve partinin Halk grubunun hizbinin başındaki Nur Muhammed Terakki, devrim konseyinin başkanlığına seçildi. Bu tarihten itibaren de SSCB'den Afganistan'a ekonomik ve askeri yardımlar akmaya başladı.[223]

Terakki yönetimi, göreve geldikten sonra Perçem grubu liderlerini, büyükelçi olarak göndererek ve üyelerini idam yoluyla sindirerek, iktidarlarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Ayrıca 5 Aralık 1978'de Terakki'nin Moskova ziyareti ile SSCB ile Afganistan Demokratik Cumhuriyeti arasında, "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalandı. Askeri bir

[221] Muhammed Aref Salihy, "Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.23.
[222] Bu darbe, "Sevr Devrimi" ya da "Nisan Devrimi" olarak da anılmaktadır.
[223] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.563.

ittifak niteliği de taşıyan bu antlaşma, SSCB'nin Afganistan'a yapacağı askeri müdahalenin hukuki anlamda meşruiyet zeminini oluşturdu.[224]

Terakki yönetiminin yaptığı siyasi ve toplumsal reformlar ve Afganistan ile SSCB arasında yakın siyasi ilişkilerin kurulması, ülkedeki muhafazakâr ve İslami çevrelerin zaman içerisinde rejim aleyhinde faaliyetlerde bulunmalarına ve Terakki yönetimi ile bu çevreler arasında bir iç savaşın başlamasına neden oldu.

Terakki yönetiminde dışişleri bakanlığı görevini üstlenen ve 27 Nisan'daki darbede aktif rol almış Hafizullah Amin, SSCB ile imzalanan ittifak antlaşmasının, Afganistan'ın SSCB tarafından işgal edilmesine sebebiyet verebileceği düşüncesiyle, antlaşmaya olumsuz yaklaşmaktaydı. Bu nedenle Terakki yönetimi ile ters düşmüştü. Terakki yönetiminin, ülkedeki İslami çevrelerle mücadelede başarısız olması üzerine, Hafizullah Amin, başbakanlık görevini üstlendi ancak onun da bu mücadelede başarısız olması, SSCB'nin Afganistan ile imzaladığı antlaşma kapsamında, Afganistan'a 27 Aralık 1979'da askeri bir müdahale gerçekleştirmesine neden oldu.[225]

SSCB'nin Afganistan'a müdahalesinde yukarıda bahsetmiş olduğumuz iç etkenlerin yanında, dış etkenlerinde etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. 1 Nisan 1978'de İran'daki referandum sonrasında, İran İslam Devleti'nin kurulması ve İran'ın ABD yanlısı dış politika çizgisini terk etmesiyle, 27 Nisan darbesi ile sosyalist eğilimli ADHP'nin iktidara gelmesi, Soğuk Savaş'ta odağın yeniden Ortadoğu olacağını işaret etmekteydi. Ayrıca, Camp David Antlaşması sonrasında SSCB'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan Mısır'ı kaybetmesi, Hafizullah Amin'in de Enver Sedat gibi bir "manevra" ile "sosyalizm adına

[224] Armaoğlu, **20.yy Siyasi Tarihi 1914-1995,** s.765-766.
[225] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.564.

kazanılmış" Afganistan'ın da Moskova yönetimi adına kaybedilebileceği endişesini beraberinde getirmekteydi.[226]

Tüm bu iç ve dış dinamikler çerçevesinde, SSCB'nin askeri müdahalesi 27 Aralık 1979'da gerçekleşti ve 1989'da son SSCB askerlerinin de Afganistan'dan çekilmesiyle sona erdi. SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra, ülkedeki İslami Direniş Hareketleri, ABD'nin de SSCB'yle olan siyasi mücadelesi doğrultusunda verdiği desteğinde yardımıyla, 1992 yılında başkent Kabil'e girerek, "Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin" kuruluşunu ilan ettiler.

Aydınlık Hareketi'nin ise Afganistan'a ilgisi, Nur Muhammed Terakki yönetimine karşı yürütülen İslami direnişin şiddetlenmesi ve Terakki yönetiminin bunları bastırmakta zorlanmasıyla başlamaktadır. Aydınlıkçılar, Afganistan'da Terakki yönetimine karşı yürütülen mücadelede, mevcut rejimin, "Sovyet yanlısı" niteliğinden ötürü, Afganistanlı "Müslüman gerillalara" sempatiyle bakmaktaydı.[227] Afgan gerillaların, iç savaşta giderek zemin kazanması ve başkent Kabil'i tehdit edecek duruma gelmesiyle, Aydınlıkçılar, Humeyni'nin "Terakki'nin sonunun da Şah'ınkine benzeyeceğine" dair yaptığı beyanı vurgulamaktaydı.[228]

Aydınlıkçılara göre, Afganistan'da mücadeleyi yürüten toplumsal gruplar, ne Terakki yanlılarının dediği gibi, "topraklarından mahrum bırakılmış toprak ağaları ile Batılı emperyalistlerin kışkırttığı bir avuç gerici molla" ne de AEP taraftarlarının deyimiyle, "kemik üzerinde itlerin dalaşıdır." Bu mücadele, Afgan halkının, "Sovyet sosyal emperyalizmine" karşı mücadelesidir ve bünyesinde, "komünistleri, bağımsızlık isteyen

[226] Ahmet Kasım Han, *"Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme",* **Ortadoğu Etüdleri Dergisi**, C:2, S:2, 2011, s.59-60.
[227] "Afganistan'da Moskovacı Yönetim Sarsılıyor.", **Aydınlık Gazetesi**, 20 Mart 1979.
[228] "35 Bin Gerilla Celalabad Kentine Doğru Harekete Geçti.", **Aydınlık Gazetesi**, 13 Haziran 1979.

güçleri, yurtsever din adamlarını, demokratları ve sosyal demokratları" barındırmaktadır.[229] Burada dikkati çeken bir diğer husus, Aydınlıkçıların, AEP'ye karşı tutumlarıdır. AEP'nin 4. Kongresi'nde, ÇHC'yi ve "Üç Dünya Teorisi'ni" emperyalist ilan etmesi sonrasında, AEP-ÇKP ilişkileri bozulmuştu. Aydınlık Hareketi'nin, Afganistan sorununda AEP'nin tutumunu bu denli doğrudan eleştirmesi, Pekin yanlısı tutumunu hararetle sürdürdüğünün bir başka kanıtıdır.

Aydınlıkçılar, Haziran 1979'dan, SSCB'nin askeri müdahalesinin gerçekleştiği 27 Aralık 1979'e kadar, Afgan direnişçilerine yönelik bu tutumunu sürdürdüler. Öyle ki, *Aydınlık Gazetesi* temsilcileri Ragıp Duran ve İlhan Gümüş, Afganistan'a giderek, direnişçilerle röportaj yaptılar. Bu yazı dizilerindeki temel vurgu ise Afgan direnişçilerin, bölgede sağladığı kazanımlar üzerineydi.[230]

Bu bağlamda, SSCB'nin Aralık 1979'da gerçekleştirdiği askeri müdahaleye, Aydınlık Hareketi'nin tepkisinin olumsuz olması ise doğaldı. Nitekim Aydınlıkçılar, Moskova'nın Afganistan'a gerçekleştirdiği müdahalenin, 1968'de Çekoslovakya'ya ve Ocak 1979'da Kamboçya'ya yapılan müdahalelerden farklı olmadığını savunmaktaydılar. [231]

Bu nedenle, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi, Aydınlık Hareketi'nin daha önce üzerinde sıkça durduğumuz, "Türkiye'nin SSCB tarafından işgal edileceği" şüphelerinin zirve yapmasına neden olan gelişmedir. Aydınlıkçılar bu gelişmeyle birlikte, SALT II gibi girişimlerin, SSCB'nin "oyalama taktiğinden" başka bir şey olmadığını, bu gelişmenin "kanıtladığını" ve bu girişimin, SSCB'nin yayılmacı politikalarının ve savaş stratejisinin

[229] "Bütün Afganistan Ulusu Mücadele Ediyor.", **Aydınlık Gazetesi**, 3 Eylül 1979.
[230] "Dünya'da ilk kez Aydınlık Afgan Gerilla Üslerine Girdi. – Rus jetleri bombardımana başlayınca siperlere atladık.", **Aydınlık Gazetesi**, 10 Ekim 1979. ve "Göğüslerine Bomba Bağlayarak Rus Tanklarının Önüne Atlıyorlar." **Aydınlık Gazetesi**, 14 Kasım 1979. örneklerinde görüleceği üzere, Aydınlık Hareketi muhtelif zamanlarda Afgan direnişçilerin durumu ile yazı dizileri vasıtasıyla kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.
[231] "Afganistan'da Rus Çizmesi", **Aydınlık Gazetesi**, 29 Aralık 1979.

önemli bir ayağı olduğu üzerinden bir söylem oluşturmaya giriştiler. TİKP'nin konuyla ilgili olarak yayınladığı bildiri, bu durumu özetler niteliktedir:

"Rusya, Afganistan'ı işgal ederek, Amin yönetimini devirdi, kukla Babrak'ı iş başına getirdi. Darbeyi Kabil'e indirilen Rus askerleri gerçekleştirdi. Rus birlikleri, Kabil sokaklarında devriye geziyor, tutuklamalar yapıyor. Olaya adı konmalıdır: Bu, bir Rus işgali, bir Rus darbesidir. Bu işgal, Sovyetler Birliği'nin dünya hâkimiyeti için yürüttüğü saldırı ve savaş stratejisinin önemli bir adımıdır. Çekoslovakya'nın işgalinden bu yana Rus ordusu, yabancı bir ülkeyi ilk kez doğrudan doğruya işgal etmiş ve yeni kuklalarını iş başına getirmiştir. (...) Demirel hükümeti, CHP, MSP ve her düzeyde yönetici, Rusya karşısındaki ham hayalleri bir yana atmalı, uyanık olmalıdır. Saldırgan, tavizler verilerek ve anarşi kışkırtıcısı beşinci kolu görmezlikten gelinerek yatıştırılamaz. Tehlike önlenemez. Saldırgan Sovyetler Birliği karşısında yurt savunmamızı güçlendiren bir siyaset izlemeli, bölgemizde barışı korumak için önlemler almalıdır."[232]

3. ÇHC'yi Doğrudan İlgilendiren Sorunlara Bakışları

a. Vietnam-Kamboçya Savaşı ve Vietnam'ın Kamboçya'yı İşgali

23 Ocak 1973'te Paris Antlaşması ile ABD'nin Vietnam'dan tüm askerlerini çekmesiyle, Kuzey Vietnam ile Güney Vietnam arasındaki savaşta, askeri güç dengesi tamamen değişti. Mart 1975'te Kuzey Vietnam birliklerinin Güney Vietnam'a saldırması ve Güney Vietnam'ın başkenti Saigon'a girmesiyle, Kuzey Vietnam ile Güney Vietnam arasındaki savaş sona erdi ve "sosyalist" Kuzey Vietnam'ın öncülüğünde, iki Vietnam birleşti. Bu gelişmenin sonrasındaki süreçte, 1977'de ABD'nin BM nezdinde bu birleşmeye

[232] "TİKP: Orta Doğu Rusya'dan Gelen Büyük Bir Tehlike ile Karşı Karşıyadır." **Aydınlık Gazetesi**, 30 Aralık 1979.

itirazını geri çekmesiyle "sosyalist" Vietnam, Vietnam topraklarının tamamının tek meşru temsilcisi olarak BM'ye üye oldu.[233]

Vietnam'ın birleşmesinden sonra Vietnam-ÇHC ilişkileri 1977'den itibaren bozulmaya başladı ve 1977 yılının sonlarında, Vietnam'ın Kamboçya'ya saldırması ise iki ülke arasındaki diplomatik gerginliğin, sıcak çatışmaya dönüşmesine neden oldu. Mart 1978'den itibaren Vietnam yönetimi, çoğunluğu Çinlilere ait olan özel teşebbüslere ve teşebbüs sahiplerinin mal varlılarına el koyması üzerine Pekin yönetimi, Vietnam'a yapmış olduğu ekonomik ve askeri yardımı kesti. Tüm bu nedenler, beraberinde Vietnam'ı Moskova ile yakınlaşma politikası izlemeye ve Kasım 1978'de yılında bir ittifak antlaşması imzalamaya itti.[234]

Vietnam'ın birleşmesinden sonra, ÇHC-Vietnam ilişkilerinin gerginleşmesinin ve Vietnam'ın SSCB'ye yakınlaşmasının altındaki en önemli faktör, Vietnam'la Çin'in arasında asırlar boyunca süregelen mücadele ve aynı ideolojik kampta yer almasından dolayı, Vietnam'ın ÇHC'nin siyasi nüfuzu altına girmek istememesidir. Vietnam, Kremlin ile yakınlaşarak ÇHC'ye karşı bir denge unsuruna sahip olmaktaydı; aynı şekilde, SSCB de ÇHC'nin güneyindeki komşusunu kendi yanına çekerek, Pekin yönetimi ile "Sosyalist Blok" içerisinde devam eden rekabette bir avantaj sağlamakta ve ÇHC'yi Güneydoğu Asya'da çevrelemekteydi.

Kamboçya ise 1941-1970 yılları arasında Prens Sinahum tarafından yönetilmekteydi. 1970'de Mareşal Lon Nol'un askeri darbe ile Prens Sinahum'u devirmesiyle birlikte, etkisini arttırmaya başlamış muhalif gruplar içerisinde "Kızıl Khmerler" olarak bilinen Kamboçyalı komünistler, yeni yönetime karşı, giderek daha etkili olmaya başladılar. Lon Nol'a karşı

[233] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.531.
[234] **Ibid.,** s.532.

verilen mücadele 1975 yılında başarıya ulaştı ve Pol-Pot önderliğindeki Kızıl Khmer gerillaları, Lon Nol'u devirerek iktidarı ele geçirdiler.[235] Kızıl Khmerler, bu tarihten itibaren dört yıl sürecek iktidarları boyunca ülkede bir tarım sosyalizmi inşa etmeye ve ülke nüfusunun dörtte birinin hayatına mal olacak politikalarını uygulamaya koyuldular.

Kamboçya'daki Kızıl Khmer yönetiminin, Pekin yanlısı bir siyaset izlemesi ve Pekin yönetiminin, Kamboçya'yı desteklemesinin altında, Kızıl Khmer'lerin Mareşal Lon Nol'a karşı verdikleri mücadelede ÇHC'nin verdiği destek ve Moskova yanlısı, Vietnam Komünist Partisi (VKP)'nin, Kızıl Khmerler üzerindeki güçlü nüfuzunu kırmak istemesi yatmaktadır. Aynı şekilde Vietnam tarafından yutulma tehlikesi altındaki Kızıl Khmer rejiminin de ÇHC'ye yaklaşması bu bağlamda olağandı.[236]

Kızıl Khmerler ile VKP arasında giderek gerginleşen ilişkiler sonucunda, 1978 yılının Kasım ayında, SSCB tarafından silahlandırılmış Vietnam ordusu, Kamboçya'ya saldırdı. Kısa zamanda, başkent Phnom Pehn'i ele geçirilerek, "Ulusal Kurtuluş için Ulusal Cephe" isimli bir kukla yönetim kuruldu. Pekin'in bu duruma tepkisi gecikmedi ve Çin ordusu, gelişmeler üzerine, Vietnam'ın kuzeyini işgale girişti.

Çin ordusunun, Vietnam'a yönelik saldırısında, istediği sonucu alamaması ve Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesi sonucunda, Pol Pot rejimi devrilerek Kamboçya'daki Kızıl Khmer iktidarı son buldu. 14 yıl süren işgal sonrasında ise, 1993 yılında, son Vietnam birliklerinin de Kamboçya topraklarını terk etmesiyle ülkede anayasal monarşi ilan edildi.[237]

Aydınlık Hareketi'nin, Kamboçya'nın durumuna ilişkin ilk tahlilleri, 1970 yılına kadar gitmektedir. Aydınlıkçılar, daha önce bahsetmiş olduğumuz ve Prens Sihanum'u

[235] Armaoğlu, **Siyasi Tarih**, s.683.
[236] **Ibid.,** s.684.
[237] Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, s.533.

darbeyle görevden uzaklaştırarak, iktidarı ele geçiren Mareşal Lon Nol'u "faşistlikle" suçlamaktaydılar. Ayrıca, Çek Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki Kamboçya büyükelçiliğini işgal eden Kamboçyalı öğrencilere karşı yapılan polis müdahalesinin, Çek Sosyalist Cumhuriyeti'nin, Moskova yönetiminin bir "kuklası" olduğunun bir ispatı olduğu vurgulamaktaydılar.[238]

Bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus da, Aydınlık Hareketi'nin, Kuzey Vietnamlı komünistlere destek vermeleriydi. İleride, Vietnam'a karşı tamamen değişecek bu söylemin altında, Vietnam'daki savaşın henüz sona ermemiş olması ve Güney Vietnam ve ABD birliklerine karşı mücadele veren, Kuzey Vietnamlı komünistlerin, Pekin tarafından ekonomik ve askeri olarak destekleniyor oluşudur.

Vietnam'daki savaşın, Kuzey Vietnamlı komünistlerin zaferi ile sonuçlanmasıyla, Vietnam'ın dış politika yönelimi zamanla değişti ve Vietnam yönetimi, giderek daha Moskova yanlısı bir politika izlenmeye başladı. Bu durum doğal olarak, Vietnam-ÇHC ilişkilerinin gerginleşmesine ve daha önce ifade ettiğimiz üzere, Sovyetler Birliği tarafından silahlandırılan Vietnam ordusunun Kamboçya'ya saldırmasıyla, iki ülke arasında bir sıcak çatışmaya dönüştü.

Aydınlık Hareketi'nin, Vietnam yanlısı söylemleri ise, ÇHC ile Vietnam arasındaki ilişkilerin bozulmasına paralel olarak değişti ve SSCB yanlısı Vietnam'ın ÇHC yanlısı Kamboçya'ya saldırması üzerine, tüm söylemlerini, "Vietnam'ın saldırganlığı temelinde" yeniden inşa ettiler. Bu bağlamda, 1970'li ikinci yarısından itibaren, Aydınlık Hareketi'nin Vietnam ve Kamboçya'ya yönelik tutumları incelenecek olursak, Vietnam'daki iç savaşın sürdüğü dönemde Kuzey Vietnamlı komünistlerin başarıları sahiplenildi ve bu başarıların,

[238] "Modern Revizyonistler, Kamboçya Faşistlerini Destekliyor.", **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:24, Ekim 1970, s.427.

Vietnamlıların, "doğru devrimci çizgide" ısrarlarının "doğal bir sonucu" olduğunu ifade edildi.[239] Kamboçya'da ise, 17 Nisan 1975 tarihinde Kızıl Khmer birliklerinin, Mareşal Lon Nol rejimini yıkarak sosyalist bir rejim kurmaları, "ezilen halklar" için kutlu bir gün olarak nitelenerek, Kamboçya'nın artık kendi öz kaynakları ile kalkınma yolunda büyük adımlar atan "bağımsız" bir devlet olduğu öne sürüldü.[240]

Daha önce ifade edildiği üzere, Vietnam ile ÇHC arasındaki ilişkilerin, iki Vietnam'ın birleşmesinden sonra giderek bozulması, Pekin yanlısı Kamboçya ile Vietnam arasındaki ilişkileri de etkiledi ve Kasım 1977'den itibaren iki ülke arasındaki başlayan sınır çatışmaları, Kasım 1978'den itibaren topyekûn savaş haline dönüştü. Aydınlık Hareketi, Pekin yanlısı bir ülkenin saldırıya uğraması nedeniyle, ilk andan itibaren Kamboçya yanlısı bir tutum aldı ve Vietnam'ın bu "saldırgan" tutumu karşısında, başta Türkiye solu olmak üzere, Türkiye kamuoyu nezdinde bir farkındalık oluşturmaya çalıştı.[241] 1978'de çatışmaların şiddetlenmesi ve 1979 yılının başında, Vietnam birliklerinin, Kamboçya'yı işgale başlamasını Aydınlıkçılar manşetten vererek, "bir ulusun bağımsızlığının göz göre göre çiğnendiği" argümanı üzerinden söylemlerini oluşturmaya başladılar.[242] Vietnam ordusunun başkent Phnom Pehn'i ele geçirerek, Kamboçya'da bir kukla yönetim kurması sonrasında, Kızıl Khmer rejiminin, Kamboçya'nın "tek yasal temsilcisi olduğu" ve "Kamboçya halkının, Vietnamlı işgalcileri mutlaka alt edecekleri" iddia etdilmekteydi.[243]

Vietnam'ın Kamboçya'ya karşı yürüttüğü askeri harekât sonrasında, Pekin yönetiminin Vietnam'ın kuzeyine yaptığı askeri harekâtı, Aydınlıkçılar, Vietnam'ın

[239] *"Halk Savaşının Vietnam'daki Büyük Zaferi Kutlu Olsun."*, **Halkın Sesi**, S:4, 6 Mayıs 1975, s.8.
[240] *"17 Nisan Bütün Halkların Bayramı – Emekçilerin Devrimci Kamboçya'sına Bin Selam"*, **Halkın Sesi,** S:2, 22 Nisan 1975, s.3.
[241] *"Kamboçya, Vietnam Saldırısını Alt Edecektir."*, **Halkın Sesi**, S:144, 14 Ocak 1978, s.8-9.
[242] *"Rusya'nın Desteklediği Vietnam Ordusu, Kamboçya'yı İşgal Etti."*, **Aydınlık Gazetesi**, 9 Ocak 1979.
[243] *"Kamboçya Halkı, Pol Pot Önderliğinde Direnişe Hazırlanıyor.",* **Aydınlık Gazetesi**, 19 Ocak 1979.

Kamboçya'yı işgaline ve ÇHC'nin sınırlarına yaptığı mütecaviz saldırılara bir "ihtar" olarak nitelediler.[244] ÇHC'nin bu saldırısı, Kamboçya'nın büyük bölümünü hali hazırda işgal etmiş Vietnam'ın saldırılarını durdurmayı başarsa da Vietnam kuvvetlerinin Kamboçya'dan çekilmesini sağlayamadı.

Böylece Kızıl Khmer rejimi Kamboçya'da *"de facto"* devrilmiş oldu. Bundan sonraki süreçte Aydınlıkçıların tutumu, Vietnam'ın Kamboçya'da kurduğu siyasal düzenin, BM nezdinde kabul görmesinin, Vietnam'ın Kamboçya'yı işgalini meşrulaştırmaktan başka bir işe yaramayacağı yönünde kamuoyu oluşturmak yönünde oldu.[245]

Sonuç olarak, 1970'li yılların sonunda, Türkiye toplumunun giderek radikalleşen ortamından, Aydınlık Hareketi de etkilendi ve Hareket 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren, ÇKP dış politikasını daha sıkı bir şekilde takip etmeye başladı. Kamboçya meselesi, Aydınlık Hareketinin, ÇHC dış politika çizgisini ne denli takip ettiğini anlamak açısından önemli bir örnektir. Kızıl Khmer rejiminin, ülke nüfusunun dörtte birinin hayatına mâl olan, tarım sosyalizminin inşasına yönelik tepkileri, "küçük burjuva hümanizmi" olarak nitelemeleri bile ÇHC'nin "Türkiye'deki temsilcisi" olma konusunda ne denli ısrarlı olduğunu göstermektedir.[246]

b. Tayvan ve ÇHC-Hindistan Sınır Anlaşmazlığı Sorunları

1971'de ÇHC'nin Tayvan'ın yerine BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olmasından sonra, ÇHC ile Tayvan'ın birleşmesi meselesi, günümüzde de bir çözüme kavuşturulamamıştır.

---

[244] *"Çin, Vietnam Saldırılarına Karşı İhtar Harekâtına Girişti."* **Aydınlık Gazetesi**, 18 Şubat 1979.
[245] *"BM'de Kamboçya'nın Temsili Askıya Alınırsa Büyük Hata Olur."* **Aydınlık Gazetesi**, 12 Eylül 1980.
[246] Bora, **Cereyenlar - Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** s.666.

Aydınlık Hareketi'nin Tayvan sorununa yönelik kayda değer bir tutum takınmadıkları görülmektedir. ÇHC'nin BM'ye üye olduğu Ekim 1971 tarihinde, Aydınlıkçıların büyük bir bölümünün cezaevindeki tutuklulukları devam etmekteydi. Bu nedenle PDA'nın bu dönemde çıkarılmıyor oluşu, Aydınlık Hareketi'nin bu dönemde konuyla ilgili tutumunun anlaşılmasını imkânsız kılmaktadır.

29 Ocak 1979'da Deng Şiaoping'in ABD'yi ziyareti ise Aydınlık Gazetesinde yankı bulmuş ve Deng Şioping'in "Tayvan sorununun barışçıl yollarla çözülmesini istediklerini" belirten demecine yer verilmiştir.[247] Bunun dışında, 12 Eylül 1980 tarihine giden süreçte, Aydınlık Hareketi'nin konuyla ilgili net bir tutumu bulunmamaktadır.

1962 yılında, ÇHC ile Hindistan arasında sıcak çatışmaya dönüşen ve günümüzde dahi kesin bir çözüme kavuşturulamamış bu sınır anlaşmazlığı ile ilgili olarak, Aydınlık Hareketi'nin 1974 ile 1980 arasındaki dönemde, konuyla ilgili kayda değer bir tutumuna rastlanılmamıştır.

[247] *"ABD ile Çin arasında Bilim ve Teknoloji Antlaşması İmzalandı."*, **Aydınlık Gazetesi,** 30 Ocak 1979.

SONUÇ

1960'lar, Türkiye'de solun, ilk defa kitleselleşmesinin ve Türkiye'de siyaset sahnesine çıkışının başladığı yıllardır. 1965 Türkiye genel seçimleri sonrasında, TİP'in 14 milletvekili ile parlamentoya girmesiyle, Türkiye'de ilk defa bir sosyalist parti, mecliste temsil edilme imkânına sahip oldu. Bu tarihten itibaren çeşitli sol gruplar, bu kitleselleşmenin de etkisiyle, giderek güçlenmeye ve nüfuz kazanmaya başladılar.

1960'ların ikinci yarısından itibaren, özellikle üniversitelerde örgütlenen gençlik hareketleri ise, çoğunlukla TİP ve "Sosyalist Devrim" çizgisinin bir eleştirisi olan, Mihri Belli'nin başını çektiği MDD çizgisine yönelmekteydi. Bu yönelim, kısa zamanda, MDD hareketinin hızla büyümesine neden olduysa da, Mihri Belli'nin, bu gruplar arasındaki "uzlaşmacı" tutumu sonucunda, giderek radikalleşen gençlik grupları tarafından 1960'ların sonlarında yavaş yavaş terkedilmeye başlandı. Kendi örgütsel çatılarını inşa etmeye çalışan bu gençlik gruplarının faaliyetleri ise, 12 Mart 1971'deki askeri muhtıra ve ilan edilen sıkıyönetim sonrasında büyük ölçüde akamete uğradı.

Aydınlık Hareketi de, 1970 yılında, Mihri Belli'nin MDD çizgisi ile yollarını ayırmış ve kendi yayın organları olan PDA ile ilk kez örgütlü bir siyasi yapı olarak ortaya çıkmıştı. MDD çizgisi ile aralarına mesafe koymaları ise, PDA'nın çıkarılmasından sonra, Hareket'in Maoculuğu giderek daha fazla benimsemesini beraberinde getirdi. 12 Mart 1971'deki muhtıraya kadar olan bu kısa süre zarfında, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren benimsedikleri ideolojik yönelimleri, büyük oranda netleşmişti.

Aydınlık Hareketi, askeri muhtıra sonrasında örgütsel olarak çözülen diğer sol grupların aksine, cezaevi sürecinden, örgütsel yapılarını muhafaza etmeyi başararak çıktılar. Bununla birlikte, askeri muhtıra ve sıkıyönetim, ordunun beklentilerinin tam aksinin

gerçekleşmesine neden olmuş, özellikle üniversite gençliği giderek "sola" daha da sempatiyle bakmaya başlamıştı. Bu durumun altında yatan temel neden ise, sıkıyönetimin, toplum nezdinde yarattığı siyasi ve toplumsal baskı faktörüdür.

Aydınlıkçıların, cezaevi sürecini, örgütsel yapılarını koruyarak atlatmaları ve 1974'te Anayasa Mahkemesi'nin, mahkûmiyet kararlarını bozması sonrasında serbest kalmaları, Hareket'in bu gençlik kitleleri nezdinde örgütlenmesini kolaylaştırdı. Bununla birlikte, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, Halkın Birliği, Halkın Kurtuluşu ve Halkın Yolu gibi diğer Maocu gruplarla girdiği rekabet, Aydınlık Hareketi'nin 1970'lerin başında benimsediği Maoculuğa daha sıkı sarılmasına neden oldu.

Bu durum, Aydınlık Hareketi'nin dış politika anlayışını ve uluslararası gelişmelere yönelik yaklaşımını doğrudan etkiledi. Uluslararası arenada cereyan eden tüm gelişmelerde, Pekin'in dış politika yönelimini ya doğrudan benimsediler ya da bu gelişmeleri, Pekin yönetiminin ortaya attığı, "Üçüncü Dünya" veya "Üç Dünya Teorisi" gibi teoriler üzerinden okumaya çalıştılar.

Buna karşın, Aydınlıkçılar, Türkiye'yi yakından ilgilendiren gelişmelerde, Pekin yönetiminin dış politika anlayışından ve Maoculuğun ideolojik vurgusundan ziyade, "Üçüncü Dünyacı" bir yaklaşıma sahiptiler. Bu sayede, hem ÇHC'nin "Üçüncü Dünya'nın temsilcisi" olduğu iddiası ile Pekin çizgisini karşılarına almaktan kurtuluyorlar, hem de Türkiye'nin resmi dış politika anlayışına alternatif bir önermede bulunabiliyorlardı.

Bu bağlamda, Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'nin resmi dış politika anlayışı ile çelişmesinin altında, o dönem savundukları bu "Üçüncü Dünyacı" anlayış yatmaktadır. Türkiye'nin Batı Bloku'nun bir parçası olmasına karşın, Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'nin

uluslararası sistemdeki yerinin "Üçüncü Dünya" olması gerektiği tezi, bu durumu yaratan başlıca etmendir.

Kıbrıs sorununda, Türkiye'nin adaya yaptığı askeri müdahaleye karşı en önemli sloganlarından birinin, "Akdeniz, Akdenizlilerindir." olması ve bu müdahaleyle, Kıbrıs halkının iradesinin ayaklar altına alındığını savunmaları, bu durumun ispatı niteliğindedir. Kıbrıs'ın kendi iç meselelerine hiçbir dış gücün karışmaması gerektiği ve aksi bir durumun, "süper devletlerin" ve özellikle SSCB'nin işine yarayacağını öne sürmeleriyle de tutumlarını, "Üç Dünya Teorisi" ile uyumlu hale getirmişlerdir.

Aynı şekilde, Türkiye'nin AET ile olan ilişkilerini, "karşılıklı çıkarlar temelinde olması koşuluyla" desteklemeleri veya İran'daki Şah rejimine karşı olmalarına rağmen, ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunmaları, aynı "Üçüncü Dünyacı" anlayışın bir sonucudur. Çünkü Aydınlıkçılar, bölge ülkeleriyle geliştirilecek olan iyi ilişkilerin, "iki süper devletin" hegemonya mücadelesini ortadan kaldırmanın tek yolu olduğuna inanmaktaydılar.

Bununla birlikte Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmeyen, ancak ÇHC'yi siyasi olarak doğrudan ilgilendiren gelişmelerde, Pekin'in dış politika anlayışına sıkı bir şekilde sahip çıktığını söylemek mümkündür. Örneğin, Vietnam savaşı sırasında, Pekin'in Vietkong'u desteklemesi dolayısıyla Aydınlıkçılar, iç savaş sürecinde, Vietnamlı sosyalistleri desteklemekteydiler. Ancak Vietnam Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Vietnam'ın Pekin'in desteklediği Kızıl Khmer yönetimindeki Kamboçya'ya saldırması sonrasında, ÇHC'nin Vietnam'a yönelik politikası değişti. Bu durum karşısında, Aydınlık Hareketi'nin Vietnam'a yönelik tutumunun da değişmesi, bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Aydınlık Hareketi'nin ÇHC'nin dış politika anlayışını sıkı bir şekilde takip ettiğinin bir diğer kanıtı da, dış politika tutumlarını belirlerken, "Üç Dünya Teorisi'nden" sıklıkla

faydalanmalarıdır. Üç Dünya Teorisi, Sovyetler Birliği'ni "yükselen emperyalist güç" olarak nitelendirmekte ve "iki süper devlet" arasında ABD'den daha tehlikeli olarak tanımlamaktaydı. Aydınlıkçılar, SSCB'nin Afganistan'a gerçekleştirdiği askeri müdahaleyi, bu durumun bir kanıtı olarak yorumladılar. Nitekim, Aydınlıkçıların, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi işgal etme hazırlığında olduğu algısının altında da, Üç Dünya Teorisi'ni bu doğrultuda yorumlamaları yatmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle ele alınan dönemde, Aydınlık Hareketi'nin, Türkiye'nin resmi dış politika anlayışını etkileyebildiğini söylemek güçtür. Bunun temelinde yatan nedenler: Aydınlık Hareketi'nin ideolojik ve siyasi yöneliminin, Türkiye'nin dış politika anlayışıyla uyumsuz olması ve Türkiye solunun o dönemki bölünmüşlüğü içerisinde büyük bir siyasi güç teşkil edememesidir. Aynı şekilde, o dönemde Türkiye'nin ÇHC ile olan ilişkilerinin güçlü olmaması da Pekin'in siyasi çizgisini sıkı bir şekilde takip eden Aydınlık Hareketi'nin, Türk dış politikasını etkilemede yetersiz kalmasına yol açan bir diğer neden olarak kabul edilebilir.

Belirtilmesi gereken bir diğer olgu da, özellikle 1970'lerden itibaren, ABD'nin dünyadaki Maocu hareketlere destek verdiği ve Batı Bloku içerisinde yer alan Türkiye de bu tür operasyonlar yaptığı yönündeki varsayımdır. Washington'un Soğuk Savaş'ın devam ettiği günlerde, bu ülkelerdeki sol hareketin bir bütünlük arzetmesini engellemek ve gücünü zayıflatmak için bu tür girişimlerde bulunması olağandır. Bununla birlikte, Aydınlık Hareketi'nin bu tür bir operasyonun parçası olduğunu öne sürmek sadece bir iddia'dan ibaret olabilir. Çünkü bu tez çalışmasında sıklıkla bahsedildiği üzere, Aydınlıkçıların Maoculuğu benimsemesi esasen Mihri Belli ile yollarını ayırmaları sonrasında bir tutunum ideolojisi arayışlarının bir sonucudur.

Aydınlıkçıların, SSCB'ye kıyasla ABD'ye yönelik eleştirilerinin görece daha hafif olması bu tür bir iddia'nın ortaya çıkmasına zemin hazırlasa da, Aydınlık Hareketi'nin bu tutumunun altında, 1970'lerin başından itibaren Pekin ile Washington arasında giderek gelişmeye başlayan siyasi ve diplomatik ilişkiler önemli rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, Aydınlık Hareketi'nin, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren benimsediği dış politika anlayışı, büyük oranda Pekin yönetiminin dış politika anlayışıyla tutarlıdır. ÇHC'nin, "Bağlantısızlar Hareketi'nin" bir üyesi olması ve kendisini "Üçüncü Dünya'nın" temsilcisi olarak nitelemesi ve ABD aleyhtarlığından güçlü olan SSCB aleyhtarlığı fikirleri, Aydınlık Hareketi tarafından da paylaşılmaktaydı.

Bu doğrultuda, ÇHC'yi dünya sosyalist devriminin merkezi kabul eden bir siyasi hareketin, Pekin yönetiminin bu dış politika anlayışı ile paralel olarak, Türkiye'nin yerinin "Üçüncü Dünya" olduğunu savunması olağandır. Ne var ki bu durum, Aydınlık Hareketi'nin dış politika çizgisinin, Türkiye'nin resmi dış politika anlayışıyla zaman zaman çelişmesini de beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

A. SÜRELİ YAYINLAR

"Devrimci Yol: AEP, yıllanmış revizyonist tezleri savunuyor.", **Aydınlık Gazetesi**, 4 Ocak 1979.

"Bağımsızlığımız üzerinde oyun oynanıyor.", **Aydınlık Gazetesi**, 16 Mayıs 1979.

"*Çin Halk Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Deng Şiaoping: Çin ile ABD, Avrupa ve Japonya arasındaki dostça ilişkiler, dünya barışına hizmet eder."* **Aydınlık Gazetesi,** 11 Şubat 1979.

"Halkın cevabı: U-2'lere izin vermeyeceğiz!", **Aydınlık Gazetesi**, 16 Temmuz 1979.

"Ağustos 1968: Çekoslovakya… Ocak 1979: Kamboçya…" Aralık 1979: Afganistan – Afganistan'da Rus Çizmesi", **Aydınlık Gazetesi,** 29 Aralık 1979.

"AET Türkiye'ye soruyor: Tamam mı devam mı?", **Aydınlık Gazetesi,** 14 Eylül 1979.

"AET'ye karşı tutum (2)", **Aydınlık Gazetesi**, 29 Kasım 1979.

"*Afganistan'da Moskovacı yönetim sarsılıyor.",* **Aydınlık Gazetesi**, 20 Mart 1979.

"35 Bin Gerilla Celalabad Kentine doğru harekete geçti.", **Aydınlık Gazetesi**, 13 Haziran 1979.

"Bütün Afganistan ulusu mücadele ediyor.", **Aydınlık Gazetesi**, 3 Eylül 1979.

"Denktaş: Görüş ayrılıklarının çözümü görüşmelere devam etmekle mümkündür.", **Aydınlık Gazetesi,** 9 Haziran 1979.

"Kıbrıs'ta 14 bin T.C. vatandaşı "Kıbrıslı" yapıldı." **Aydınlık Gazetesi,** 18 Nisan 1980.

"Camp David çıkmazında, Kudüs'ün yeri ve önemi", **Aydınlık Gazetesi**, 1 Ağustos 1980.

"Şimdi Camp David sonrasını düşünmek gerek", **Aydınlık Gazetesi**, 2 Ağustos 1980.

"Rusya'nın desteklediği Vietnam ordusu, Kamboçya'yı işgal etti.", **Aydınlık Gazetesi**, 9 Ocak 1979.

"BM'de Kamboçya'nın temsili askıya alınırsa büyük hata olur." **Aydınlık Gazetesi**, 12 Eylül 1980.

"Kamboçya halkı, Pol Pot önderliğinde direnişe hazırlanıyor.", **Aydınlık Gazetesi**, 19 Ocak 1979.

"*Homeyni: İran Devrimi, Amerika'nın ve Sovyetlerin, ülkemize uzanan elleri kesilinceye kadar devam edecek!"*, **Aydınlık Gazetesi**, 21 Şubat 1979.

"*Sovyet yanlısı Kürt ayaklanması sürüyor."*, **Aydınlık Gazetesi**, 23 Şubat 1979.

"*Yeni yılın ilk müjdesi İran halkından – Şah Kaçıyor!"*, **Aydınlık Gazetesi**, 17 Ocak 1979.

"İran'da mücahitler, çok sayıda kadını öldürdü." **Aydınlık Gazetesi**, 11 Mart 1979.

"*Homeyni, kadınların gösterisine karşı çıktı.*" **Aydınlık Gazetesi**, 10 Mart 1979.

"Çin, Vietnam saldırılarına karşı ihtar harekâtına girişti." **Aydınlık Gazetesi**, 18 Şubat 1979.

"ABD ile Çin arasında Bilim ve Teknoloji Antlaşması imzalandı.", **Aydınlık Gazetesi,** 30 Ocak 1979.

"Dünya'da ilk kez Aydınlık Afgan gerilla üslerine girdi. – Rus jetleri bombardımana başlayınca siperlere atladık.", **Aydınlık Gazetesi**, 10 Ekim 1979.

"Göğüslerine bomba bağlayarak Rus tanklarının önüne atlıyorlar." **Aydınlık Gazetesi**, 14 Kasım 1979.

"Afganistan'da Rus çizmesi", **Aydınlık Gazetesi**, 29 Aralık 1979.

"TİKP: Orta Doğu Rusya'dan gelen büyük bir tehlike ile karşı karşıyadır." **Aydınlık Gazetesi**, 30 Aralık 1979.

"İki süper devlet ve Avrupa - Avrupa üzerindeki fırtına bulutları", **Aydınlık Dergisi**, S:56, Ekim 1975,

"Mao Zedung Yoldaşın, Proleter Devrimci Çizgisinin Dörtlü Çeteye Karşı Zaferini Selamlıyoruz." **Aydınlık Dergisi**, Ocak 1977, S:71, s.2

"*Mao Zedung'un Üç Dünya Teorisi Dünya Devrimine Işık Tutuyor."* **Aydınlık Dergisi**, S:78, Ağustos 1977, s.16.

"*Bundan iki yıl önce şehit düşen sekiz arkadaşımızı anıyoruz.*" **Aydınlık Dergisi**, 17 Şubat 1975, S:54, s.12.

"Büyük Proleter Kültür Devrimi Sonsuza Kadar Işık Saçacaktır." **Aydınlık Dergisi**, S:55, Ağustos 1976, s.43.

"Yardımın bedeli: Amerikan Boyunduruğu" , **Aydınlık Dergisi**, S:53, 11 Şubat 1975, s.3.

"Üç Dünya Teorisi: Mao Zedung'un Dünya Halklarına Bıraktığı Bir Silah", **Aydınlık Dergisi,** S:80, Ekim 1977, s.16.

"Mao Zedung'un Üç Dünya Teorisi"*,* **Aydınlık Dergisi,** S:82, Aralık 1977.

"Revizyonizmi Değil, Marksizmi Uygulayın" **Aydınlık Dergisi,** S:55, Ekim 1975

"Dünya Birleşik Cephesinin Temel Gücü.: Üçüncü Dünya", **Aydınlık Dergisi,** S:57, Kasım 1975, s.1-7.

"İki Federe Devlet Eşittir Taksim", **Aydınlık Dergisi,** İstanbul, S:54, 17 Şubat 1975, s.1-3.

"Batı Avrupa Sovyet Tehdidine Karşı Uyanıyor." **Halkın Sesi,** S:68, 3 Ağustos 1976,

"Üçüncü Dünya Yeni Bir Ekonomik Düzen İçin Mücadele ediyor." **Halkın Sesi,** S:98, 1 Mart 1977, s.8-9.

"Helsinki Ruhu" değil "Müdafa-i Hukuk" Ruhu", **Halkın Sesi,** S:130, 3 Ağustos 1976, s.10-11.

"Kıbrıs'ın Kaderini Kıbrıs Halkı Tayin Etmelidir. – Fetihçilik yarışını kim kazanacak?", **Halkın Sesi,** S:3, 3 Haziran 1975

"Hükümetin Yunanistan'a Cevabını Destekliyoruz.", **Halkın Sesi,** S:54, 27 Nisan 1976,

"Türkiye'nin yeri Üçüncü Dünya ülkelerinin yanıdır.", **Halkın Sesi**, 1 Mart 1977, s.8.

"Köleleştirici ABD Şemsiyesi ve Sosyal Emperyalizmin Saldırı Tehlikesi", **Halkın Sesi**, S:28, 14 Ekim 1975, s.3

"Filistin Halkı Bütün Sahte Çözümleri Reddedecektir.", **Halkın Sesi**, S:29, 28 Ekim 1975, s.4-5.

"*Amerikan Boyunduruğuna son – NATO ve Varşova Paktları Dışında Bağımsız Bloksuz Türkiye"*, **Halkın Sesi,** 24 Haziran 1975, S.10, s.1.

"*İşgal altındaki Filistin'de Toprak Günü."*, **Halkın Sesi**, S:53, 20 Nisan 1976, s.11.

"*Filistin Devriminin 13. Yıl Dönümünde, Filistin Halkına Selam",* **Halkın Sesi**, S:142, 3 Ocak 1978, s.14-15.

"Sovyet tehdidi karşısında, NATO'nun duyduğu tedirginlik artıyor." **Halkın Sesi,** 4 Ocak 1977, S:90, s.10.

"Türkiye'nin yeri Üçüncü Dünya ülkelerinin yanıdır." **Halkın Sesi**, 1 Mart 1977, S:98, s.9

"Çin'de Proleterya Diktatörlüğü Altında Devrim Sürdürülüyor.", **Halkın Sesi,** S:53, 20 Nisan 1976 s.12.

"Deng Siao-Ping meselesi üzerine – Üçlü Blokun Gönlünde Yatan Nedir?" , **Halkın Sesi,** S:128, 23 Eylül 1977, s.7.

"Kamboçya, Vietnam saldırısını alt edecektir.", **Halkın Sesi**, S:144, 14 Ocak 1978, s.8-9.

"17 Nisan Bütün Halkların Bayramı – Emekçilerin Devrimci Kamboçya'sına Bin Selam", **Halkın Sesi,** S:2, 22 Nisan 1975, s.3.

"Halk Savaşının Vietnam'daki Büyük Zaferi Kutlu Olsun.", **Halkın Sesi**, S:4, 6 Mayıs 1975, s.8.

"OPEC ülkelerinin zam kararı üzerine – Üçüncü Dünyanın petrol mücadelesi iki süper devlete ağır bir darbedir.", **Halkın Sesi,** S:28, 21 Aralık 1976, s.11

"İki Süper Devlet Kahrolsun – Türkiye-İran Dost Olsun!" , **Halkın Sesi,** S:30, 4 Kasım 1975, s.12.

"*Türkiye-İran Ortak Bildirisi ve Üçüncü Dünya"*, **Halkın Sesi**, S:31, 11 Kasım 1975, s.2-3.

"Soviet – US Hegemony Scramble: Root cause of intranquility in the Mediterranean", **Pekin Review**, 23 August 1975, No:34, s.19-20.

"Ankara: Worker-Peasant Party of Turkey founded", **Peking Review,** 17 Şubat 1978, C:21, S:7

"China Succesfully Conducts Nuclear Explosion Containing Thermo Nuclear Material", **Pekin Review**¸S:20, 13 May 1966

"Modern Revizyonistler Dünya Halklarının Kurtuluş Mücadelelerini Nasıl Baltalıyorlar.", **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:21, Temmuz 1970, s.177-183

"Sovyetler Birliğinde Kapitalizme Geri Dönüş – Sovyetler Birliğinde Kapitalist Ekonominin Her Alanda Teşviki" **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:24, Ekim 1970, s.497-503.

"Filistin İhtilâlini Kimse Durduramaz!", **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:10, Ekim 1970, s.417-425.

"Modern Revizyonistler, Kamboçya Faşistlerini Destekliyor.", **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:24, Ekim 1970, s.427.

"*Amerikan U-2 Uçaklarına ve Rusya'ya Teslimiyete Hayır"*, İstanbul, **TİKP Yayınları,** Haziran 1979

B. KİTAPLAR

Adıbelli, Barış, **Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu,** İstanbul, IQ Kültür Yayıncılık, 2006

Amerikan U-2 Uçaklarına ve Rusya'ya Teslimiyete Hayır!, Ankara, TİKP Yayınları, 1979

Aktaş, Melih, **Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, İstanbul, Şema Yayınevi, 2006,

Arendt, Hannah, **Şiddet Üzerine**, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012

Armaoğlu, Fahir, **20.yy Siyasi Tarihi 1914-1995,** 16.baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2007.

Armaoğlu, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları 1948-1988**, Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s.32-33.

Aydınoğlu, Ergun, "**Sol hakkında her şey" mi?**, İstanbul, Versus Kitap, 2008

Ballı, Rafet **Sosyalist Sol Konuşuyor**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989

Cleveland, William L., **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008

Çe-tung, Mao, **Askeri Yazılar**, Çev: N. Solukça, 2.Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1976

Belli, Mihri, **Milli Demokratik Devrim**, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1970

Bora, Tanıl, **Cereyenlar - Türkiye'de Siyasi İdeolojiler,** II. Baskı, Ankara, İletişim Yayınevi, 2017

Dirlik, Arif, **Global Modernite ve Sosyalizm – Üçüncü Dünya hayaleti ve Çin Halk Cumhuriyeti,** İstanbul, Salyangoz yayınları, 2006

Ersan, Vehbi, **1970'lerde Türkiye Solu,** 3.baski, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2012

Ezra, Vogel, **Deng Xiaoping and Transformation of China,** Harvard, Harvard University Press, 2011

FairBank, John K, **Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950**, Çev: Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yayınevi, 1969

Fanon, Frantz, **Yeryüzünün Lanetlileri,** İstanbul, Avesta yayınları, 2001

Feyizoğlu, Turhan, **Fikir Kulüpleri Federasyonu / FKF – Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2002

Gelber, Harry G., **Çin ve Dünya,** Çev: H. Hülya Kocaoluk, İstanbul, YKY yayınları, 2010,

Gürakar, Tolga, **Aydınlık Hareketi - Küreselleşme Çağında Ulusalcı Tarz-ı Siyaset,** İstanbul, Asi Kitap, 2017

Hoca, Enver, **Emperyalizm ve Devrim,** 2.Baskı, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1998

Ivanov, Oleg, **Sovyet-Çin ilişkileri – 1960 Yılında Ne Oldu?**, Çev: Fatma Doğu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1979

Kruşçev, S. Nikita, **XX. Kongre Gizli Raporu – Kişi Kültüne Karşı,** İstanbul, Pencere Yayınları, 1991

Kuran**,** Selami, **Uluslararası Hukukta Temel Metinler**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2009.

Landau, Jacob, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Çev: Erdinç Baykal, 2.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1979

Lenin, Vladimir Ilyich, **Ulusların Kaderlerini Kendilerinin Tayin Hakkı**, Çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2012

Lenin, Vladimir Ilyich, **Ne Yapmalı?**, Çev: Muzaffer Erdost, 5.Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1998

Lenin, Vladimir Ilyich, **Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği,** Çev: Muzaffer Ardos, 5. Baskı, Ankara, Sol Yayınevi, 1977

Lenin, Vladimir Ilyich, **Sosyalizm ve Savaş,** Ankara, Sol Yayınları, 1992

Lenin, Vladimir Ilyich, **Ulusların Kaderlerini Kendilerinin Tayin Hakkı**, Çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2012

Luthi, Lorentz L., **The Sino-Soviet Split - Cold War In The Communist World,** Windsor, Princeton University Press, 2008

Perinçek, Doğu, **Kıbrıs Meselesi**¸ İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1976

Sander, Oral, **XX., XXI. ve XXII. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967

Sander, Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 10.baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2002

Svetlana Savranskaya & William Taubman, **Soviet Foreign Policy 1962-1975,** Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, Vol.III, 2010

Short, Philip, **Mao Zedung: Bir Yaşam**, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, İthaki Yayınevi, 2009

Selected Works of Deng Xiaoping, Pekin, Foreign Language Press, C:3, 1994

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2005

Stalin, Joseph, **Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu**, Çev: Muzaffer Erdost, 4. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1990

Stalin, Joseph, **Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu**, Çev: Muzaffer Erdost, 4. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1990

Stalin, Joseph, **Leninizm'in İlkeleri,** 6. Baskı, Ankara, Sol yayınları, 1979

Stalin, Joseph, **Leninizm'in Sorunları**, Çev: Muzaffer Erdost, 2. Baskı, Ankara, Sol Yayınları, 1992

Şener, Mustafa, **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset,** Ankara, Yordam Yayıncılık, 2010

Taflıoğlu, M. Serkan, **Humeyni ve İran İslam Devrimi**, Ankara, Kripto Yayınevi, 2010,

Tompson, William, **The Soviet Union Under Brezhnev,** Great Britain, Pearson Educated Limited, 2003

TİİKP Savunması, 4. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992

TİKP Tüzüğü, İstanbul, TİKP yayınları, 1978

Türkiye İşçi Köylü Partisinin Siyasi Çizgisi, Ankara, TİKP Yayınları, 1980

Yergin, Daniel, **Petrol – Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev: Kamuran Güray, 7.Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2013.

Yetkin, Murat, **Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı**, 19. Baskı, İstanbul, Doğan Kitabevi, 2017

Yılmaz, Türel, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, 2.Baskı, Ankara, Barış Platin Kitabevi, 2009

Zedung, Mao, **Teori ve Pratik,** Ankara, Sol yayınları, 1966

Zedung, Mao, **Seçme Eserler I**, II. Baskı, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1979

Zedung, Mao, **Seçme Eserler II,** 2. Baskı, Ankara, Aydınlık Yayınları, 1975

Zileli, Gün, **Havariler,** 7 baskı, İstanbul, İletişim yayınları, 2011

Zileli, Gün, **Yarılma,** İstanbul, Ozan yayıncılık, 2000

C. MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ

ASD Yazı Kurulu, *"Proleter Devrimci Saflarımızı Çelikleştirelim!"*, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, S:12, Ekim 1969

ASD Yazı Kurulu, *"Bir açıklama"*, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, S:15, Ocak 1970

Çayan, Mahir, "Sağ Sapma Devrimci Pratik ve Teori", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, Ocak 1970, S:15, s.188-222.

Aydın, Suavi, *"MDD ve Türk Solunda Özgücü Eğilim"*, **Toplum ve Bilim**, İstanbul, Birikim Yayınları, S:78, 1998

Belli, Mihri, (Mehmet Doğu), *"Okuyucudan Yön'e",* **Yön Dergisi**, İstanbul, 14 Kasım 1962, C:1, S:48

Erhan, Çağrı, "U-2 Olayı ve Türkiye", **Türk Dış Politikası 1919-1980,** Ed: Baskın Oran, 19. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, C:1, 2014,s.572-573.

Erkiner, Erkin, *V.I.U. Lenin,* **1900'den Günümüze Büyük Düşünürler,** İstanbul, Etik Yayınları, 2009, s.37-38

Fırat, Melek, "*Türkiye-Yunanistan İlişkileri 1960-1980",* **Türk Dış Politikası 1919-1980,** Ed: Baskın Oran, 19. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, C:1, 2014, s.722-728.

Gücüm, Kuntay, *"Mao Dönemi ve Deng Şiaoping Teorisi***", Teori Dergisi,** S: 326, Mart 2017.

Han, Ahmet Kasım, *"Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme",* **Ortadoğu Etüdleri Dergisi**, C:2, S:2, 2011

Hoffman, Steven A, "*Rethinking the Linkage between Tibet and the China-İndia Border Conflict"*, **Journal of Cold War Studies**, Vol:8, No:3, 2006

Khruschev, N.S., "*On Peaceful Coexistance"*, **Foreign Affairs,** Vol. 38, No:1, October 1959

Kuison, Yang, **Sino-Soviet Alliance and Nationalism: A Contradiction,** Social Science in China, 2005

Lin, Chia Yi, "Türkiye-Tayvan İlişkileri (1923-2017)", Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Madra, Ömer, *"Kruşçef'ten Sonra Çin-Sovyet İlişkileri"***, SBF Dergisi,** C:26, S:1**,** 1970

Mastyn, Vojtech, *"Soviet Union Partnership with India"* **Journal of Cold War Studies**, Vol:12, No:3, 2010

Oran, Baskın, *"Birleşmiş Milletlerde Çin Sorunu",* **SBF Dergisi**, C:26, S:3, 1971

Radchenko, Sergey, "*The Sino-Soviet Split*", **The Cambridge History of Cold War,** Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, vol:II, 2010

Rea, Kenneth W., **Peking and The Brezhnev Doctrine,** Asian Affairs, Vol:3, No:1, 1975

Sander*,* Oral, *"Khrushchev'den Sonra Sovyetler Birliği – Komünist Çin İlişkileri",* **SBF Dergisi**, C:26, S:3, 1966

Oral Sander, *"Çin Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme",* **SBF Dergisi,** C:21, S:3, 1966

PDA Yazı Kurulu, *"Proleter devrimci birlik için, ilkesiz birliği açığa çıkartalım!"***, Proleter Devrimci Aydınlık**, S:16, Şubat 1969

PDA Yazı Kurulu, "*Proleter Enternasyonalizmi ve Burjuva Milliyetçiliği",* **Proleter Devrimci Aydınlık**, S:10, Ağustos 1970

Perinçek, Doğu, *"Gerici Parlamentarizme Karşı Gençlik ve Milli Demokratik Güçbirliği",* **Aydınlık Sosyalist Dergi**, S:1, Mayıs 1969

Salihy, Muhammed Aref, "Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.23.

Sichor, Yitzhak, "The Great Wall of Steel: Military and Strategy in Xinjiang", **Xinjiang – China's Muslim Borderland**, Ed: S. Frederich Star, New York, John Hopkins University Press, 2004, s.149-152.

Tosun, Yılmaz, *"II. Dünya Savaşından Sonra 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve Çevre Ülkelerin Soruna Bakışı",* İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012,

Zhang, Lizhu, **A Comperative Study of Chinese Foreign Policy Restructuring,** Yüksek Lisans Tezi, Windsor, University of Windsor, 1993

Zubok, Vladislav M., *"Soviet foreign policy from détente to Gorbachev, 1975-1985"*, Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, ed., **The Cold War**, Cambridge, Cambridge University Press, vol.III, 2010.

D. DİĞER KAYNAKLAR

"Kıbrıs Vatan'dır! KKTC'nin 34'üncü yılını coşkuyla kutluyoruz.", https://www.aydinlik.com.tr/kibris-vatan-dir-kktc-nin-34-uncu-yilini-coskuyla-kutluyoruz-turkiye-ekim-2017-3 **Erişim tarihi:** 28.03.2018.

Final Communiqué of the Asian-African conference of Bandung (24 April 1955). http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf **Erişim Tarihi:** 24.06.2018.

Complete text of the Declaration of the Twelve Communist and Workers Parties, Meeting in Moscow, USSR, Nov. 14-16, 1957, on the Occasion of the Fourtieth Anniversary of the Great October Socialist Revolution. https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1957declaration.htm **Erişim tarihi:** 18.03.2017

"Statement of 81 Communist and Workers Parties", Moscow, 1960. https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/other/1960statement.htm#2 **Erişim tarihi:** 11.05.2018.

Speech By The Chairman of the Delegation of People's Republic of China, At the Special Session of the U.N: General Assembly, April 1974. **https://www.marxists.org/reference/archive/deng-xiaoping/1974/04/10.htm** **Erişim Tarihi:** 10.05.2017.

BM Güvenlik Konseyi, 353 No'lu Kararın tam metni için **Bkz.** https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_353 **Erişim tarihi:** 25.11.2017.

E. MÜLAKATLAR

Gün Zileli ile 13.07.2017 tarihinde İstanbul'da yapılan sözlü mülakat

Hikmet Çiçek ile 26.07.2017 tarihinde Ankara'da yazılı mülakat

EKLER

EK-1

BAHTIYAR

BUTTO

ŞAH

HAFIZ ESAT

HASAN EL-BEKR

Fransız Radyosu dikkat çekiyor

Türkiye-İran-Pakistan'da

SOVYET KISKACI

SOVYET KISKACI SSCB

TÜRKİYE

SURİYE

İSRAİL

IRAK

İRAN

CENTO

ÇİN HALK CUMHURİYETİ

HİNDİSTAN

MISIR

SUUDİ ARABİSTAN

UMMAN DENİZİ

ÇATLAYAN KUŞAK

● Türkiye'nin "tarafsızlaştırılması sözkonusu ediliyor

● Haritaya baktığımızda, Çin'in neden ısrarla Sovyet hegemonyacılığına karşı çıktığını anlıyoruz

MSP grup sözcüsü, dünyadaki gelişmeleri değerlendirdi:

Şener Battal: "Homeyni'nin başarısı, İran'da halk ve toprak bütünlüğünü sağlamasına bağlıdır"

● "Yeni bir dünya savaşı çıkarsa, bunun galibi emperyalist devletler olmayacaktır"

● "Sovyetlerin desteği ile Vietnam askerlerinin Kamboçya'yı işgali, emperyalist ekonomik işgalin fiili işgale dönüşmesinin bir sonucudur"

Yazısı 5. Sayfada

Ege Bölgesi Sanayi Odası Başkanı:

Aydınlık Gazetesi – 10 Şubat 1979

EK-2

EK-3

ÜÇLÜ OPORTÜNİST BLOKUN TABLOSU

AYRILDIKLARI NOKTALAR

Konular	HALKIN BİRLİĞİ	HALKIN YOLU	HALKIN KURTULUŞU
Türkiye'nin yapısı	Türkiye yarı-sömürge, kapitalist bir ülkedir. Yarı-feodal kalıntılar olmasına rağmen bunlar tali'dir.	Türkiye yarı-feodal, yarı-sömürge bir ülkedir; kapitalizm hakimdir.	Bir fikri yok. Eskiden «yarı-sömürge, geri bir kapitalist yapı» olduğunu söylüyordu. Şimdi «yarı-sömürge ve feodal kalıntıların bulunduğu» vb. gibi ifadeler kulanıyor.
Temel çelişme, baş çelişme ve merkezi görev	Türkiye'de iki temel çelişme vardır. Birincisi, emperyalizmle Türkiye arasında, bunun siyasi ifadesi iki süper devletle Türkiye arasındadır. İkincisi, komprador burjuvaziyle halk arasında, bunun siyasi ifadesi faşizm ve sosyal-faşizmle halk arasındadır. Faşizm ve sosyal-faşizmle halk arasındaki çelişme, bugün baş çelişmedir. Baş düşmanlar ise, iki süper devlet, faşizm ve sosyal-faşizmdir. Emperyalizmle olan çelişme dış çelişme, hakim sınıflarla olan çelişme iç çelişmedir. Emperyalizmi iç çelişmeden tamamen bağımsız ele alıyor. Merkezi görevin faşist diktatörlüğün yıkılması, sosyal-faşist diktatörlüğün önlenmesi olduğunu söylüyor.	İlk başta, birincisi emperyalizmle ülke ikincisi, feodallerle halk ve üçüncüsü, tekelci kapitalistlerle halk arasında üç temel çelişmenin var olduğunu savundular. Şimdi genellikle «yarı-sömürge, yarı-feodal yapı» şeklinde bir ifade kullanıyorlar. Merkezi görev olarak ilkönce, milli bağımsızlık, demokrasi ve savaşa karşı hazırlık şeklinde üçlü bir tespit yaptılar. Şimdi genellikle «bağımsızlık ve demokrasi» diye bir ifade kullanıyorlar. Baş çelişmenin «iki süper devlet ve işbirlikçileriyle halk arasında olduğunu» ileri sürüyorlar. İç çelişmeler ağır basmaktadır. Savaşa karşı mücadelenin, iç mücadeleye tabi olduğunu söylüyorlar.	Temel çelişme konusunda bir fikri yok. Baş çelişme «yerli gericilikle halk arasında». Baş düşmanın yerli hakim sınıflar olduğunu söylüyordu. Şimdi susuyor. Merkezi görevin «yerli gericilikle mücadele» olduğunu söylüyor.
Köylü meselesi ve toprak devrimi	Türkiye kapitalist olmasına rağmen demokratik devrimin özü toprak devrimidir. Esas mesele, «tali de olsa», feodal kalıntılara karşı mücadeledir.	Demokratik devrimin özü toprak devrimidir.	İlkönce toprak devrimini reddettiler. Daha sonra yazdıkları bir yazıda, bugüne kadar köylü meselesi konusunda bir program geliştiremediklerini yazdılar.
Faşizm	Türkiye'de faşist diktatörlük hüküm sürmektedir.	İlkönce oligarşi teorisini ve faşizmin tırmandığını savundular. Sonra birdenbire oligarşi teorisi bırakıldı. Faşist diktatörlüğün var olduğu söylendi. Faşizmin tırmandığı iddiasının yerini, faşist diktatörlüğün tırmandığı iddiası aldı. Şimdi, faşist diktatörlüğün iki süper devlet, faşizm ve sosyal-faşizmin billurlaşmış ifadesi olduğu söyleniyor. Yani oligarşi teorisinin yeni bir biçimi savunuluyor.	İlkönce «faşizm tırmanıyor» teorisini savundular. Şimdi faşist diktatörlüğün tırmandığını söylüyorlar.
Devrimci hareketin geçmişi	Şefik Hüsnü ve eski TKP sağ oportünistti.	İlkönce devrimci geçmişe «revizyonist geçmiş, elliyıl lık silah bırakışması» ifadeleriyle saldırdı. Daha sonra Şefik Hüsnü ve 1926 Programına sahip çıktı.	Hiç bir zaman proletarya partisi olmadı. Şefik Hüsnü ve TKP oportünistti.
Milli mesele	Kürdistan'ın sömürge olduğu teorisini savunmuyor.	İlkönce Kürdistan'ın sömürge olduğu teorisini savundu. Daha sonra tabandaki tepkinin sonucu bu teoriyi ne açıkça savunabildiler, ne de terk edebildiler. Halen susmaktadırlar ve her kafadan bir ses çıkmaktadır.	Kürt milletinin kendi kaderini tayin etmesinin yolu olarak referandumu savunmakta. Türkiye, İran, Irak ve Suriye'de ayrı ayrı dört Kürt milletinin var olduğunu söylüyor.
Üç Dünya Teorisi ve dünya durumu	Üç Dünya Teorisini savunur gözüktü, fakat tahlillerine temel almadı. Ülkelerin bağımsızlık mücadelesinin bir devrim akımı olmadığını söylüyor. Şimdi diğer konularda susuyor. «Bir süper devlete dayanarak diğerine karşı mücadele edilemeyeceği» gibi ifadelerle Rusya'nın daha tehlikeli olduğunu gözardı ediyor. Savaşa karşı mücadeleyi önemsemiyor. Üç Dünya Teorisine yönelen eleştirilere dergisinde yer veriyor. Mao Zedung'a ve Üç Dünya Teorisine saldıran oportünist partilerin reklamını yaptı.	İlkönce kabul eder gibi gözüktü. Daha sonra «Üçüncü Dünyanın sağ yorumu» gibi ifadelerle bunu anlamsızlaştırdı. «Bağımsızlık mücadelesinin bir devrim akımı olmadığını» savunuyor. İkinci Dünya, «tarafsızlaştırılacak güç»tür. Sovyet sosyal-emperyalizmi gerçi yükselmektedir, fakat «savaşın esas kaynağı değildir». Amerikan emperyalizmi gerçi gerilemektedir, fakat gerilerken ilerlemektedir. Mao Zedung'a ve Üç Dünya Teorisine saldıran oportünist partilerin reklamını yaptı.	İlkönce «Üçüncü Dünya ülkelerinin birliği vb.» gibi ifadeler kullanıyordu. Şimdi Üç Dünya Teorisini oportünist bir teori olarak suçluyor. Dünyada hala esas akımın devrim olduğunu savunuyor. Savaşa karşı mücadele diye bir meseleleri yok. Rus sosyal-emperyalizminin daha tehlikeli ve savaşın esas kaynağı olduğunu kabul etmiyor. Mao Zedung'a ve Üç Dünya Teorisine saldıran oportünist partilerin reklâmını yaptı.
Ege meselesi	Bu konuda durum tahlili yapmadı.	Ege meselesinde savaş kışkırtıcılarının «iki süper devlet, işbirlikçileri, faşizm ve sosyal-faşizm» olduğunu iddia etti. MC'nin Rus sosyal-emperyalizminin bölgedeki ileri karakolu olduğunu savundu.	Yunanistan'la Türkiye'nin yapacağı bir savaşın devrimci durum yaratacağını savundu.

(Devamı arka sayfada)

ÖZET

Bu tezde, Aydınlık Hareketi'nin 1974-1980 arasında, nasıl bir dış politika tutumu izlediği incelenmektedir. Bu bağlamda, Aydınlık Hareketi'nin ideolojik anlamda etkilendiği Maoculuk, Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) dış politika anlayışı, Türkiye'de Maoculuğun gelişimi ve Aydınlık Hareketi'nin uluslararası gelişmelere yönelik benimsediği tutumlar ele alınmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, Maoculuğun kuramsal çerçevesi incelenmiş ve ilgili dönemde ÇHC'nin dış politika anlayışındaki radikal değişimler incelenmiştir. Daha sonra, Türkiye'de Maoculuğun hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve Aydınlık Hareketi'nin Türkiye Maoculuğu içerisindeki konumu araştırılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde ise, Aydınlık Hareketi'nin Sosyalist Blok, Batı Bloku ve Üçüncü Dünya'ya yönelik nasıl bir dış politika anlayışı geliştirdiği ele alınmıştır. Sonrasında ise, Aydınlık Hareketi'nin Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren gelişmelerle, uluslararası arenada meydana gelen gelişmelere yönelik tutumlarında bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Aydınlık Hareketi'nin 1974 ile 1980 arasındaki dönemde, büyük oranda ÇHC'nin dış politika çizgisi ile uyumlu bir dış politika anlayışına sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durumun altındaki en büyük etkenler ise Aydınlık Hareketi'nin diğer Maocu gruplar ile girdiği siyasi ve ideolojik rekabet ve dönemin radikalleşen ortamında, diğer Maocu gruplar tarafından tecrit edilmeyi göze alamamalarıdır.

Bununla birlikte, uluslararası gelişmelerde, Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren konularda, daha "Milli" bir çizgi izlediğini söylemek mümkündür. Ancak, Aydınlık Hareketi'nin o dönemde Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yerinin, "Üçüncü Dünya" olduğu varsayımından hareket etmeleri, Türkiye'nin resmi dış politika anlayışı ile zaman zaman çatışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Uluslararası arenada, cereyan eden gelişmelerde ise, Hareket'in konumu, ÇHC'nin benimsediği dış politika tutumunu destekler niteliktedir.

ABSTRACT

In this thesis, it is examined what kind of foreign policy approach adopted by the Aydınlık Movement between 1974-1980. In this context, Maoism which affects Aydınlık Movemnt ideologically, significant changes that affect foreign policy of People's Republic of China were examined. After that, improvement Maoism in Turkey and Aydınlık Movement's approach to the international developments were also examined.

In the first part of the thesis, the theoretical framework of the Maoism is examined and the radical changes in the foreign policy understanding of the PRC in the relevant period are examined. Then, in Turkey, in which kind of conditions that Maoist movements arise and what's the political position of Aydınlık Movement among Maoist movements in Turkey was researched.

In the second part of the thesis, it was discussed how the Aydınlık Movement developed a foreign policy understanding towards the Socialist Block, the Western Bloc and the Third World. Afterwards, Aydınlık Movements's approach to the international developments which are directly related to Turkey has investigated whether there is a difference in attitude towards the developments occurring in the international arena.

In the period between 1974 and 1980, Aydınlık Movement was largely affected PRC's understanding of a foreign policy consistent with the foreign policy line. The most important factors under this situation are the political and ideological rivalry of the Aydınlık Movement with other Maoist groups and the fact that they can not be isolated by other Maoist groups in the period of radicalizing environment.

However, international developments which Turkey is directly related to the subject, the more "national" possible to say that a watch line. However, Aydınlık Movement's political position in that period in terms of Turkey's place in the international system, "Third World" act from the assumption that, from time to time with Turkey's official foreign policy is inevitably lead to conflict. In the developments that take place in the international arena, the position of the Aydınlık Movement supports the foreign policy stance adopted by the PRC.